IO. STVRMII

DE AMISSA DICENDI RATIONE LIBRI DVO.

*

Eiusdem,

DE LITERARVM LVDIS RECTE' APERIENDIS, LIBER VNVS.

*

LVGDVNI, APVD SEB. GRYPHIVM,
1542.

DE AMISSA DICENDI RATIONE, IO. STVRMII LIBER PRIMVS.

AD FRANCISCVM FROSSIVM IVRISCONSVLTVM.

A RERVM *bonarum, Frãcisce* Frossi, *natura est, ut qui meliore mente præditi sunt, eos ad se amandum excitent, quibus uerò uitiosum est, & peruersum ingenium, hos aut iniquos habere, aut certè non multum delectare uideantur. Sed illud mirabile est, cùm bonarum & malarum rerum contraria uis sit, atque natura, cumq; uiri studiosi, hominibus non bonis permultum sint dißimiles, esse tamen magnam in erroribus consensionem generis humani.* Pluribus *enim in locis, non solùm quæ inferiora dignitate sunt, exercentur ita, ut melioribus anteponantur: sed mala etiam sic excoluntur, ut rebus præclaris non locus ad laudem retinendã relinquatur.* Nam Regna *& nobiles populi non modò militari rationi maiora quàm ciuili scientiæ præmia constituerunt, esset enim hæc ferenda comparatio: sed luxus etiam, quod grauißim*

uißimum est, & ambitio, & impudētia, ita usu atq; consuetudine recepta sunt, ut frugalitatis, & integritatis, & pudoris exigua ratio habeatur. Hoc tum deprauato iudicio naturæ malæ, tum etiam bonorum ingeniorum fit imbecillitate. In rebus enim arduis & præclaris uia & ratione est opus, & cum omnia præclara difficultatem coniunctam habeant, carent plerunq; hoc ordine & modo etiam laudata ingenia: quò fit, ut rerum pulcherrimarum studia contempta iaceant, & ea laudabilium artium doctrinæ magno consensu præferantur, quæ à uitiosis naturis solent celebrari. Quàm uerò sit eius, quod excellit, difficilis & ardua inuentio, hinc uideri potest, quòd eiusdem postquàm perfectum traditumq; est, non potest diu, ut non contaminetur, usus retineri. Purißimè maioribus nostris diuina uoce tradita religio est: sed eadem non multis pòst annis ita est deformata, ita deinceps uitiorum & cupiditatum licentia atq; indulgētia labefactata & corrupta, ut qui locus portus esse putabatur, & statio doctrinæ Christianæ, is malarum artium sedes, & scelerum uitiorumq; perfugium extiterit. Est hæc natura cum rerum omnium bonarum, ut facile hominum cupiditate & stultitia uitientur, tum præcipuè ut religionis, sic etiam rationis dicendi. Cum enim maximè floreret Romæ Eloquentia, ibi non multis annis ita deformata & spoliata est, ut neque inde ad nostra usq; tempora uetustæ sit restituta elegantiæ: & posthac perpetuò sua pulchritudine, quam in natura habet, inter homines caritura uideatur, nisi aliqui oriantur, qui maximo ingenio præditi, nobis ordinem uiamq; illam in discendo ostendant, quæ ueterum Romanorum Græcorumq; rationi sit quàm maxime consentanea. Hanc enim

propè

propè uniuersam amisimus: quocirca nisi tales homines mittantur diuinitus, qui eandem perditam inueniant, atq; reportent, nulla spes erit reliqua restituendæ & instaurandæ nobis eloquentiæ. Etenim si cùm maximè atque mirabiliter exculta esset, tum non potuerunt eam summa ingenia conseruare: maximopere his temporibus arduum erit amissam recuperare, & suo quasi reddere populo. Inuestigandæ igitur nobis hoc in loco, Froßi, causæ sunt, quamobrem nunc careant illa Ciuitates: & cur posteaquã ætas superior habuerit homines, & doctrina & diligentia excellentes, & nostra ingenijs etiã non malis abundet, tamen propè nihil absolutum perfectumq; oratione cognoscatur. Nam tametsi per Germaniam permulti sunt, ut nosti, qui in sermone quotidiano linguam & puram & ornatam habent, tamen non eam habent magis politam, quàm hi, qui cum Ennio, aut cum Thucydide uixerunt, quos constat eleganti sermone & graui Oratione usos esse, sed facultate, usu, atque natura comparata, non arte perpolita. Quibus etiam per Italiam melior mens ad imitationem summi & præstantissimi oratoris excitata & erecta est, hi mihi uelle eloquẽtiæ laudem scribendo, non dicendo, consequi uidentur. Qui uerò paulò uixerunt ante hæc tempora, in suo quisq; genere delectatus, imitationem optimi non perpenderunt. Quam igitur causam esse dicemus, quò minus eò, quò ueteres peruenerunt, non quoque accedere possimus? Videbimus opinor hanc, si quæ summis uiris proposita fuisse atq; placuisse considerabimus. Crassus apud Ciceronem cùm omnia quæ oratori necessaria sunt, subtiliter & uerè notat: tum etiam rationem indicat, & ordinem signat, per quem id quod uolamus, assequamur.

mur. Neq; *ambiguum est, Ciceronem eo sermone, quem Crassus habuit, sententiam suam expreßisse, in qua tum erat, cùm illa scriberet.* Non enim *sententias solùm singuli suas in illa disputatione declarant, sed naturam etiam & ætatem, & tempus, significant.* Verum *enim quæ sunt illa quæ Crasso &* Ciceroni *placuerunt in dicendi studio ad considerandum annotare?* Dicam *equidem,* Froßi, *sed non quasi unus ex his qui maximo ingenio, ut dixi, & mißi diuinitus amissam eloquentiã reddere nobis debent: sed ita dicam, ut is, qui huius rei studiosus & cupidus neq; amicis neque cuiquam qui uiuit, quod à se annotatum obseruatumq; sit, & quod ad publicas utilitates pertineat, uelit incognitum.* Prodesse *cupio nostris hominibus, non mihi laudem comparare. Sed quæ nobis Crassus proposuit, quoniam ea ad rem maximè pertinent, sunt celebranda. Sunt autem hæc,* Natura *& studium,* Educatio *doctrinaq; puerilis,* Cognitio *subtilior,* Ratio *literarum,* Consuetudo *sermonis quotidiani,* Lectio *scriptorum,* Vsus, Memoria, Studium *permanens.* Omnia *enim, si quæ in diuersis locis meminit Crassus colligantur, intra hæc nouem consistunt.* Itaque *eloquentiam, ut* Apollinem *atq;* Mineruam *nouem Musis poëtæ præficiunt: sic nos hæc nouem oratori & sapienti subijciamus.* Non enim Sapientiam *ab* Eloquentia *separamus, neque patimur cordis rursus atque linguæ dißidium fieri.* Quare *ad reconciliandam amicitiam orationis & cognitionis, rectè illa nouem ad obseruandũ præcipit siue Crassus, siue* Cicero: *utriusq; enim habẽda sentẽtia est.* Quid *igitur est in his, quod ætas nostra magis, quàm illorum desiderat?* In *quo illi nobis sunt beatiores? ubi illa sunt, quorum nos destitutione miseri*

miseriores sumus? Videmus annis iam compluribus & industria & subtilitate præclara efflorescere ingenia, linguarum explicatores infantiæq; informatores in omnibus ciuitatibus abundare, eloquentiæ doctores præmijs maioribus quàm antea comparari, non deesse cæterarũ etiam artium atq; doctrinarum magistros, summam copiam & oratorum & Poëtarum, omniumq; scriptorum extare, exercitationem tantam, & præcipuè per Galliam, ut etiam his, qui docent, nimia esse uideatur: receptum esse in consuetudinem Latini sermonis usum, recordationem ingenij, & susceptam uitæ humanioris atque liberalioris institutionem, in multis non nisi morte finiri, & cùm omnia hæc nobis communia sint cum illis, qui tamen nobis præstiterunt, quæ causa est, Frossi, tantæ infelicitatis? Certè illud est, quia nõ satis honorata res est, & quia modo atq; ordine caremus, quia exigua ratio iuuentutis habetur, non potest non uiolari in quam spectamus perfectio. Fuerunt per annos nonaginta, & amplius, inauspicati labores discentiũ, & summa fuit iuuentutis destitutio. Nam quoniam qui docuerunt, aut fœdam rationem secuti erant, aut nondum eruditam, caruit pueritia docta & eleganti informatione: & quibus Deus uim ingenij præstantem dedit, illi serò quid optimum esset, potuerunt animaduertere, quod dum secuti sunt, magnum quidem illi nomen compararunt, sed ex doctrina magna, non ex dicendi ratione tali, qualem ueteres tum Romani, tum Græci habuerunt. Præterea qui potuerunt illud assequi quoniam literarum magistris parua erant proposita præmia, & ad contemptum maior, quàm ad laudem locus relictus fuit, scribendo utilitates adtulerunt, docendo parùm

profuerunt adolescentiæ. Itaque senescimus antequàm uerborum facultatem, & dicendi scribendiq; rationem assequamur, si tamen quisquam est etiam decursa ætate assecutus. Socrates Gorgiam Leontinum, Protagoram Abderiten, & reliquos Sophistas uehementer insectatur, quòd in magna professione ignari rerum essent: quid si hodie uiueret Socrates? neminem certè in literis & in illa Philosophia posset inuenire, quem cum illis comparet. Fuerunt enim non professionis nouitate magni illi uiri, sed rerum etiam habebant cognitionem tantam, ut ciuitatibus admirationi essent, & Gorgiæ etiam soli non inaurata, sed aurea statua eadem de causa fuit à Græcis constituta. Sic optimè constitutæ Resp. non solùm militiæ & forensibus occupationibus præmia constituerunt, sed liberorum etiam rationem summam habuerunt, neque utilitatibus modò, uerum etiam honoribus literarum & dicendi magistros prouocarunt. Quamobrem non ingenijs solùm consulendum est, sed ciuitates etiam excitandæ, ut quàm diu se non posse sine liberorũ posteritate cõsistere sciũt, tam diu etiã literarum magistros retineant, atque ita retineãt, ut suo uitæ genere contenti, non ad alias, ubi plures utilitates sint, uitæ rationes deflectant. Sed non hæc eò dico, quasi ad me etiam istud pertinere arbitrer. Neque enim me inter eos, qui quod requiro id possunt, numero, & liberaliter mecum actum est: sed illud uelim considerent etiam cæteri homines, nisi propositis utilitatibus, raró excitari ad res magnas, atque necessarias ciuitatibus, ingenia. Nisi suscepta & per annos multos perpetuata uitæ meæ ratio delectatione & uoluptate retineret, nisi respicerem quo me Deus in hominum genere

uiuere

uiuere uelit, & ad quas res me miserit, iam dudum fortasse commutarem hoc docendi munus cum quæstuosa & hisce moribus auara alicuius artis professione. Sed uiuendum mihi in literis est, & acquiescendum ei institutioni, cui me mea natura, atque Deus addixit, inde etiam tantæ nostris hominibus adferendæ commoditates, quantas diligentia & studio potero, comparare. Magnum & arduum opus est, restituere uetustam dicendi rationem, stultum illud polliceri, insani assecutum se putare: sed quia ea rei natura est, unius uires in tantis difficultatibus succumbent, & multorũ opera opus est: res etiam ipsa summum otium, diligentiam singularem, iudicium exactum, ingenium ad eam rem aptum, naturam idoneam requirit. Itaque uereor ne si etiam ego aliquid coner adferre, uidear plus arrogare mihi, quàm uel ingenio, uel facultate queam comprobare. Quanquam enim primum mihi & optatum otium comparatum sit, licet operam diligentiámque promittere poßim, tametsi natura me ad literarum studium duxerit: libenter tamen agnosco, & fateri debeo, ingenium in me admodum esse exiguum, & iudicium ita tenue, ut sine pudore de rebus non debeam pronuntiare. Sed enim in ea sum sententia, ut putem si quid bene fit ab alijs, qui arte præstant, id etiam à rudibus posse non arroganter annotari. Cùm enim non parum in faciendo doctus ab indocto differat, in iudicando tamen magna similitudo est. Verum est etiam aliquod discrimen, & qui non inuidioso ingenio sunt, & qui sunt publicarum utilitatum cupidi, in rebus magnis & difficilibus, si quid habent, qualecunque illud sit, si commoditatem habeat, debent proferre in medium, et

uideri uoluisse prodesse, & profuisse, quoad potuit fieri, humanis necessitatibus. Itaque ego in re leui & abiecta declarare eiuscemodi uoluntatem statui, & Oratione, quam Cicero pro Quintio habuit, proposita, breuiter explicare, quæ ad intelligendum, & ad obseruandum, & ad imitandum pertinere uidebuntur. Hoc enim modo uidebitur quomodo amissa sit eloquentia, & qua ratione uetus illa consuetudo exercitatioq; dicendi sit repetēda. Facilius etiam magnarum rerum formæ, quæ sub sensum ipsæ non ueniunt, animo teneri possunt, cum id quod ab accommodato ad eas perfectoq; habitu profectum est, ante potuimus inspicere.

M. T. CICERONIS pro P. Quintio Oratio I.

QVAE res in ciuitate duæ plurimum possunt: hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore: summa gratia, & eloquentia. quarum alteram C. Aquili uereor: alteram metuo. eloquentia Q. Hortensij ne me dicendo impediat, non nihil commoueor. gratia Sexti Neuij ne P. Quintio noceat, id uero non mediocriter pertimesco. Neque hoc tantopere querendum uideretur, hæc summa in illis esse: si in nobis essent saltem mediocria. uerum ita se res habet: ut ego, qui neque usu satis, & ingenio parum possum, cum patrono disertißimo cōparer: P. Quintius, cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum aduersario gratiosißimo contendat. illud quoque nobis accedit incommodum: quod M. Iunius, qui hanc aliquotiens apud te egit: homo & in

aliijs

alijs causis exercitatus, & in hac multum & sæpe uersatus, hoc tempore abest, noua legatione impeditus: & ad me uentum est: qui, ut summa haberem cætera: temporis quidem certe uix satis habui: ut rem tantam, tot controuersijs implicatam, possem cognoscere. ita, quod mihi consueuit in cæteris causis esse adiumento, id quoque in hac causa deficit. nam quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparaui: quæ quanta sit, nisi tempus & spatium datum sit, intelligi non potest. Quæ quo plura sunt C. Aquili, eò te, & hos, qui tibi in consilio adsunt, meliori mente nostra uerba audire oportebit: ut multis incommodis uarietas debilitata tandem æquitate talium uirorum recreetur. Quod si tu iudex nullo præsidio fuisse uidebere contra uim, & gratiam, solitudini, atque inopiæ: si apud hoc consilium ex opibus, non ex ueritate causa pendetur: profectò nihil est iam sanctum, atque syncerum in ciuitate: nihil quod humilitatem, cuiusquam grauitas & uirtus iudicis consoletur. certæ aut apud te, & eos qui tibi assunt, ueritas ualebit: aut ex hoc loco repulsa ui, & gratia, locum ubi consistat, reperire non poterit. Non eo dico C. Aquili, quo mihi ueniat in dubium tua fides & constantia: aut quo non ijs, quos tibi aduocasti, uiris electißimis ciuitatis spem summam habere P. Quintius debeat. quid ergo est? primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno iudicio de fortunis omnibus decernit. id'que dum cogitat: non minus sæpe ei uenit in mentem potestatis, quàm æquitatis tuæ: propterea quod omnes, quorum in alterius manu uita posita est, sæpius illud cogitant: quid poßit is, cuius in ditione ac potestate sunt: quàm quid debeat facere. Deinde habet aduersarium

P. Quintius uerbo Sex. Neuiũ, reuera huiusce ætatis homines disertißimos, fortißimos, ornatißimos nostræ ciuitatis: qui communi studio summis opibus Sex. Neuium defendunt: si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare: quos is facilius quem uelit iniquo iudicio opprimere poßit. Nam quid hoc iniquius aut indignius C. Aquili dici aut commemorari potest? quàm me, qui caput alterius, famam, fortunas'que defendam, priore loco causam dicere: cum præsertim Q. Hortensius qui hoc iudicio partes accusatoris obtinet, contra me sit dicturus: cui summam copiam facultatem'que dicendi natura largita est. Ita fit, ut ego qui tela depellere, & uulneribus mederi debeam, tum id facere cogar: cum etiam telum aduersarius nullum iecerit, illis autem id tempus impugnandi detur: cum & uitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit: & siqua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi uenenatum aliquod telum iecerint: medicinæ faciendæ locus non erit. Id accidit prætoris iniquitate, & iniuria: primum quod contra omnium consuetudinem, iudicium prius de probro, quàm de re maluit fieri. deinde quod ita constituit idipsum iudicium: ut reus, ante quàm uerbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur, quod eorum gratia, & potentia factum est: qui quasi sua res, aut honos agatur: ita diligenter Sext. Neuij studio & cupiditati morem gerunt: & in eiusmodi rebus opes suas experiuntur: in quibus quo plus propter uirtutem nobilitatemq; poßunt: eo minus quid poßint, debent ostendere. Cum tot tantis'que difficultatibus affectus atque afflictus in tuam C. Aquili fidem, ueritatem, misericordiam P. Quintius confugerit: cum adhuc ei propter uim aduersariorum non ius par,

non

non agendi poteſtas eadem, non magiſtratus æquus reperiri potuerit, cui ei ſummam per iniuriam omnia inimica atque infeſta fuerint, te C. Aquili, uos'que qui in con ſilio adeſtis, orat atq; obſecrat, ut multis iniurijs iactatam atque agitatam æquitatem, in hoc tandem loco conſiſtere, & confirmari patiamini. Id quo facilius facere poſſitis, dabo operam, ut à principio res quemadmodum geſta & cõtracta ſit, cognoſcatis. C. Quintius fuit P. Quintij huius frater: ſanè cæterarum rerum paterfamilias & prudens & attentus, una in re paulominus conſideratus, qui ſocietatem cum Sex. Neuio fecerit, uiro bono, ueruntamen non ita inſtituto, ut iura ſocietatis, & officia certi patrisfamilias noſſe poſſet: non quo ei deeſſet ingenium, nam neque parum facetus ſcurra Sex. Neuius, neque inhumanus præco eſt unquam exiſtimatus. quid ergo eſt? cum ei natura nihil melius quàm uocem dediſſet, pater nihil præter libertatem reliquiſſet, uocem in quæſtum contulit, libertate uſus eſt, quo impunius dicax eſſet: quare quod ſocium tibi eum uelles adiungere, nihil erat, niſi ut in tua pecunia condiſceret, qui pecuniæ fructus eſſet: tamen inductus conſuetudine ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, ſocietatem earum rerum, quæ in Gallia comparabantur: erat ei pecuaria res ampla, & ruſtica ſanè bene culta, & fructuoſa: tollitur ab atrijs Licinijs, atque à præconum conſeſſu in Galliam Neuius, & trans alpes uſque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenij. Nam qui ab adoleſcentulo quæſtum ſibi inſtituiſſet ſine impendio, poſteaquàm neſcio quid impendit, & in cõmune contulit, mediocri quæſtu contentus eſſe non poterat. Nec mirum, ſi is qui uocem uenalem habuerat, ea quæ uoce quæſiuerat, magno ſibi quæſtui fore putabat. Itaq; hercule

le haud mediocriter de communi quicquid poterat, ad se in priuatam domũ seuocabat: qua in re ita diligens erat, quasi ij, qui magna fide societatem gererent, arbitrij pro socio condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare: tametsi causa postulat: tamen quia postulat, non flagitat, præteribo. Cum annos iam complures societas esset, & cum sæpe suspectus Quintio Neuius fuisset, neq; ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat, moritur in Gallia Quintius, cum adesset Neuius: & moritur repentino, hæredem testamento reliquit hunc P. Quintium, ut ad quem summus mœror morte sua ueniebat, ad eundem summus honos quoque perueniret: quo mortuo, nec ita multo post, in Galliam proficiscitur Quintius. ibi cum isto Neuio familiariter uiuit: annum ferè unà sunt, cum & de societate inter se multa communicarent, & de tota illa ratione atque re Gallicana, neque interea uerbum ullum interposuit Neuius, aut societatem sibi quippiam debere, aut priuatim Quintium debuisse. Cum æris alieni aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret: auctionẽ in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse proscribit: earũ rerum, quæ ipsius erant priuatæ. Ibi tum uir optimus Sex. Neuius hominem multis uerbis deterret ne auctionetur: eum non ita commode posse eo tempore quæ proscripsisset uendere, Romæ sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret, pro fraterna illa necessitudine, & pro ipsius affinitate: nam P. Quintij consobrinam habet in matrimonio Neuius, & ex ea liberos. Quia quod uirum bonũ facere oportebat, id loquebatur Neuius, credidit

didit

didit Quintius, eum qui orationem bonorum imitaretur: facta quoque imitaturum, auctionem uelle facere desistit, Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Neuius. cum pecuniam C. Quintius P. Scapulæ debuisset: per te C. Aquili decidit P. Quintius, quod liberis eius dissolueret. Hoc eò per te agebatur, quod propter ærariam rationem non satis erat in tabulis inspexisse quantum deberetur, nisi à Quæstoribus quæsisset quantum solueretur: decidis, statuisq; tu propter necessitudinem, quæ tibi cum Scapulis est, quid ijs ad denarium solueretur. Hæc omnia Quintius agebat auctore & consuasore Neuio: nec mirum, si eius utebatur consilio, cuius auxilium sibi paratum putabat. non modo enim pollicitus erat in Gallia, sed Romæ quotidie, simulatq; sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porrò istum posse facere uidebat: debere, intelligebat: mentiri, quia causa cur mentiretur non erat, non putabat: quasi domi nummos haberet, ita cõstituit Scapulis se daturum: Neuium certiorem facit, rogat ut curet quod dixisset. Tum iste uir optimus (uereor ne se derideri putet, quod iterum iam dico optimus) qui hunc in summas angustias adductum putaret, ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis astringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationibusq; societatis omnibus decidisset, & scisset sibi cum Quintio controuersiæ nihil futurum. Posterius inquit ista uidebimus Quintius, nunc hoc uelim cures (si tibi uidetur) quod dixisti. negat se alia ratione facturũ. quod promisisset, nõ plus sua referre, quàm si, cum auctionem uenderet, domini iussu quippiam promisisset. Destitutione illa perculsus Quintius, à Scapulis paucos dies aufert, in Galliã mittit, ut ea quæ proscripse-

rat, ueniret. Deteriore tempore absens auctionatur, Scapulis difficiliore conditione dissoluit: tunc appellat ultro Neuium*, ut, quoniam suspicaretur aliqua de re fore controuersiam, uideret ut quàm primum & quàm minima cum molestia tota res transigeretur.* Dat *iste amicum* M. Trebellium*:nos cōmunem necessarium, qui istius domi erat educatus, & quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum* Sex. Alphenum. *Res conuenire nullo modo poterat, propterea, quod hic mediocrem iacturam facere cupiebat: iste mediocri præda contentus non erat: itaque ex eo tempore res esse in uadimonium cœpit.* Cum *uadimonia sæpe dilata essent, & cum aliquantum temporis in ea re esset consumptum, neque quicquam perfectum esset: uenit ad uadimoniū* Neuius. Obsecro *te* C. Aquili, *uos'que qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, & nouam rationem insidiarum cognoscere poßitis. ait se auctionatum esse in* Gallia, *quod sibi uideretur, se uendidisse, curasse ne quid sibi societas deberet: se iam neque uadari amplius, neque uadimonium promittere. si quid agere secum uelit* Quintius, *nō recusare.* Hic *cum rem* Gallicanam *cuperet reuisere, hominem in præsentia non uadatur: ita sine uadimonio discedit. deinde* Romæ *dies* X X X. *ferè* Quintius *cōmoratur, cum cæteris quæ habebat uadimonia differt, ut expeditus in* Galliam *proficisci posset.* Proficiscitur: Roma *egreditur ante diem* I I I I. Cal. *Februarij,* Spurione & Norbano Consul. *quæso ut eum diem memoriæ mandetis.* L. Albius Sext. *filius* Quirinas, *uir bonus & cum primis honestus unà profectus est.* Cum *uenissent ad* Vada Volaterrana *quæ nominantur, uident perfamiliarem* Neuij, *qui ex* Gallia *pueros uenales isti adducebat,*

bat, L. Publicium: qui ut Romam uenit, narrat Neuio, quo in loco uiderit Quintium. quod nisi ex Publicio narratum Neuio esset, non tam cito res in contentionem uenisset. Tum Neuius ipse pueros circum amicos dimittit, ipse suos necessarios ab atrijs Licinijs & à faucibus macelli corrogat, ut ad tabulã Sextiam sibi aßint hora secunda postridie: ueniunt frequentes. testificantur isti P. Quintium non stetisse, & se stetisse. Tabulæ maxime signis hominum nobilium consignantur. disceditur. postulat à Burrieno Prætore Neuius, ut ex edicto bona poßidere liceat: iußit bona proscribi eius, qui cum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas liberis istius uiuis diuelli nullo modo poterat. qua ex re intelligi facile potuit, nullum esse officium tam sanctum atq; solenne, quod non auaritia cõminuere atq; uiolare soleat. Etenim si ueritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est, iste qui amicum, socium, affinem, fama ac fortunis spoliare conatus est, uanũ se & perfidiosum & impium esse fateatur. Libellos Sex. Alphenus procurator P. Quintij familiaris & propinquus Sex. Neuij deijcit: seruulũ unũ quem iste præhẽderat abducit, denũtiat sese procuratorẽ esse, istũ æquũ esse famæ fortunisq; P. Quintij cõsulere, & aduentũ eius expectare. quod si facere nolit, atq; inhibuerit eiusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere: sese nihil precari, & si quid agere uelit, iudicio defendere. Hæc dum Romæ gerũtur, Quintius interea contra ius & consuetudinem, edicto Prætoris de saltu agroq; communi à seruis communibus ui detruditur. Existima C. Aquili id, modo & ratione omnia Romæ Neuium fecisse: si hoc, quod per literas istius in Gallia gestum est, recte atque ordine factum

uidetur. Expulsus *atque eiectus è prædio* Quintius, *accepta insigni iniuria, confugit ad* C. Flaccum *imperatorem, qui tum erat in prouincia, quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino.* Is *eam rem quàm uehementer uindicādam putarit, ex decretis eius poteritis cognoscere.* Alphenus *interea* Romæ *cum isto gladiatore uetulo quotidie pugnabat, utebatur populo sanè suo, propterea quòd iste caput petere non desinebat. Iste postulat ut procurator iudicatū solui satisdaret: negat* Alphenus *æquum esse, procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset.* Appellantur Tribuni, *à quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, ut Idibus Septembribus* P. Quintium *sisti* Sext. Alphenus *promitteret.* Venit Romam Quintius, *uadimonium sistit: iste homo acerrimus bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum & sex menses nihil petit: quiescit: cōditionibus hūc quoad potest producit. à* Cn. Dolabella *deniq;* Prætore *postulat, ut sibi* Quintius *iudicatū solui satisdet, ex formula, quod ab eo petat: quoniā eius ex edicto* Prætoris Romani *bona dies* x x x. *possessa sint.* Nō *recusabat* Quintius *quin ita satisdare iuberet, si bona possessa essent ex edicto.* Decernit, *quàm æquum, nihil dico: unum hoc dico, nouum: & hoc ipsum tacuisse mallem, quoniam utrunque quiuis intelligere potuisset.* Iubet P. Quintium *sponsionem cum* Sext. Neuio *facere, si bona sua ex edicto* P. Burrieni Præt. *dies* x x x. *possessa non essent: recusabant qui aderant tum* Quintio: *demonstrabant de re iudicium fieri oportere, ut aut uterque inter se, aut neuter satisdaret, non necesse esse famam alterius in iudicium uenire.* Clamabat *porrò ipse* Quintius, *sese iccirco nolle satisdare, ne uideretur iudi-*

casse

casse bona sua ex edicto possessa esse: sponsionem porrò si istiusmodi faceret, se (id quod nunc euenit) de capite suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles, seu recte seu perperam facere cœperunt, ita in utroq; excellunt, ut nemo nostro loco natus assequi posset) iniuriam facere fortißime perseuerat: aut satisdare, aut spõsionem iubet facere, & interea recusantes nostros aduocatos acerrime submoueri. Conturbatus sanè discedit Quintius: neq; mirum, cui hæc optio tam misera tamq; iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satisdedisset: aut causam capitis, si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Cum in altera re causæ nihil esset, quin secus iudicaret ipse de se, quod iudicium grauißimum est: in altera spes esset ad talem tamen uirum iudicem ueniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiæ, sponsionem facere maluit: fecit. te iudicem C. Aquili sumpsit, ex sponso egit. In hoc summa iudicij causáq; tota consistit. Iudicium esse C. Aquili non de re pecuniaria, sed de fama fortunisq; P. Quintij uides, cum maiores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret, nos inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis. Eos porrò qui se defendere consuerunt, uides accusare: & ea ingenia cõuerti ad perniciem, quæ antea uersabãtur in salute atq; auxilio ferẽdo. Illud etiã restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in ius adducerent, ut nobis tempus quandiu diceremus, præstitueres. Quam rem facile à Pretore impetrassent, nisi tu quod esset tuũ ius, & officium, potestasq; docuisses. Neq; nobis adhuc præter te quisquam fuit, ubi nostrum ius contra illos obtineremus: neq; illis unquã satis fuit illud obtinere, quod pro-

bari omnibus posset. Ita sine iniuria potentiã leuem atq; inopem esse arbitrantur. Verum quoniã tibi instat Hortensius, ut eas in consiliũ: à me postulat, ne dicendo tempus absumam: queritur priore patrono causam defendente, nunquam perorari potuisse: non patiar istam manere suspicionem, nos rem iudicari nolle. Nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare q̃ antea demonstrata sit: neq; tamẽ tam multa uerba faciam, propterea quod & ab illo qui tum dixit informata iam causa est, & à me qui neq; excogitare, neque pronuntiare multa possum, breuitas postulatur: quæ mihi met ipsi amicissima est. Faciam quod te sæpe animaduerti facere Hortensi: totam causæ meæ dictionem certas in partes diuidam. tu id semper facis, quia semper potes. ego in hac causa faciam: propterea quod in hac uideor posse facere. quod tibi natura dat, ut semper possis: id mihi causa dat ut hodie possim. certos mihi fines terminosq; cõstituam, extra quos egredi non possim, si maxime uelim: ut & mihi sit propositum de quo dicam: & Hortensius habeat exposita, ad quæ respondeat: & tu C. Aquili iam ante animo prospicere possis, quibus de rebus auditurus sis. Negamus te bona P. Quintij Sexte Neui possedisse ex edicto Prætoris. In eo sponsio facta est. Ostẽdam primum causam non fuisse, cur à Prætore postulares, ut bona P. Quintij possideres: deinde, ex edicto te possidere nõ potuisse. postremo nõ possedisse. Quæso C. Aquili uosq; qui estis in consilio: ut quid pollicitus sim, diligenter memoriæ mandetis. Etenim rem facilius totam accipietis, si hæc memineritis: & me facile uestra existimatione reuocabitis: si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circundedi. Nego fuisse causam cur postularet.

ret. nego ex edicto. poßidere potuisse. nego possedisse. hæc tria cum docuero, perorabo. Non fuit causa cur postulares. qui hoc intelligi potest? quia Sex. Neuio neque ex societatis ratione, neq; priuatim quicquam debuit Quintius. quis huic rei testis est? idem qui acerrimus aduersarius. in hac re, te, te inquã testẽ Neui citabo. annum & eo diutius post mortẽ C. Quintij fuit in Gallia tecum simul Quintius: doce te petisse ab eo istam nescio quam innumerabilem pecuniã: doce aliquãdo mentionem fecisse, dixisse deberi: debuisse concedam. moritur C. Quintius: qui tibi, ut ais, certis nominibus grandẽ pecuniã debuit. hæres eius P. Quintius in Galliam ad te ipsum uenit, in agrũ communem: eò deniq;, ubi nõ modo res erat: sed ratio quoq; omnis, & omnes literæ. quis tã dissolutus in re familiari fuisset? quis tam negligens? quis tam tui Sexte dißimilis? qui, cum res, ab eo, qui cum contraxisset, receßisset, & ad hæredem peruenisset: non hæredem cum primum uidisset, certiorem faceret? appellaret, rationem afferret? si quid in controuersiam ueniret: aut intra parietes, aut summo iure experiretur? ita' ne est, quod uiri optimi faciunt, si qui suos propinquos ac necessarios charos & honestos esse atque haberi uolunt: id Sex. Neuius non faceret? qui usq; eò feruet ferturq; auaritia, ut de suis commodis nolit aliquam partem amittere: ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat. & is pecuniam, si qua deberetur, nõ peteret? qui quia quod debitum nunquam est, id datum non est: non pecuniam modo, uerumetiam hominis propinqui sanguinem uitamq; eripere conatur. huic tu molestus esse uidelicet noluisti: quem nunc respirare libere non sinis? quem nunc interficere nefarie cupis: eum tum

pudenter appellare nolebas? Ita credo, hominem propinquum,tui obseruantem,uirum bonum, pudentem, maiorem natu, nolebas,aut non audebas appellare. Sæpe, ut fit, cum ipse te confirmasses, cum statuisses de pecunia mentionem facere,cum paratus meditatusq; uenisses, homo timidus,uirginali uerecundia, subito ipse te retinebas : excidebat repente oratio : cum cuperes appellare, non audebas,ne inuitus audiret: id erat profecto. credamus hoc,Sext. Neuium,cuius caput oppugnet, eius auribus pepercisse.Si debuisset Sexte,petisses, sed petisses statim:si nō statim,paulo quidē post:si nō paulò, at aliquādo:sex quidē mensibus profecto: anno uertente sine controuersia:anno & sex mensibus uerò,cum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonēdi,uerbū nullū facis:biennio iam cōfecto ferè appellas:quis tam perditus ac profusus nepos, non adesa iam,sed abundanti pecunia sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Neuius? cum hominem nomino, satis mihi uideor dicere.Debuit tibi C. Quintius, nunquam petisti. mortuus est ille, res ad hæredem uenit : cum eum quotidie uideres, post biennium denique appellas.dubitabitur utrum sit probabilius, Sex. Neuiū statim si quid deberetur,petiturum fuisse: an ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? at tecum anno plus uixit. In Gallia agi non potuit? at & in prouincia ius dicebatur,& Romæ iudicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem,ridebimus: neque præterea quid poßis dicere inuenio. Satis est argumenti nihil esse debitum Neuio,quod tam diu nihil petiuit. Quid si hoc ipsum quod nūc facit, ostēdo testimonio esse,nihil deberi? quid enim

nunc

nunc agit Sext. Neuius? qua de re controuersia est? quod est hoc iudicium, in quo iam biennium uersamur? quid negotij geritur, in quo ille tot & tales uiros defatigat? pecuniam petit. nunc denique? ueruntamen petit. audiamus. De *rationibus & controuersijs societatis uult dijudicari: sero.* V*erum aliquando tamen. concedamus.* Non, *inquit, id ago C. Aquili, neq; in eo nunc laboro: pecunia mea tot annos utitur* P. Quintius*: utatur sanè, non peto. Quid igitur pugnas? an, quod sæpe multis in locis dixisti, ne in ciuitate sit? ne locū suum quem adhuc honestissime defendit, obtineat? ne numeretur inter uiuos? decernat de uita & ornamentis suis omnibus? apud iudicē causam priore loco dicat? & eam cū orarit, tum denique uocem accusatoris audiat? quid? hoc quò pertinet? ut ocyus ad tuū peruenias? at, si id uelles, iāpridem actum esse poterat. ut honestiore iudicio conflictere? at sine summo scelere* P. Quintium *propinquum tuum iugulare non potes. ut facilius iudicium sit? at neque* C. Aquilius *de capite alterius libenter iudicat: &* Q. Hortensius *contra caput non didicit dicere. Quid à nobis autem* C. Aquili *refertur? pecuniam petit: negamus deberi. iudicium fiat statim: non recusamus. num quid præterea? si ueretur, ut res iudicio facto parata sit, iudicatum solui satis accipiat. quibus à me uerbis satis accipiet, iisdem ipse quod peto, satisdet: actum iam potest esse* C. Aquili, *iam tu potes discedere liberatus molestia propè dicam non minore, quàm Quintius. Quid agimus* Hortensi*? quid de hac conditione dicimus? possumus aliquando depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput in=*

colume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? imò inquit abs te satis accipiam, ego autem tibi non satisdabo. Quis tandem nobis ista iura tam æqua describit? quis hoc statuit, quod æquum sit in Quintium, id iniquum esse in Neuium? Quintij bona, inquit, ex edicto prætoris possessa sunt. Ergo id ut confitear, postulas ut quod nunquam factum esse iudicio defendimus, id perinde quasi factum sit nostro iudicio confirmemus. Inueniri ratio C. Aquili nō potest, ut ad suum quisque quamprimum sine cuiusquam dedecore, infamia, perniciéq; perueniat? profectò si quid deberetur, peteret: non omnia iudicia fieri mallet, quàm unum illud unde hæc omnia iudicia nascuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, cum potestas esset agendi quotidie: qui quo tempore primum male agere cœpit, in uadimonijs differendis tempus omne consumpserit: qui postea quoq; uadimoniū missum fecerit, hunc per insidias ui de agro communi deiecerit: qui cū de re agendi nullo recusante potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit: qui cum reuocetur ad id iudicium unde hæc nata sunt omnia, conditionem æquißimā repudiet, fateatur se nō pecuniam, sed uitam & sanguinem petere: is non hoc palàm dicit? mihi si quid deberetur, peterem: atq; adeo iampridem abstulissem: nihil hoc tanto negotio, nihil tam inuidioso iudicio, nihil tam copiosa aduocatione uterer: si petendum esset. extorquēdum est inuito atq; ingratis: quod non debet, eripiendum atq; exprimendū est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes aduocandi sunt: adhibenda uis est ueritati: minæ iactentur, pericula intendantur: formidines opponantur: ut his

rebus

rebus aliquando uictus & perterritus ipse cedat. quæ mehercule omnia, cum qui cõtra pugnent, uideo: & cum illum consessum considero: adesse atq; impendere uidẽtur, neq; uitari ullo modo posse. cum autem ad te C. Aquili oculos animumq́; retuli: quo maiore conatu studioq́; agũtur, eo leuiora infirmioraq́; existimo. Nihil igitur debuit: ut tu ipse prædicas. quid si debuisset? continuo'ne causa fuisset, cur à prætore postulares, ut bona poßideres? non opinor id quidem, neque ius esse: neque cuipiam expedire. quid igitur demonstrat? uadimonium sibi ait esse desertum. Antequàm doceo id factum non esse: libet mihi C. Aquili ex officij ratione, atque ex omnium consuetudine rem ipsam & factum simul Sex. Neuij considerare. Ad uadimonium non uenerat ut ais, is, qui cum tibi affinitas, societas, omnes deniq; causæ, & neceßitudines ueteres intercedebant. illico'ne ad Prætorem ire conuenit? continuò ne uerum fuit postulare, ut ex edicto bona poßidere liceret? ad hæc extrema & inimicißima iura tam cupide decurrebas, ut tibi nihil in posterum, quod grauius atq; crudelius facere posses, reseruares? Nã quid homini potest turpius, quid uerò miserius, aut acerbius usu uenire? quod tantum euenire dedecus? quæ tanta calamitas inueniri potest? pecuniam si cuipiam fortuna ademit: aut si alicuius eripuit iniuria: tamen dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. at nõ nemo aut ignominia affectus, aut iudicio turpi conuictus, bonis quidem suis utitur: alterius opes, id quod miserrimum est, non expectat: hoc tamen in miserijs adiumento & solatio subleuatur. cuius uero bona uenierunt: cuius non modo illæ amplißimæ fortunæ, sed etiam uictus uestitus'que necessarius sub præcone cum dedecore subiectus

est:is nõ modo ex numero uiuorum exturbatur:sed,si fieri potest, infra etiam mortuos mandatur. Etenim mors honesta sæpe uitam quoq; turpem exornat:uita turpis ne morti quidem honestæ locũ relinquit. Ergo Hercule cuius bona ex edicto poßidentur:huius omnis fama,& existimatio cum bonis simul poßidetur. de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur,huic ne perire quidem certe tacite obscure'que conceditur,cui magistri fiunt, & domini constituuntur, qui qua lege, & qua conditione pereat,pronuntient, de quo homine præconis uox prædicat,& pretium conficit:huic acerbißimum uiuo uidentiq; funus ducitur:si funus id habendum sit,quo nõ amici conueniunt ad exequias cohonestandas,sed bonorum emptores,ut carnifices,ad reliquias uitæ lacerandas, & distrahendas. Itaq; maiores nostri raro id accidere uoluerunt:Prætores,ut considerate fieret,comparauerunt:uiri boni cum palàm fraudantur,cum experiundi potestas nõ est,timide tamen & pedetentim istuc descendũt,ui ac neceßitate coacti,inuiti,multis uadimonijs desertis,sæpe illusi ac destituti: considerant enim quid & quantum sit, alterius bona proscribere.iugulare ciuem ne iure quidem quisquam bonus uult.mauult enim commemorare se, cum posset perdere, pepercisse, quàm cum parcere potuerit, perdidisse.hæc in homines alienißimos, deniq; inimicißimos,uiri boni faciunt,& hominũ existimationis,& communis humanitatis causa:ut cum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis iure incommodi cadere posit. Ad uadimonium non uenit. quis? propinquus. si res ista grauißima sua sponte uideretur, tamen eius atrocitas neceßitudinis nomine leuaretur. Ad Vadimonium non uenit. quis? socius. etiam grauius aliquid ei deberes concedere,

cedere, qui cum te aut uoluntas congregasset, aut fortuna coniunxisset. Ad uadimonium non uenit. quis? is qui tibi præsto semper fuit. Ergo in eum qui semel hoc commisit, ut tibi præsto non esset, omnia tela coniecisti, quæ parata sunt in eos, qui permulta male agendi causa fraudandiq; fecerũt. Si de prædijs tuis ageretur Sex. Neui, si in paruula re captionis aliquid uererere, non statim ad C. Aquilium, aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? cum ius amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur: cum officij rationem atq; existimationis duci conueniret, eo tempore tu non modo ad C. Aquilium, aut L. Lucullum, sed ne ipse quidem te consuluisti, sed ne ipse quidem ad te retulisti, ne hæc quidem tecum locutus es, horæ duæ fuerunt: Quintius ad uadimonium non uenit: quid ago? si mehercule hæc tecum duo uerba fecisses, Quid ago? respirasset cupiditas, atq; auaritia paululum: aliquid loci rationi & consilio dedisses, tu te collegisses, non in eam turpitudinem uenisses, ut hoc tibi esset apud tales uiros confitendum, qua tibi uadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse, hominis propinqui fortunas funditus euertere. Ego pro te nunc hoc consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quæro abs te C. Aquili, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle, uadimonium mihi non obijt quidam socius & affinis meus, qui cum mihi necessitudo uetus, controuersia de re pecuniaria recens intercedit: postulo ne à Prætore, ut eius bona mihi possidere liceat? an cum Romæ domus eius, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? quid est quod hac tandem de re uobis possit uideri? profecto si recte uestram bonitatem atq; prudentiam cognoui, non multum me fallit,

lit, si consulamini, quid sitis responsuri. primum expectare, deinde si latitare, ac diutius ludificare uideatur, amicos conuenire, quærere quis procurator sit: domum denuntiare. dici uix potest quàm multa sint, quæ respondeatis ante fieri oportere, quàm ad hanc rationem extremam necessariam deuenire. Quid ad hæc Neuius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in uita sua rationem summi officij desideremus, & instituta bonorum uirorum requiramus. quid mihi inquit cum ista summa sanctimonia, ac diligentia? uiderint inquit ista officia uiri boni. de me autẽ ista considerent, nõ quid habeã, sed quibus rebus inuenerim quærant: & quemadmodũ natus: & quo pacto educatus sim. memini, uetus est de scurra, multo facilius diuitem quàm patremfamilias fieri posse. hæc ille si uerbis non audet: re quidem uera palàm loquitur. Etenim si uult uirorum bonorum instituto uiuere, multa oportet discat, atq; dediscat: quorum illi ætati utrunque difficile est. non dubitaui, inquit, cum uadimonium desertum esset, bona proscribere. improbe. uerum, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi postulas: concedamus. quid si nunquam deseruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem & malitiam ficta est, si uadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit, quo te nomine appellemus? improbum? at etiam si desertum uadimonium esset: tamen in ista postulatione & proscriptione bonorũ improbissimus reperiebare. num malitiosum? negas. fraudulentum? iam id quidem arrogas tibi: & præclarum putas. audacem, cupidum, perfidiosum? uulgaria & obsoleta sunt: res autem noua & inaudita. quid ergo est? uereor mehercule, ne aut grauioribus utar uerbis, quàm natura fert; aut leuioribus, quàm causa postulat. ais esse

uadim

uadimonium desertum. quæsiuit à te statim, ut Romam rediJt Quintius: quo die uadimonium istuc factum esse diceres. respōdisti statim, nonis Februarij. discedens in memoriā rediJt Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit: ad ephemeridem reuertitur: inuenitur dies profectionis, pridie Calend. Februarij. nonis Februarij si Romæ fuit: causæ nihil dicimus, quin tibi uadimonium promiserit. quid? hoc inueniri quî potest? profectus est unà L. Albius homo cum primis honestus. dicet testimonium. prosecuti sunt familiares & Albium & Quintium. dicent hi quoq; testimonium, literæ P. Quintij: testes tot: quibus omnibus causa iustißima est, cur scire potuerint: nulla, cur mentiantur: cum à stipulatore tuo comparabuntur. & in hac ciusmodi causa P. Quintius laborabit? & diutius in tanto metu miser periculoq; uersabitur? & uehementius eum gratia aduersarij perterrebit, quàm fides iudicis consolabitur? Vixit enim semper incultè atq; horride: natura tristi ac recondita fuit: non ad solarium, non in campo, non in conuiuijs uersatus est: id egit, ut amicos obseruantia, rem parsimonia retineret: antiquam officij rationem dilexit: cuius splendor omnis his moribus obsoleuit. At si in causa pari discedere inferior uideretur: tamē esset non mediocriter cōquerendum. nūc in causa superiore: ne ut par quidem sit, postulat: inferiorem esse patitur: duntaxat usq; eò, ne cum bonis, fama, fortunisq; omnibus Sex. Neuij cupiditati crudelitatiq; dedatur. Docui quod primum pollicitus sum C. Aquili, causam omnino cur postularet, non fuisse: quod neque pecunia debebatur: & si maxime deberetur, commissum nihil esse, quare ad istam rationem perueniretur. Attēde nunc, ex edicto Prætoris, bona P. Quintij poßidere nul-

lo mo

lo modo potuisse. Tracta edictum. QVI FRAVDATIONIS CAVSA. *Non est is Quintius. nisi latitarit, qui ad negotium suum relicto procuratore proficiscitur.* CVI HAERES NON EXTABIT. *Ne is quidem.* QVI EXILII CAVSA SOLVM VERTERIT.

Quo tempore existimas oportuisse Neui absentem Quintium defendi? aut quomodo? tum, cum postulabas, ut bona poßideres, nemo adfuit. neque enim quisquam diuinare poterat, te postulaturum. neque quenquam attinebat id recusare, quod Præt. non fieri, sed ex edicto suo fieri iubebat. qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? cum proscribebas, ergo affuit: non passus est: libellos deiecit Sex. Alphenus. qui primus erat officij gradus, seruatus est à procuratore summa cum diligentia. Videamus quæ deinde sint consecuta. hominem P. Quintij deprehendis in publico: conaris abducere, non patitur Alphenus: ui tibi ademit: curat ut domum reducatur ad Quintium. hic quoque summe constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium: procurator negat. uadari uis: promittit. in ius uocas: sequitur. iudicium postulas: non recusat. quid aliud sit absentem defendi: ego non intelligo. At quis erat procurator? credo aliquem eiectum hominem, egentem, litigiosum, improbum: qui posset scurræ diuitis quotidianum conuicium sustinere. nihil minus. Eques Roma. locuples, sui negotij bene gerens, denique is, quem quoties Neuius in Galliam profectus est, procuratorem Romæ reliquit: & audes Sex. Neui negare absentem defensum esse Quintium, cum eum defend

fend

fenderit idem, qui te solebat: & cum is iudicium acciperet pro Quintio, cui tu & rem & famam tuam commendare proficiscens, & concredere solebas: conaris hoc dicere, neminem extitisse qui Quintium iudicio defenderet. postulabam inquit ut satisdaret. iniuria postulabas, ita uidebare: recusabat Alphenus. ita: uerum Prætor decernebat. tribuni igitur appellabantur. hic te inquit teneo: non est istud pati: neque iudicio defendere: cum auxilium à Tribunis petas. Hoc ego, cum attendo qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror: cum autem antea dixisse audio, & causam ipsam considero: quid aliud dicere poßit, non reperio. fatetur enim libellos Alphenum deiecisse, uadimonium promisisse: iudicium quin acciperet in ea ipsa uerba, quæ Neuius edebat, non recusasse: ita tamen more & instituto per eum magistratum, qui auxilij causa constitutus est. Aut hæ cfacta non sint, necesse est: aut C. Aquilius talis uir iuratus hoc ius in ciuitate constituat, cuius procurator non omnia iudicia acceperit, quæ quisque in uerba postularit, cuius procurator à Prætore ad Tribunos appellare ausus sit, cum non defendi, eius bona recte poßideri posse: ei misero, absenti, ignaro fortunarum suarum, omnia uitæ ornamenta per summum dedecus, & ignominiam diripi conuenire. quod si probari nemini potest, illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse iudicio absentem Quintium. Quod cum ita est: ex edicto bona possessa non sunt. At enim Tr. pl. ne audierunt quidem. fateor, si ita est, procuratorem decreto Pr. Rom. oportuisse parere. quid si M. Brutus intercessurum se dixit palàm: nisi quid inter ipsum Alphenum & Neuium conueniret? uidetur'ne intercesßisse appellatio Tribuno

bunorum: non moræ sed auxilij causa? quid deinde fit? Alphenus, *ut omnes intelligere possent, iudicio defendi* Quintium: *ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio, aut huius existimatione suspicio, uiros bonos complures aduocat: testatur isto audiente, se pro communi necessitudine id primum petere, nequid atrocius in* P. Quintium *absentem sine causa facere conetur. sin autem inimicissime atq; infestissime contendere perseueret: se paratum esse omni recta atque honesta ratione defendere. quod petat, non deberi. se iudicio, id quod edat, accipere, eius rei conditionisq; tabellas obsignauerunt uiri boni complures. res in dubiũ uenire nõ potest. fit rebus omnibus integris, neque proscriptis, neque possessis bonis, ut* Alphenus *promittat* Neuio *sisti* Quintium. *uenit ad uadimonium* Quintius. *iacet res in controuersijs isto calumniante biennium, usq; dum inueniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet, et in hoc singulare iudicium causa omnis concluderetur. Quod officium* Aquili *cõmemorari procuratoris potest, quod ab* Alpheno *præteritũ esse uideatur? quid affertur, quare* P. Quintius *absens negatur esse defensus? an uero id quod* Hortensium, *quia nuper iniecit, & quia* Neuius *semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse* Neuio *parem certationem cum* Alpheno, *illo tempore, illis dominantibus? quod si uelim confiteri: illud opinor concedent: non procuratorem* P. Quintij *neminem fuisse: sed gratiosum fuisse. mihi autem ad uincendum satis est, fuisse procuratorem, qui cum experiri posset qualis is fuerit: si modo absentem defendebat per ius & magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere.* Erat *inquit illarum partium. quid ni? qui apud te esset educatus, quem tu à puero sic instituisses,*

issent,ut nobili ne gladiatori quidē hæreret:sicut tu semper summe concupisti. idem uolebat Alphenus ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris. itaque is intercedebat, tu contra Burrieni, qui iniuriam decernebat, omnium deniq; illorum,qui tum & poterant per uim & scelus plurimum : & quod poterant id audebāt.an omnes tu istos uincere uolebas:qui nūc tu ut uincas, tantopere laborant ? aude id dicere , non palàm, sed his ipsis quos aduocasti . tametsi nolo eam rem commemorando renouare : cuius omnino rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri arbitror oportere. unum illud dico : si propter partium studium potens erat Alphenus:potentissimus Neuius. si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alphenus:multo iniquiora Neuius impetrabat.neq; enim inter studium uestrum,quicquam, ut opinor,interfuit. ingenio,uetustate, artificio,tu facile uicisti . ut alia omittam : hoc satis est. Alphenus cum his,et propter eos perijt, quos diligebat.tu postquā,qui tibi erant amici, non poterant uincere : ut amici tibi essent,qui uincebant,effecisti. quod si tum par tibi ius cū Alpheno fuisse non putas:quia tamen aliquē cōtra te aduocare poterat : quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret : quid hoc tempore Quintio statuendum est ? cui neque magistratus adhuc æquus inuentus est:neq; iudicium redditum est usitatum:non conditio, non sponsio,non deniq; ulla unquā intercessit postulatio,mitto æqua : uerum ante hoc tempus,ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere. non licet. At ea controuersia est.nihil ad me attinet : causam capitis dicas oportet. accusa : ubi ita necesse est. non inquit, nisi tu ante nouo modo priore loco

dixeris, dicendum necessario est. restituendæ horæ ad arbitrium nostrum. Iudex ipse arcessetur. Quid tum? tu aliquem patronum inuenies hominem antiqui officij, qui splendorem nostrum & gratiam negligat? Pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, grauitate, honore, florentissimus ciuitatis: dicet Hortensius excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi, ac potentissimi: quorum frequentiam & cõsessum non modo P. Quintius qui de capite decernit: sed quiuis, qui extra periculum sit, perhorrescat. Hæc est iniqua certatio: non illa qua tu contra Alphenum equitabas. huic n ubi consisteret quidem contra te locum reliquisti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non deiecisse libellos, iudicium accipere noluisse: aut, cum hæc facta sint, ex edicto te bona P. Quintij non possedisse concedas. Etenim si ex edicto possedisti: quæro cur bona non uenierint? cur cæteri sponsores & creditores non conuenerint? nemo ne fuit cui deberet Quintius? fuerunt: & complures fuerunt: propterea quod C. frater aliquantum æris alieni reliquerat. quid ergo est? homines erant ab hoc omnes alienissimi: & his debebatur: neq; tamen quisquam inuentus est tam insignite improbus, qui uiolare P. Quintij existimationem absentis auderet. unus fuit, affinis, socius, necessarius, Sext. Neuius: qui, cum ipse ultro deberet, quasi eximio præmio sceleris exposito, cupidissime contenderet, ut per se afflictum atq; euersum propinquum suum non modo honeste partis bonis, uerũ etiam communi luce priuaret. Vbi erant cæteri creditores? deniq; hoc tempore ubi sunt? quis est qui fraudationis causa latuisse dicat? quis qui absentem defensum neget esse

get esse Quintium? nemo inuenitur. at contrà omnes, quibus cum ratio huic aut est, aut fuit, assunt, defendunt, fides huius multis locis cognita, ne perfidia Sex. *Neuij de rogetur, laborant. In huiusmodi sponsionem, testes dare oportebat, ex eo numero, qui hæc dicerent, uadimoniũ mihi deseruit: me fraudauit: à me nominis eius, quod inficiatus esset, diem petiuit: ego experiri non potui, latitauit: procurarorem nullum reliquit. horum nihil dicitur: parantur testes, qui hæc dicant. uerum opinor uiderimus, cum dixerint. unum tamen hoc cogitent, ita se graues esse, ut si ueritatem uolent retinere, grauitatem possint obtinere. si eam negligẽt: ita leues sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad uerum probandum, autoritatem adiuuare. Ego hæc duo quæro: primum qua ratione* Neuius *susceptum negotium non transegerit: hoc est, cur bona, quæ ex edicto possidebat, non uendiderit. deinde cur ex tot creditoribus alijs ad istam rationem nemo accesserit: ut necessario cõfiteare, neque eorum tam temerarium quenquam fuisse, neque te ipsum id quod turpißime suscepisses, perseuerare & transigere potuisse. Quid si tu ipse* Sex. Ne*ui statuisti bona* P. *Quintij ex edicto possessa non esse, opinor tuum testimonium, quod in aliena re leue esset, id in tua, quoniam contra te est, grauißimum debet esse. Emisti bona* Sex. Alpheni L. Sylla *Dictatore uendente, socium tibi in huius bonis edidisti Quintium. plura non dico. cum eo tu uoluntariam societatem coibas, qui te in hæreditaria societate fraudarat: & eum iudicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama fortunisq; omnibus arbitrabare. Diffidebã mehercule* C. Aquili *satis animo certo & confirmato me posse in hac causa consiste-*

re. sic cogitabam: cum contra dicturus esset Hortensius: & cum esset attente auditurus Philippus: fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. dicebam huic Q. Roscio, cuius soror est cũ P. Quintio: cum à me peteret, & summe contenderet, ut propinquum suum defenderem: mihi perdifficile esse contra tales oratores non modo tantam causam perorare, sed omnino uerbum facere conari. cum cupidius instaret: homini pro amicitia familiarius dixi, mihi uideri ore durißimo esse, qui præsente eo gestum agere conaretur, qui uerò cum ipso contenderent: eos etiam siquid antea recti aut uenusti habere uisi sunt, id amittere. nequid mihi huiusmodi accideret: cum contra talem artificem dicturus essem: me uereri. tum mihi Roscius & alia multa confirmandi mei causa dixit: & mehercule si nihil diceret, tacito ipso officio, & studio, quod habebat erga propinquum suum, quemuis commoueret. Etenim cum artifex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse, qui in scena spectetur: tum uir eiusmodi est, ut solus dignus uideatur, qui eò non accedat. Veruntamen, quid si, inquit, habes eiusmodi causam ut hoc tibi planum sit faciendum: neminem esse, qui poßit biduo, ad summum triduo, septingenta millia passuum ambulare? tamen ne uereris ut poßis hæc cõtra Hortensium cõtendere? minime inquam. sed quid id ad rem? nimirum, inquit, in eo causa consistit. quomodo? docet me eiusmodi rem & factũ simul Sex. Neuij: quod si solum proferretur satis esse deberet. Quod, abs te C. Aquili, & à uobis qui adestis in consilio, quæso, ut diligenter attendatis: profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse, & audaciam: hinc ueritatem, & pudorẽ, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto

poßid

poßidere liceat, quo die? te ipsum Neui uolo audire: uolo inauditum facinus, ipsius, qui id cõmisit, uoce conuinci. dic Neui diem. ante v. Calend. intercalares. bene agis. quàm longe est hinc in saltum uestrum Gallicanum? Neui te rogo. DCC. millia passuum. optime. de saltu deijcitur Quintius, quo die? possumus hoc quoq; ex te audire? quid taces? dic inquam diem. pudet dicere. intelligo, uerum, & sero, & nequicquam pudet. Deijcitur de saltu C. Aquili pridie Calend. intercalares. biduo post, aut, ut statim de iure aliquis concurrerit: non toto triduo DCC. millia passuum conficiuntur. O rem incredibilem: O cupiditatem inconsideratam: O nuntium uolucrem. administri & satellites Sex. Neuij Roma trans alpes in Sebusianos biduo ueniũt. O hominem fortunatum, qui eiusmodi nuntios seu potius Pegasos habeat. hic ego si Craßi omnes cum Antonijs existant, si tu L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam uoles cum Hortensio dicere: tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia. est quædam tamen ita perspicua ueritas, ut eam infirmare nulla res poßit: an antequàm postulasti, ut bona poßideres: misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo à sua familia ui deijceretur? utrumlibet elige. alterum incredibile est: alterũ nefarium, & ante hoc tempus utrunque inauditum. Septingenta millia passuum uis esse decursa biduo? dic negas? ante igitur misisti. malo. Si enim illud diceres: improbe mentiri uiderere. cum hoc confiteris: id te admisisse concedis: quod ne mendacio quidem tegere poßis. Hoc consilium Aquilio & talibus uiris tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur? quid hæc amentia? quid hæc festinatio? quid hæc immaturitas tan-

ta significat? non uim? non scelus? non latrocinium? nō deniq; omnia potius quàm ius, quàm officium, quàm pudorem? mittis iniussu Prætoris. *quo consilio? iussurum sciebas? quid? cū iussisset, tum mittere non'ne poteras? postulaturus eras. quando? post dies* XXX. *nempe si te non impediret, si uoluntas eadem maneret, si ualeres: denique si uiueres.* Prætor *iussisset. opinor si uellet, si ualeret, si ius diceret, si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto & satisdaret, & iudicium accipere uellet.* Nam *per deos immortales, si* Alphenus *procurator* P. Quintij *tibi tum satisdaret, & iudicium accipere uellet: deniq; omnia quæ postulares, facere uoluisset, quid ageres? reuocares eum quem in* Galliam *miseras?* At *hic quidem iam de fundo expulsus: iam à suis dijs penatibus præceps eiectus, iam, quod indignissimum est, suorum seruorum manibus nuntio atq; imperio tuo uiolatus esset, corrigeres hæc scilicet tu postea.* De *cuiusquam uita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te cæcum cupiditate & auaritia fuisse, ut cum postea quid futurum esset, ignorares: accidere autem multa possent, spem maleficij præsentis in incerto reliqui temporis euentu collocares.* Atq; *hæc perinde loquor, quasi ipso illo tempore, cum te* Prætor *iussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris aut potueris* P. Quintium *de possessione deturbare.* Omnia *sunt* C. Aquili *eiusmodi: quiuis ut perspicere posit, in hac causa improbitatem, & gratiam, cum inopia, & ueritate contendere.* Prætor *te quemadmodum possidere iussit? opinor ex edicto. sponsio quæ in uerba facta est? si ex edicto* Pr. *bona* P. Quintij *possessa non sunt? redeamus ad edictum.* Id *quidem quemadmodum iubet possidere? num quid est causæ* C. Aquili? *quin si longe*

aliter

aliter possedit, quàm Prætor *edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione uicerim? nil opinor. cognoscamus edictũ,* QVI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERIT. *De te loquitur* Neui, *quemadmodum tu putas: ais enim te ex edicto uenisse: tibi quid facias, definit: te instituit, tibi præcepta dat,* EOS ITA VIDETVR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. *Quomodo?* QVOD IBIDEM RECTE CVSTODIRE POTERVNT, ID IBIDEM CVSTODIANT. QVOD NON POTERVNT, ID AVFERRE ET ABDVCERE LICEBIT. *Quid tum?* DOMINVM *(inquit)* INVITVM DETRVDERE NON PLACET. *eum ipsum, qui fraudandi causa latitet: eum ipsum, quem iudicio nemo defendat: eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis male agat, inuitum de prædio detrudi uetat. proficiscenti tibi in possessionẽ* Prætor *ipse* Sex. Neui *palàm dicit, ita possideto, ut tecum simul possideat* Quintius*: ita possideto, ut* Quintio *ius non auferatur.* Quid? *tu id quemadmodum obseruas? mitto illud dicere, eum qui non latitarit, cui* Romæ *domus, uxor, liberi, procurator esset: eum, qui tibi uadimonium non deseruisset: hæc omina mitto: illud dico, dominum expulsum esse de prædio: domino à familia sua manus allatas esse ante suos lares familiares. hoc dico.*

Neuium ne appellasse quidem Quintium, *cum simul esset: experiri posset quotidie.* Deinde *quod omnia iudicia difficilima, cum summa sua inuidia, maximóque*

periculo P. Quintij fieri mallet, quàm illud pecuniarium iudicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno hæc omnia nata, & profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli, si uellet pecuniam petere: P. Quintium iudicatum solui satisdaturum: dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur. Ostendi quàm multa ante fieri cõuenerit, quàm hominis propinqui bona poßideri postularentur: præsertim cum Romæ domus eius, uxor, liberi essent, & procurator æque utriusque necessarius. Docui cum desertum esse dicat uadimonium, omnino uadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romæ quidem eum fuisse. id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui & scire deberent, & causam, cur mentirentur, non haberent. ex edicto autem non potuisse bona poßideri, demonstraui: quod neque fraudãdi causa latitasset: neq; exilij causa solum uertisse diceretur. Reliquum est, ut eum nemo iudicio defenderit: quod cõtrà copiosißime defensum esse contendi, non ab homine alieno, neq; ab aliquo calumniatore atq; improbo, sed ab Equite Roma. propinquo & necessario suo: quem ipse Sex. Neuius procuratorem relinquere antea consuesset: neq; eum si Tribunos appellarit, idcirco minus iudicio pati paratũ fuisse. neq; potentia procuratoris Neuio ius ereptũ: contra istum potentia sua tum tantummodo superiorem fuisse: nũc nobis uix respirandi potestatem dare. Quæsiui quæ causa fuisset, cur bona non uenissent: cũ ex edicto poßiderẽtur. Deinde illud quoq; requisiui, qua ratione ex toto creditoribus nemo neq; tũ idẽ fecerit: neque nunc contradicat: omnesq; pro P. Quintio pugnẽt: præsertim cũ in tali iudicio testimonia creditorum existimentur ad rem maxime pertinere. Postea sum usus aduer

aduersarij testimonio: qui sibi eum nuper edidit socium: quem quomodo nunc intendit, ne in uiuorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potius audaciam protuli: confirmaui necesse esse, aut biduo DCC. millia passuum esse decursa: aut Sex. Neuium diebus cōpluribus antè in possessionem misisse, quàm postularet: uti ei liceret bona possidere. Postea recitaui edictum, quod aperte dominum de prædio detrudi uetaret: in quo constitit Neuium ex edicto non possedisse, cum cōfiteretur ex prædio ui detrusum esse Quintium. Omnia autem bona possessa non esse constitui: quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in uniuersis, quæ teneri ac possideri possint. Dixi Romæ domum fuisse, quo iste ne aspirarit quidem: seruos complures, ex quibus iste possederit nemunem, ne attigerit quidem. unum fuisse quem attingere conatus sit: prohibitum fuisse: quieuisse. in ipsa Gallia cognostis in prædia priuata Quintij Sex. Neuium non uenisse. deniq; ex hoc ipso saltu, quem per uim expulso socio possedit: seruos priuatos Quintij non omnes eiectos esse. Ex quo, & ex cæteris dictis, factis, cogitatisq; Sex. Neuij quiuis potest intelligere istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti per uim, per iniuriam, per iniquitatem iudicij, totum agrum, qui communis est, suum facere possit. Nunc causa perorata, res ipsa & periculi magnitudo C. Aquili cogere uidetur: ut te, atque eos, qui tibi in consilio sunt: obsecret, obtestetur'que P. Quintius per senectutem ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut uestræ naturæ bonitati'que obsequamini: ut cum ueritas cum hoc faciat, plus huius inopia possit ad misericordiam, quàm illius opes ad crudelitatem. quo die ad te iudicem uenimus,

eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere cœpimus. Si causa cum causa contenderet: nos nostram perfacile cuiuis probaturos statuebamus: quod uitæ ratio cum ratione uitæ decerneret. Iccirco nobis etiam magis, te iudice, opus esse arbitrati sumus. ea res enim nunc in discrimen uersatur, utrum'ne poßit se contra luxuriem, ac licentiam, rusticana illa atq; inculta parsimonia defendere, an deformata atq; ornamentis omnibus spoliata, nuda cupiditati, petulantiæ addicatur. non comparat se tecum gratia P. Q*uintius* Sex. N*eui, non opibus, non facultate contendit: omnis tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. fatetur se non belle dicere: non ad uoluntatem loqui posse: non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam deuolare: non profusis sumptibus uiuere, non ornare magnifice splendideq; conuiuium, non habere domum clausam pudori & sanctimoniæ, patentem atq; adeo expositam cupiditati & uoluptatibus. Contrà, sibi officium, fidem, diligentiam, uitam omnino semper horridam, atque aridam cordi fuisse: ista superiora esse, ac plurimum posse his moribus sentit.* Q*uid ergo est? non usque eò tamen, ut in capite fortunisq; hominum honestißimorum dominentur hi, qui relicta bonorum uirorum disciplina, & quæstum & sumptum* G*allonij sequi maluerunt: atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaq; uixerunt. Si licet uiuere eum, quem* Sext. N*euius non uult: si est homini honesto locus in ciuitate inuito* N*euio: si fas est respirare* P. Q*uintium contra nutum ditionemq;* N*euij: si quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam te defendente obtinere: spes est, & hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse consistere.*

re. ſin & poterit Neuius *id quod libet, & ei libebit quod non licet: quid agendum eſt? qui* Deus *appellandus eſt? cuius hominis fides imploranda eſt? qui deniq; queſtus, qui mœror dignus inueniri in calamitate tanta poteſt?* Miſerum *eſt exturbari fortunis omnibus: miſerius eſt, iniuria.* Acerbum *eſt ab aliquo circumueniri: acerbius, à propinquo.* Calamitoſum *eſt bonis euerti: calamitoſius, cum dedecore.* Funeſtum *eſt à forti atque honeſto uiro iugulari: funeſtius, ab eo, cuius uox in præconio quæſtum præſtitit.* Indignum *eſt à pari uinci aut ſuperiore: indignius, ab inferiore atque humiliore.* Luctuoſum *eſt tradi alteri cum bonis: luctuoſius, inimico.* Horribile *eſt cauſam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere.* Omnia *circunſpexit* Quintius, *omnia periclitatus eſt* C. Aquili, *non* Prætorem *modo, à quo ius impetraret inuenire non potuit: atque adeo ne unde arbitratu quidem ſuo poſtularet, ſed ne amicos quidem* Sext. Neuij, *quorum ſæpe & diu ad pedes iacuit ſtratus, obſecrans per deos immortales, ut aut ſecum iure contenderent, aut iniuriam ſine ignominia ſibi imponerent.* Deniq; *ipſius inimici uultum ſuperbiſſimum ſubijt: ipſius* Sex. Neuij *lacrymans manum apprehendit, in propinquorum bonis proſcribendis exercitatam, obſecrauit per fratris ſui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipſius coniugem & liberos, quibus propior* P. Quintio *nemo eſt: ut aliquando miſericordiam caperet aliquam, ſi non propinquitatis, at ætatis ſuæ: ſi non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut ſecum aliquid integra ſua fama, qualibet, dummodo tolerabili conditione tranſigeret. ab ipſo repudiatus, ab amicis eius non ſubleuatus, ab omni magiſtratu agitatus, atq; perterritus,*

quem

quem præter te appellet, habet neminem: tibi se, tibi suas omneis opes fortunasq; commendat, tibi committit existimationem ac spem reliquæ uitæ: multis uexatus contumelijs, plurimis iactatus iniurijs, non turpis ad te sed miser confugit, è fundo ornatißimo deiectus, ignominijs omnibus appetitus, cum illum in suis paternis bonis dominari uideret, ipse filiæ nubili dotem conficere non posset: nihil alienum tamen uita superiore commisit. Itaque te hoc obsecrat C. Aquili, ut quam existimationem, quam honestatem in iudicium tuum propè acta iam ætate decursa'que attulit: eam liceat ei secum ex hoc loco efferre: ne is, de cuius officio nemo unquam dubitauit, sexagesimo deniq; anno dedecore, macula, turpißimaq; ignominia notetur, ne ornamentis eius omnibus Sex. Neuius pro spolijs abutatur, ne per te fiat, quo minus quæ existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usq; ad rogum prosequatur.

PRopoſuimus Froßi in nouem rebus consistere dicendi facultatem. Erant autem illæ, Ingenij uis & industria, Doctrina pueritiæ, Præcepta rhetorica, Cognitio philosophiæ, Sermonis quotidiani consuetudo, Lectio scriptorum, Vsus, Memoria, Continuatio studiorum. Si hæc propè omnia demonstrauero à nobis esse uiolata, causas nimirum indicaui amissæ eloquentiæ, & quare nostri homimes ita dißimiles sint oratione perfectis, ut olim fuerunt, scriptoribus: Si uerò indicaro, qua ratione ea consequi poßimus, constabit certè aliquo modo qua uia, tandem aliquando sublata ex ciuitatibus dicendi ratio debeat restitui. Nam ut de Natura dicam

breuit

breuiter, corrupta sunt nostrorum hominum Ingenia, & deprauata uiuendi ratio est. Tametsi enim permulti acumine & celeritate ad intelligendum præditi sunt per adolescentiam, tamen quotusquisque aut non uoluptate emollescit, aut si hanc euitare potest, manet in literis, neque ad quæstuosas artes deuolat, antequàm uel puerilem illam educationem perceperit? mitto enim maiora illa, quæ post hanc erant antè cognoscenda, quàm uel ad Medicos, uel ad uos Iurisconsultos deduceretur. Itaque Naturæ bonitas, quæ philosophiæ præceptis debebat erudiri, & confirmari, ea uel festinatione destitui, uel deprauatione morum corrumpi solet. Nihil tam inimicum studijs est, quàm Voluptates, & Animi mollitia: quorum alterum nostris moribus defensionem nimis facilem habet, alterum præmium uirtutis esse creditur, atq; à multò maxima parte expetitur. Sed non inde solùm deteriores sumus: non modò deformata uoluptatibus, aut aliquo magno affectu impedita natura non sinit nos comparari cum maioribus: non tantùm uitia & festinatio nos à uero abducit, sed etiam, quoniam Latinus sermo non est, ut fuit olim, in ciuitatibus, & non nisi à paucis, id'que uitiose usurpatur, non potest eadem esse ratio puerilis institutionis, quæ fuit olim: & si esset, tamen amisimus, estq; nunc rudior & difficilior. Quare hac mutata, commutatus etiam sermo est, & pro puro & Romano, impurus atque peregrinus, pro ornato atque literato, rudis & illiteratus uenit in consuetudinem. Hunc secum Romana & Græca olim adolescentia in scholas & ad Grammaticos attulit, eo'que nostris aptior fuit, & ad discendum præcepta, & ad cognoscendum Poëtas atque Historicos. Primùm igitur in re

ipsa est dißimilitudo, & incommoditas: deinde etiam in ratione uiaq; tradendi, quam antehac secuti sumus. Fuit *enim uaga uarietate, difficilis obscuritate, iniucunda diuturnitate.* Apud ueteres Romanos *certa erat & aperta, & breuis: nos multitudine, prolixitate, subtilitate nostra debilitamus ingenia.* Itaque nos *& methodus illa uetusta* Grammaticorum *destituit, & ablatus est loquendi usus, non ille impurus, quem augemus quotidie, sed* Latinus *& literatus, de quo post dicam copiosius.* Iam *uerò præcepta illa dicendi, & institutio artis, multas habent, easq; magnas incommoditates.* Nam *ut concedam libros* Rhetoricos *satis esse multos, & qui eos explicant, doctoresq; dicendi, omnia quæ ad hanc rationem necessaria sunt, habere: tamen natura repugnat, ut eum doceas* Dicere, *qui* Loqui *nesciat.* Quotusquisq; *est autem hoc tempore, aut fuit ætate superiore, qui sermonem* Latinum, *si non copiosum, at saltem purum sibi possit arrogare?* Itaque *nos aut serò, aut ante uerborum copiam comparatam, præcepta cognoscimus, & dicendi magistros accimus tum, cum uel ante tempus inutilis est exercitatio, aut post tempus uix usus & orationis copia potest esse talis, qualem requirimus. Cum enim eloquentiæ usus sit maximus, tum in omnibus artibus atque disciplinis, tum præcipuè in* Theologia, *& ciuili sciëtia: tamen quandiu caremus eloquentia, tandiu ad usum non fęliciter potest adhiberi.* Quousq; *etiam consuetudo exercitationis non rectè celebratur, neque excolitur usus rhetoricus: eò usq; nihil oratione politum, nihil elaboratum industria, nihil copia atque uarietate ornatum à nostris exire uidebimus.* Est *etiam illud incommodum in arte, quod à* Dialecticis *præceptis est separata, quæ ante*

ante nostra tempora ita defœdata sunt, ut nunc uel barbara adhuc institutione obscurentur, uel non satis in illis operæ collocetur, uel omnino incognita iaceant. Veteres *autem illi quos admiramur, & quorum nos similes esse uelimus, quiq; soli oratores dici possunt, ex hac arte, hoc est, differendi ratione, & præcepta rhetorica muniebant, & in artis doctrina multa à* Dialecticis *mutuata, ita exercendi consuetudine usurpabant, ut postquàm dicendi uim consecuti essent, nata illa cum ipsis, non disciplina comparata uiderentur. Quanquam enim diuisa essent studia in Græcia tum, cum Socratici cum Sophistis contenderent: tamen utriq; partis aduersariæ mitto rationes, sed uerba quoque habuerunt annotata.* Hinc *est quod in* Rhetoricis Philosophorum *libris multa uidemus posita, quæ ante à* Sophistis *fuerunt tradita: & apud Græcos, qui de oratoris arte præcepta tradiderunt, in eáque profeßione solum uersati sunt, non pauca præceperunt sumpta non ex sua officina, sed ex scholis philosophorum.* Itaque *uerisimile est* Demosthenem *non ignarum fuisse eorum, quæ à* Platone *de ratione differendi docebantur, & longe certius atque uerius intellexisse, quàm hi qui inclinata dicendi ratione, sese* Academiæ *&* Peripateticis *addixerunt.* De Cicerone *nullum dubium est, qui eloquentiam sapientiæ studio cum primis reconciliauit.* Velim *igitur hanc rem nostro seculo non carere exemplo: & eos qui ex literarum cognitione nomen magnum consecuti sunt: in suis scholis maiorem instituere explicationem eorum quæ ab* Aristotele *sunt tradita.* Tametsi *enim propè mihi non ambiguum est, longe copiosius eum & docuisse & scripsisse, quàm nobis per manus eorum qui in illa familia*

manse

manserunt, sunt tradita: tamen quoniam ea sola extant, & quia nemo melior disserendi magister, contenti eo esse debemus, eiusq; præcepta celebrare. Fateor non esse in Dialecticis libris plena omnia atq; explicata, multa etiam aliena interposita, tamen ita sunt coacta, ita etiam digesta, ut methodus illa quam requirimus non sit conturbata. Itaque dolendum est non diligentiorem operam in eam rem collocari. Verùm sic est natura hominum, peccant in partes contrarias turbata secula. Aetates superiores fœdißimam & propè perpetuam in illis exercitationem instituerunt: nos uerò dum illam uitamus, dum barbari uideri nolumus, in summam negligentiam incurrimus, nec patimur in re necessaria naturam nostram erudiri. Sed ueniendum nunc est ad Rerum cognitionem, ad Recordandi uim, ad Constantiam studiorum, hæc enim tria ex illis nouem sunt reliqua. Querendum non est diuisas esse inter se artes, & distincta studia, & separatos à Iurisconsultis Medicos, neq; unum utranque artem profiteri. Non enim nos Grecorum linguam Latino sermone inferiorem facimus, & uera est illa apud Platonem Socratis sententia πλέιω τε ἕκαστα γίνεται, καὶ κάλλιον καὶ ῥᾷον ὅταν εἷς ἓν ἢ κατὰ φύσιν καὶ ἐν καιρῷ σχολὴν τῶν ἄλλων ἄγων πράττῃ. Si hoc in paruis & abiectis rebus uult esse Socrates, & secernit agricolas ab architectis, textorem ab eo qui suta parat, magis nobis id in Medicina & Iuris sciētia est obseruandum. Sed illa reprehendenda consuetudo est, neque Iurisconsultos eloquentiam ad suam facultatem adiungere, neque orationis copiæ studiosos, ciuilem scientiam, atq; reliquas artes ac disciplinas cognoscere: sed utrosque sua profeßione contentos, alterius opes contemnere.

re. Est enim aliud discere ea quæ necessaria sunt susceptæ nostræ rationi κατὰ φύσιν, ut inquit Socrates, καὶ ἐν καιρῷ, aliud perceptam rationem proferre in medium, eamq; conferre in quæstum, & uti uitæ instituto. Doctrinarum cognitio, dicendi facultatem non solùm uberiorem, sed etiám illustriorem facit: doctrinæ etiam ipsæ lumen non habent, nisi claritas accedat orationis. Conturbata hodie dicendi ratio est, quòd ordine careat & modo, quem in disciplinis, Autores & scriptores earundem reliquerunt, & hæ ipsæ obscuratæ sunt fœda & uasta tractatione quorundam hominum, qui antequam loqui Latinè scirent, artes explicare sunt conati. Hi sua autoritate nos à uera uia reuocant, & ad loca deuia, & uagabunda, & lubrica, & spinosa deducunt. Neq; enim mihi dubium est, Frosi, aliam te rationem secutum esse in ciuili prudentia, & aliā nunc animo tenere comprehensam, in tali tantòque rerum forensium usu. Illud etiam statuere, rectam uiam à Iustiniani coangustatoribus legum præscriptam, quam uestri Pragmatici & interpretes corruperunt. Ab eiuscemodi ingenijs inquinatæ sunt & obscuratæ omnes philosophiæ partes. Itaq; quod Oratori necessarium est, hoc tempore assequi non possumus, ut quantum satis est uarietatem doctrinæ omnem aspiciamus. Hæc defœdatio non solùm sapientiam uniuersam à nobis aufert, sed etiam in singulis eius partibus labefactat memoriam. Illustris enim tractatio, quam adfert eloquentia, & ordinata atque artificiosa digestio, quæ tum ex cæterarum artium cognitione petitur, tum à Dialecticorum præceptis maximè informatur & stabilitur, Memoriæ altrix est & custos, quæ nulla re magis aboletur, quàm

rudi & barbara atque ſcopuloſa traditione. Habet illa *quidem ortum à naturæ bonitate, & uitiata* Natura ui*tiatur etiam* Memoria*: ſed cùm indigeſta multitudine laborat, obruitur plerunq; : & cùm non uia modóq; alitur, etiamſi magna permaneat aliquando: tamen informis ſæpenumero, & moſtroſa conficitur: nos artificioſam & expeditam requirimus.* Reſtat *ſtudiorum perpetuata illa, neque omiſſa, neque relicta ratio, quam in ſingulis quidem artibus permulti retinent, in uniuerſis uerò qui ita durent, ut rerum cognitionem ſemper cũ orationis copia coniungant, pauci ſunt qui eam conſuetudinem, aut omnino, aut cum laudabili & præclara utilitate retineant.* Nam *complures ſunt* Aſtrologi, Geometræ, Muſici, Pictores, Poëtæ, *qui ſua arte delectati cæterarum rerum doctrinas reijciunt.* Medici *etiam & in utilitatibus comparandis percepta iam arte occupati, & poſt quæſitas commoditates otioſe & molliter uiuentes, ut rem laborioſam ſapientiæ ſtudiũ repudiant.* Iuriſconſulti *tum in exercitatione artis atque ciuilibus occupationibus, tum etiam poſt conſtitutos ha bitoſq; honores, nihil ad ſe pertinere putant aliud, quàm ciuilia negotia: non illa omnia quæ cum ſapientia magnam coniunctionem habent, ſed illa mercenaria, & quæſtuoſa, in congerendis, conſeruandiſq; facultatibus.* Theologorum *non magnus numerus eſt, qui eloquentiam ad ſe pertinere putent: & ſi qui ſunt, qui eam amplectantur, tamen in re tanta & tam barbara tractatione corrupta, non poſſunt ita uerſari, ut uel dignitati rei orationis copia reſpondeat, uel* Latini *ſermonis puritas non conſpurcetur uerborum inſolentia.* In *re enim ipſa omnes permanent, eloquentiæ uerò ſtudium multi*

remit

remittunt, multi comparata quadam uolubilitate se facundos existimant. Sed cùm cæteris omnibus artificibus, tum maxime Theologis apparatu ornatuq; orationis est opus. Itaque perpauci sunt qui in omnibus ita durant ut eloquentia cum rerum cognitione coalescat, quod est necessarium: & hi qui sunt, quandiu nihil perfectum proferre possunt, tandiu constat non esse id assecutos, quod uolebant. De linguæ exercitatione loquor, scriptoribus suam cuiq; laudem tributam uolo: quam multi non solùm utilitate rerum, sed etiam orationis non inani elegantia, scribendo sunt consecuti: dicendo uerò quid multi præter linguæ celeritatem, & uerborum exultantem audaciam adepti sint, non uideo. Ego demum eloquentem esse illum censeo, qui cum orationis exercitatione rerum coniunxit & philosophorum scientiam: qui utrunque horum apto congruentiq; apparatu instructum habet: qui ita ut earum natura requirit & armare res potest, & illustrare. Qui hoc consecutus sit, nõ uideo, neq; credo quenquam esse eruditorum uirorũ, qui non id libenter agnoscat: & tamen esse uiam, qua possint homines ad arcem rei peruenire. Sed hæc quoniam est in natura rerum, & eam ingreßi sunt aliquando Romani, Attici, Asiatici: nobis quoque est annitendum, ut eandem inueniamus. Et quanquam nos quidem serò, tamen adolescentibus, tamen posteris, utilißimum erit, aliquid habere præmonstratum. Cùm igitur nouem illa, de quibus dixi, partim conturbata sint, partim repudiata, non mirum est amissam esse omnem facultatem & elegantiam orationis. Nam ut ex nouem Musarum uarijs modis, pulcherrimus quasi nascitur uocũ concentus: sic ex his quæ antè posuimus con-

ficiatur oportet, erudita atque exercitata Oratio: Et ut omnis illa modulandi suauitas perit, si ex illis uirginibus, aliquæ putide, perturbate, præposterè, discrepanter, atque exanimatè modos faciant, ita si quid ex his non rectè adhibeatur, aut si quid desit, non potest esse ornatus in dicendo aptus, neq; apparatus uerborum atq; rerum talis, qualem Oratoris officium postulat. Sed ad consequendum hæc omnia, quatuor opus est nobis hominum generibus. Nam & eorum qui sunt cum magistratu, opera opus est, & Parentum, & Magistrorum, & Puerorum. Nisi enim ciuitates præmia constituant, cessant non solùm Doctores, sed etiam Parentes, quibus maxime curæ sunt liberorum commoditates. Per Germaniam nimium destitutæ sunt literarum scholæ: id accidit spe præmiorum adempta, non religionis renouatione. Quandiu enim familiæ atque sectæ otiosæ, neque doctæ, existimationem & autoritatem habuerunt, quandiu honesta habita fuit ratio uitæ, abuti opibus ecclesiæ, magna fuit antehac excitata turba ingeniorum: nunc uerò postquàm detecta sunt impietatis illa diuturna & tyrannica studia: postquàm intelligunt homines, esse sceleratum, uti bonis alienis: sed sceleratius Ecclesiæ: flagitium esse, nihil eius nomine cuius sunt, agere: sed sacrilegium eadem ad nefariam & scelestam uoluptatē atq; libidinem conuertere: liberos suos utiliter sibi, quàm publicè uiuere flagitiosè malunt, eoq; eos ad plebeas artes deducūt. Credo ego bonorum neminem esse, qui hanc colluuionem euersionemq; religionis sine conscientiæ grauissimo pondere defendendam suscipiat. Sed sublata complurium conscientia est, & se uulgo multitudine excusant. Sacerdotiorum enim ut nunc sunt

curat

curationes, optimus quisq; remouendas statueret, nisi turba potentiaq; niterentur, quorum alterum irritari, alterum commoueri sine summa perturbatione humanarum rerum non potest. Nemo omnium est, qui non alienissimo sit animo à Parricidio: horrescunt plerique omnes eius sceleris nomen: at etiam Romani illi ueteres nondum Christiani, in illa ignoratione ueræ pietatis, hanc legem fixam stabilemq; habuerunt, Sacrum sacro'ue commendatum, qui clepserit, rapseritq;, parricida est. Clepunt & furantur sacrum, qui largitionibus, qui malis artibus irrepunt in possessionem sacrorum bonorum: rapiunt sacra, qui palàm ad suas libidines ea comparant. Quorsum igitur hæc spectat oratio? ut intelligatur, si sacræ opes, ut principio dispensatæ sunt, ita conseruarentur: si ad eas nemo admitteretur, nisi cuius probata uita, laudati mores, commendata esset consiliorum institutio, haberent ad quam uitæ rationem sese aggregarent adolescentes, & stimularentur plures, quàm sint hisce temporibus, ad literarum studia. Nunc uerò largitiones & gratiæ in religionis fidem irrepserũt, & nomune pietatis occupato, eaq; eiecta, nõ amplius ueritati locus patet. Nihil enim tam inimicũ ueritati est, quàm Vis, & iniquè comparata Potentia: nihil tam consentiens, quàm uitæ Probitas & Innocentia. In hac igitur destitutione bonorum, non excitatur industria multorum, quibus ingenium Deus egregium dedit. Tametsi enim hi non id curare debent, quem fructum tribuant homines sapientiæ, tamen quia nascimur ita omnes, ut primi animi minus habeant & roboris & prudentiæ, priusquàm id quod optimum homini est intelligatur, ad aliud uitæ genus plerique deflectunt. Nihil facilius animaduer

titur, quàm uitæ utilitates, quæ ex cæterorũ opibus a li mari solent, tardè plerunq; & sæpe serò animi diuit us amplectimur. Itaq; præmia proponi debent pueritiæ, y adhuc rudibus naturis: deinde eiuscemodi disciplina i stitui, ut ad integritatem, innocentiam, sanctitaten q; proposita uideantur, & ad professionem uitæ talem, q iæ commoditates adferat ad gloriam Christi amplificanc ã, & ueritate se, non autem honesti specie tueatur. Si h oc institutum antiquum & uetustum, renouari & resti tui poßit, non deessent aut in ciuilibus causis, aut in e cclesiasticis controuersijs, qui cum summa tranquillitate animorum, omniumq; comprobatione res obscuras explicarent, exacerbatas sedarent, deprauatas corrigerent. Sed non hoc in loco consilium dare constituimus, uerùm causas commemorare, quamobrem amissa sit eloquentia, atq; significare, quia inter magistratus uiri boni, qui quod uerum est intelligunt, non possunt sacrarum opum possessionem probitati & religioni recuperare, exiguum esse eorum numerum, qui rem tantam, totq; difficultatibus implicatam suscipiant. Quò fit, ut dum pars maior, quæ cum magistratu est, non uult, dum boni id quod uolunt non possunt efficere: neq; parentes ut uelint, neque liberi ut cupiant, neque magistri ut suscipiant alliciuntur. Infirmum est in Inscientia & Iuuentute iudicium: ideoq; utilitatibus parentes, laudis cupiditate adolescentes sunt excitandi. hæc affectio ætate & doctrina corrigetur, ut tandem etiam alienatio sit ab ambitione, cùm uitæ institutio, ingenij educatio, morum disciplina, rectè poterit adhiberi. Sunt præterea multæ aliæ causæ, ob quas & studia perturbata sunt, & dicendi scientia est impedita: sed quia,

si hæ

si hæ, quas dixi, tolli poßint, aßequeremur id quod expetimus, prætereundas esse illas duxi. Reliquum est ut dicamus de Recuperatione, quæ pars tametsi præstantior, tamen quoniam causæ rerum malarum prius tollendæ sunt, quàm res bonæ poßint restitui, inscriptionem utrique parti de Amissa dicendi ratione esse malui, quàm de eadem Recuperanda. Habet enim hic titulus promissum nimis magnum & arrogans, alter est uerecundior. Dicendum igitur deinceps est Frossi, quomodo iustam dicendi scientiam putem ad homines tanquam ad regnum suum reduci posse. Nam ex his, quæ dicta sunt hactenus, causas uidemus corruptæ linguæ: deinde si Quintiana illa oratio, cum istis, quæ nostris temporibus scripta extant, conferatur: facile est considerare, nihil simile uetustati à nobis repræsentari. Itaq; quemadmodum instituimus, repetamus illa nouem, & ordine singula declaremus, qua sit ratione uiaq; ingrediendum. Frustra enim suscipiuntur aliquid consequendi studia, nisi antè illud, quod eò, quò cogites deducat, perpenderis. Sed non me illud inuenisse arrogo, uerùm conquisiuisse eiusmodi quædam, quæ quoniam certos autores habent, existimem esse celebranda. Vt igitur de Natura primùm dicam, nulla de illa comparanda præceptio est. Datur enim cuiq; diuinitus sua natura: sed si cultus atque custodia in omni re plurimum ad conseruandum ualet: potest etiam de hac aliqua institui disciplina. Primùm igitur fugiendæ sunt uoluptates, atq; cauendum est, ne Vitijs corrumpatur ingenium. Nulla concordia Studijs doctrinæ, Sapientiæ, cum negligentia, Mollitie & Prauitate solet intercedere. Vbi hæc uitantur, illa uerò assumũtur, ibi egregia & præclara ad

discendum dicendumq; indoles poterit excoli. Est enim excitanda naturæ bonitas studio & ardore amoris erga id, ad quod nata uidetur. Hoc igitur secundum naturam est elaborandum, ut Cupiditas accedat, quæ mater est Diligentiæ. Et si enim ab amicis Natura dari nõ potest, sed cum uita simul adfertur, tamen exacuitur adolescens ab his quibus se charum esse existimat. Pertinet hoc officium non ad Parentes solùm, & ad Doctores literarum, cæterosq; cum quibus est aliqua uel necessitudo, uel coniunctio: uerumetiam ad eos qui rempublicam curant. Excitantur ingenia, maximeq; puerorum, & adolescentum, non tam utilitatibus, quas non uehementer desiderant, dum nihil deest, quàm Beneuolentia, Laude, Autoritate, Exemplis. Etenim si officium charitate, diligentia commendatione, approbatio existimatione, copia exemplis bonorum gignitur: necesse est in ea Repub. neq; inofficiosos, neque negligentes, neque repugnantes, neque paucos esse, qui exacuantur ad res præclaras, si beneuolentiæ, si laudationes, si autoritates, si exempla non desint. Sit igitur hoc secundarium, ut curetur, quò literarum cupiditate flagrent adolescentes, ad eamq; rem parentes, magistri, præmia ad laudem atque autoritatem exposita, opem ferant. Sed ueniendum nunc est ad illam puerilem institutionem, ut rectè eum, qui indolem aptam, idoneamq; habet, educemus. Habet hæc pars tria capita, Præceptionem, Explicationem, Resolutionem. Præceptorum ratio à multis est tradita, & ad hunc locum non pertinet. Sed illud monendum est, ut ne uasta sit illa methodus, regularum & præceptionum multitudine. Vtilissimum est exercitatam habere consuetudinem flectendi Nomina, & Verba: & Consecution

cution

cutionem & Coniunctionem dictionum paruo legum numero absolui, & in utrisque principio obscuras illas & philosophicas uitare partitiones: Explicatio *praeceptorum institutioni statim & continenter adiungatur.* Habet *illa partes tres,* Argumenti *expositionem,* Consuetudinis *obseruationem, & interpretationem uocabulorum. Primum enim curare debemus, ut res ipsa paucis uniuersa cognoscatur: deinde leges instituta'que, ad quae omnis accommodatur actio, intelligatur: post haec ad singula descendendum est. Sed orationum argumenta facile ex narationibus colliguntur: uerum quoniam illae plerunque sunt prolixae: possunt, & saepe debent coarctari: ut in hac causa qua* P.Quintius *in famae, fortunarum'que discrimen deducitur:* Aduersarius *est* Sext. Neuius. *Hic desertum esse sibi dicit uadimonium à* Quintio*:bona eius à se esse possessa ex edicto* Praetoris Burrieni *dies triginta, ideo'que à* Dolabella *postulat, ut* Quintius *iudicatum solui satisdet: uel sponsionem faciat.* Mauult Quintius *sponsionem facere: &* C.Aquilium *iudicem sumit, atque ex sponso agit.* Orator *aduersarius* Q.Hortensius *est.* M.Cicero Quintij *patronus, negat possessa esse bona ex* Pr*aetoris edicto. Primum quòd causa nulla fuit cur à praetore id postularet: nam neq; quicquam* Quintium *debuisse, neq; uadimonium deseruisse.* Deinde, *quia non potuit ex edicto poßidere. id probat ex uerbis edicti, quod neque latitarit fraudandi causa, neq; exilij causa solum uerterit.* Postremo *non possedisse, propterea quod bonorum posseßio non spectatur in aliqua parte, sed in uniuersis quae teneri & poßideri poßint.* Breuis *est eiusmodi explicatio, sed apta ad intelligendum & recordandum.* Puto *etiam hanc rationem*

Ciceroni placuiſſe, qui Aeſchinis & Demoſthenis inter ſe contrariarum orationum argumentum paucis uerbis eſt complexus. De conſuetudine etiam hic dicendum eſſet, ſi hæc res non eſſet ita prolixa, ut ludo & magiſtris ſatius ſit, eam explanationem relinquere, quàm hoc in loco interponere. Idem ſentiendum eſt de uocum interpretatione: ſed hoc magis eſt Grammaticorum, illud ex ueſtris libris & hiſtorijs eſt petendum. Verùm etiam uos multorum uocabulorum uim ante Grammaticos explicaſtis. Præterea ueſtrum eſt ſcire, quot Prætores habuerit populus Romanus, & quæ ſit differentia inter eos, qui de urbanis, quiq; prouinciarum negotijs decernunt. Aliud enim fuit genus Prætorum, quos Sylla conſtituit publicis cauſis, aliud illorum quatuor, qui bis ſunt antiquiores, aliud qui à Cæſare ſunt poſtremò adiuncti. Adfert hæc diſtinctio lucem ad intelligendum: ſed hæc tractatio ex ueſtris ſtudijs defluxit. Vtiliſſimum eſt ſcire, tum in Grammatica diſciplina, tum in ludo Rhetorum, ut ius dicentis, ſic etiam prætoris eſſe bonorum poſſeſſionem dare, & in poſſeſſionem mittere. Neque intelliget Rhetor uim illius ſententiæ magis quàm iuriſperitus: QVIS TANDEM NOBIS ISTA IVRA TAM AEQVA DESCRIBIT? QVIS HOC STATVIT? QVOD AEQVVM SIT IN QVINTIVM, ID INIQVVM ESSE IN NEVIVM. Hoc ex ueſtro fit apertius, QVOD IPSE IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CREDIDIT, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE PATIATVR. Iam quid ſit Satiſdatio, quid ſponſio, quid Vadimonium, quid uadari, à uobis definitum eſt:

ſed

sed & Grammatici eadem explicarunt, sed uos autores estis. Verùm illud fortasse non inutile est ad obseruandum, sæpe in eo ipso libro qui legitur, & consuetudinem uno in loco latere, in altero indicari: & obscuras alibi sententias esse, & incognitam alibi uocabulorum naturam, alibi uero utraque explicari. Quare utile est in omni lectione & interpretatione prius totum librum celeriter perlegere, atq; annotare, quæ sunt similia, quàm in singulis statim moram facere. Obscurum est in principio orationis quid sit iudicium de re, quid item de probro: sed explicatur postea id copiosius in tractatione quæstionis infinitæ. Cuius uerò bona uenierunt, non modò illi amplißimæ fortunæ, sed etiam uictus uestitusq; necessarius sub præcone cum dedecore subiectus est, is non modò ex numero uiuorum exturbatur: sed, si fieri potest, infra etiam mortuos mandatur. Etenim mors honesta sæpe uitam quoque turpem exornat: uita turpis ne morti quidem honestæ locum relinquit. Ergo Hercule cuius bona ex edicto poßidentur, huius omnis fama & existimatio cum bonis simul poßidetur. De probro igitur iudicium est, quod de bonorum poßeßione, non de re pecuniaria, de deserto uadimonio, nõ de re debita. Longum esset ista explicare, ideoq; prætereundum est, & ueniendum ad ea quæ minus nunc in usu uersantur.

DE AMISSA DICENDI RATIONE LIBER SECVNDVS.

DICENDVM igitur nunc eſt de Grammaticorum illa ratione, qua integras conuerſiones & ſententias in ſuas formas redigunt, & has in ea diſſoluūt, ex quibus ipſæ conſtant. Eſt hæc ratio utiliſſima ad comparandam orationis elegantiam & ubertatem. Neceſſe enim eſt omnem orationem, quæcunq; illa ſit, ex uerbis confici, & rectè Cæſar originem eloquentiæ uerborum delectum eſſe ſcripſit. Sed hic delectus, qui in primis neceſſarius eſt, haberi non poteſt, non magis quàm militum, niſi antea coactis unum in locum, quaſi militum, ſic uerborum copijs. Sed hic ego rurſum deplorare cogor noſtrorum temporum infelicitatem. Propè enim unà cum corporibus plurimorum conſeneſcunt ingenia, priuſquàm uel mediocrem eloquentiæ poſſunt laudem obtinere. Id fit tum melioris rationis ignoratione, tum loquendi conſuetudine deprauata, & auocatione ſermonis quotidiani. Romanorum enim, & Athenienſium, atq; Aſiaticorum olim liberi, propè cum matris lacte uerbis ſimul optimis imbuebātur, et priuſquam pueritiam ſuperaſſent, orationis copiam erant aſſecuti. Quare tum id tempus idoneum ad diſciplinas fuit, quod hodie noſtri adoleſcentes apud Grammaticos conſumunt. & ibi eis finis audiendi, ubi noſtris præpropera adhuc ſunt principia. Hinc fit ut noſtra ætas Medicos,

cos,

cos, Iurisperitos, Theologos plures proferat quàm Oratores, si modò ullus hoc quidem certè tempore sit Orator. Neque enim uideo, cur difficilius sit totum illum doctrinarum quasi orbem discendo peragrare, omnesq; literarum artium doctores audire, quàm alienæ linguæ rectam, laudatamq; atque perfectam ibi cognitionem consequi, ubi aut in libris latens uulgò non est recepta, aut si ab aliquibus in sermonibus usurpatur, tamen ita contaminata uerba habet, ita peregrinis conspurcata est loquendi modis, ut propè prudentius consilium esset patriæ consuetudinem retinere, quàm uiolare atque uitiare sermonem alienum. Hæ certè omnes incommoditates, quas gentium diuersi mores, dißimilis lingua attulerunt, uitari possent, si ea præessemus diligentia ingenijs, si eam industriam & dexteritatē præstare poßimus, quam & officium nostrum requirit, & desiderant rationes humanæ. Est enim uia & ratio uerba rerum tum singula tum coniuncta colligendi. Est modus in his duobus generibus collocandis, per quem adolescens, Latina, significantia, apta, à se non antè cognita, inuestiget, atque in suis quasi receptaculis inueniat: quibus ea informet, & cum laude tum dicendo tum scribendo in medium proferat, quæ uel mente complectitur, uel sua lingua scripta Latina ueste cupit induere. Sed qui libri hisce temporibus nobis uerba explicant, parum adferunt facultatis pueritiæ. Laudo illorum uirorum diligentiam, qui nobis ea dederunt in coaceruando, doctrinam in explicando: disponendi uero uiam desidero. Primum enim literarum ordinem sequi, modicam laudem habet, & in singulis tantum dictionibus uestigandis, atq; cognoscendis laborem leuat: copiam uerò non ob ocu-

los

los poteſt ponere. Deinde illa diſtinctio, niſi oblatis uocabulis, nullo præſidio eſſe poteſt. Quærit is, qui docet, aut qui ignorat, ſi legendo aut auſcultando notetur, quid ſit Sponſio, quid Sponſionem facere, quid in ſtirpibus Acetabula, quid in ædificijs Suggrundia, quid in exercitu Legio, quid apud Mathematicos Rhombus: nõ quæreret, niſi eiuſmodi multa oblata ultro, curſum lectionis impedirent & retardarẽt intellectum. Adoleſcenti cum ignotum uerbum occurrit, tum demum quærendi eſt locus: cum uerò patrio ueſtitu ſententias indutas mente tenet, quî fieri poteſt ut ex horum libris Latinum Græcum'que ornatum inueniat, quo eadem ueſtiantur, cùm ubi hic lateat certum ſit eum ignorare? Magiſtris literarum hic labor, & quibus amplior doctrina eſt, tametſi facultatis atque copiæ non habet multum, tamen ſubſidio eſt. Sed non ſolùm quæ ab uno deducuntur formationes, atque ſignificata, congerenda ſunt, uerùm ea quoque ſunt adiungenda, quæ aut eiuſdem generis ſunt, aut omnino ſunt pugnantia: ſed ita demum adiungenda, ut certa ſit tum naturæ, tum quæ à natura non multum ſolet recedere, artis diſpoſitio. Sunt enim alia ſingula & ſolitaria, alia coniuncta & à ſententia non procul remota: alia rerum præcurrentium, alia conſequentium, alia cauſarum, alia effectarum, alia ſimilium, alia idem ſignificantium, alia contrariarum. Verum ut aliquo modo noſtro conſilio excitemus cæterorum ſtudia, paucis indicabo meam in hoc loco ſentẽtiam. Quemadmodum rerum certi conſtituuntur communes'que loci: ſic uerborum etiam genera & ſententiarum formæ, ad certos ordines reduci poſſunt. Hæc duo non ex quouis ſcriptore colligi debent, ſed ex optimis primo ſunt

coaceruanda. Illud autem obseruandum etiam est, ut autorum sic etiam uerborum non unam esse formam. Aliud dicendi genus Oratorum est, aliud Poëtarum, aliud, quod medium est, Historicorum. Itaque unumquodque annotari debet unde sit sumptum. Si enim diuersa sunt horum trium orationis genera, etiam ea ex quibus illa constant, inter se differre necesse est, uerba nimirum, & quæ ex uerbis fiunt, sententiarum figuras. Oratorum igitur primus atque unus sit Cicero apud Latinos, etiam philosophorum: sed addi potest Varro & Cornelius Celsus, uerùm prudenter & modicè Celsus, & in suo genere, & cum est opus. Plinius etiam, sed cùm necessarium est. Apud Græcos Demosthenes solus Orator proponendus, cui Plato adiungitur propter rerum & orationis amplitudinem, deinde Xenophon, Hippocrates, Aristoteles, & in multis Galenus. Poëtas Latinos habemus Vergilium, Lucretiùm, Horatium: Sed Lucretius in uerbis & locutionum formis purior est Horatio, qui ob dicendi figuras probatur à doctis. Vergilius utroque antecellit, sed in Georgicis & Bucolicis nihil peccat. Apud Græcos nemo melior Homero. Cæteri etiam omnes boni, sed primus labor in optimis consumi debet, & ex Homero prius copia comparanda est, quàm ad Hesiodum, Aristophanem, Theocritum, Euripidem, Sophoclem, Aeschylum ueniamus. Historicorum nemo melior inter Romanos C. Cæsare, sed Oratori similior, quàm Liuius, quo sæpe cum in re militari destituimur habemus opus: uerùm antecedunt Cæsaris commentarij. Græci Xenophontem habent, qui puritate & lenitate orationis non cedit Cæsari: & Thucydidem, & Herodotum: quibus

bus adhiberi poteſt & Polybius, propter apparatum bellicum illis temporibus auctum, & cumulata rerum uocabula. Omnes hi in ſuo genere excellunt: ſed quæ utiliſſima ſunt, ea primum locum debent occupare. Quare in oratoribus principio uerſandum eſt. Scio Romanis & Græcis aliam conſuetudinem fuiſſe, & ad Poëtas ſtatim pueros deduxiſſe: ſed quia ad Grammaticos illi quotidianum ſermonem adſerebant, quem antea domi didicerant, minus periculi erat, cum lingua pura eſſet, in hac ratione inſtituendi. Credo ego cùm Seneca floreret, & in ſequentibus temporibus, cum corruptus ſermo Latinus eſſet, magnam cauſam fuiſſe obſcuritatis & ineptiarum, quòd uetuſtam illam diſciplinam ſunt ſecuti, quæ cum ipſis moribus & ætate erat commutanda. Neque poëtarum eadem eſt ratio: aliud dictionis genus Comici, aliud Tragici, aliud Epici, Aliud Lyrici ſunt ſecuti. Itaque diuerſum non ſolùm compoſitionis, ſed etiam uerborum genus: in quo cum iudicio uerſandum eſt, ne quæ inter ſe admodum diſſimilia ſunt commiſceantur. Sed de ſcriptoribus, unde orationis & eloquentiæ opes congregandæ ſint, ſatis ſit hæc indicaſſe. Reliquum eſt, ut de modo & uia colligendi ſcribamus: quæ res etiam hic non poteſt omnis explicari. In illis enim libris, quos de ratione Latine loquendi, atque ſcribendi inchoauimus, quicquid ad hanc præceptionem pertinet, aperiemus. Cum enim locorum alij communes ſint & ampli, alij in medio, alij in parte extrema coarctati, prolixum eſſet hæc non ſolum exponere, ſed etiam enumerare diſtribuendo: quare quod poximum eſt conſulamus in hac puerili informatione. Optabile eſt certè quidem extitiſſe unum aliquem, qui omnia compor

tata

tata & distincta ita edidisset, ut in promptu essent posita, atque explicata hominum cogitationibus. Sed quoniam id factum non est, & si esset aliquid tale ab industria alicuius præclari ingenij profectum, quale Iulius Camillus non solùm profitetur, sed etiam domi iam elaboratum, & confectum habet: tamen utile est ipsam etiam adolescentiam in iisdem exerceri, & sibi locos facere, eosq; legendo, dissoluendo, distinguendo, conquirendoq; implere. Hoc enim modo fiet, ut & autor ipse, qui legitur, intelligatur melius, & uerborum uis & significationes uerè percipiantur, & memoria augeatur atque redintegretur, & sermo ipse quotidianus atq; Latinus excolatur, non temerè ut nunc fit, sed illa uetusta Latinorum consuetudine. Quare statim cum ipsis præceptis, eiuscemodi ratio præscribenda est, ut ubi primùm unius rei duo nomina, aut unius sententiæ, formæ duæ sese obferant, ibi locus confestim designetur. Sed quoniam locus unus, etiam ex imis illis receptaculis, multiplex plerunque est: subleuari debet adolescentis labor magistri subsidio. Hic utilis & necessaria est Dialectica, etiam reliquarum artium cognitiones secum ipsæ Partitiones adferunt: sed nihil tam angustum est, nihil tam amplum atque uagum, quod non opus habeat explicatione & distinctione Dialecticorum. Proposueram totam hanc orationem dissoluere, & ad suos quæq; locos comportare, & tradere rationem hanc omnem: sed cùm animaduerterem, non me id duobus libris complecti posse, & cùm in illis quatuor libris de ratione loquendi atque scribendi eadem tractem plenius, mutaui consilium, & solùm uno atque altero proposito exemplo, constitui ostendere, quid primum in illa pue-

rili educatione, & in illa indigesta conquisitione sit elaborandum. Repetamus igitur ex illa Quintiana, & congeramus quicquid ibi est, quod ad ciuiles causas spectare uidebitur. Sed cum omnes res, aut sua ipsæ ui aliæ consistunt, & sua quoque natura nitantur, aut ad has aliæ accedant, atque ita adiungantur, ut nulla perpetua neceßitudo cum his sit, quod genus apud Philosophos uocatur συμβεβηκότων, *quemadmodum illud prius* οὐσιῶν: *à priore in quouis loco principium est faciendum. Sed uerè consistunt illæ quæ uocantur* οὐσίαι, *ut est homo, laurus, aquila: acipenser, animal, arbor, auis, piscis: sæpe etiam alterum genus quasi consistat, ita oratione significatur, propterea quod hoc quoque suam habeat formam. quò fit ut in locis ab eo etiam, tanquam à consistente ordiamur. Multa enim in oratione habet quæ accidere uidentur. Verùm appositione exemplorum, hæc, quæ dixi, erunt clariora.*

RES.

Res
Causa
Causa tota
Controuersia
Contentio
Certatio
Ius
Ius & magistratus
Iura
Fas
Aequitas
Lex
Lex & conditio
Iudicium
Summa iudicij
Iudicia
Consilium
Vadimonium
Iudicatum
Decretum
Edictum Prætoris
Accusatio
Vox accusatoris
Criminatio accusatorum
Crimen
Sponsio
Sponsum

Aduoc

Aduocatio.

PERSONAE

Accuſator
Petitor
Reus
Perſona accuſatoris
Perſona petitoris
Defenſor
Patronus
Procurator
Aduerſarius
Magiſtratus
Prætor
Tribuni
Iudex
Aliqui qui adſunt in conſilio.

Hic ordo igitur, niſi quis melior inueniatur, ſeruari poterit: ut Res *priore loco ponantur, deinde* Perſonæ: *& quanquam utraq; ad alium ordinem rerum pertinẽt: tamen tum ſimilitudinis cauſa, tum docendi gratia loco eorum quæ ſub oculos cadunt, ſunt ponenda. Permittit enim hoc ſi non rerum natura, tamen ipſa conſuetudo: neq;* Poëtæ *ſolùm famam ex illorum numero eximunt, quæ rebus accidunt, & quaſi ſentientem faciunt, ſed etiam* Philoſophi *uirtutis & legis ita aliquando ſpeciem deſcribunt, ut uirginem, ut deam, non minus audientem, conſulentem, quàm* Poëtæ *ſuam* Iunonem, Venerem, Mineruam. *Illud etiam monendi ſunt magiſtri, ut diſcipulis ſuis, quàm maxime poſſunt aptè* La*tinas uoces ſuo ſermone explicent, & conquiſitis unum in locum illis quæ uidentur eſſe ſimilia, ac cognationem aliquam habere, uim ſingulorum & differentiam oſtendant.* T*anta coniunctio eſt inter* Contentionem *&* Certationem*, ut propè nihil intereſſe uideatur, tamen eſt diſcrimen, quod apparet in Certare &* Contendere*. Præterea duo hæc non multum à Cauſa diſferunt, ſed Cauſam tum præcurrunt tum conſequuntur.* Inter *rem quoque & Cauſam talis eſt diſsimilitudo, qualis ferè inter* Magiſtratum *& prætorem,* Aduerſa*rium*

rium & Petitorem, Iudicium & Vadimonium: altera enim γενικὰ ſunt, altera εἰδοποίητα. Iudicatum & Decretum formæ uidentur eſſe diuerſæ ſub eodem comprehenſæ genere, ſed tamen Decretum ad res plures quàm Iudicatum accommodari ſolet. Iam Accuſatio & Criminatio, unius rei ſunt, uerũ grauior in uituperando Criminatio, Accuſatio plus habet deſenſionis, & ſæpe fit cũ laude. Eiuſmodi explicatione uelim exacui puerorũ ingenia. Sæpe etiam doctorum uirorum oratio, ignoratione horum flacceſcit. Sed non explicare iſta, uerum digerere conſtituimus, quare tranſeundũ eſt ad ea quæ eſſe proxima uidentur. Sequemur hic naturæ ordinem, & genus rei ſecundo loco collocabo: ſed illud ex multis colligitur, ut in ciuilibus negotijs ex eo quod cauſæ eſt caput, & in quo ſumma iudicij uerſatur.

CAPVT CAVSAE Τὰ Γενικά.

1 *Cauſam in aliqua re conſiſtere.*
Summam iudicij, cauſamq; totã in aliqua re cõſiſtere.
Fieri iudicium de aliqua re.

Τὰ Εἰδοποίητα.

Iudicium de probro.
Iudicium de re.
2 *Fieri iudicium de probro.*
Fieri iudicium de re.
Iudicium pecuniarium fieri.
Aliquam cauſam capitis dicere.

NATVRA CAVSAE.

1 *Res tanta.*
Res implicata controuerſijs.
Res tanta totq; controuerſijs implicata.
Aliquem habere cauſam eiuſmodi, ut &c.

Aliquod

Aliquod iudicium uno die posse transigi.
Multa iudicia ex uno aliquo nasci.
Omnia iudicia fieri.

2 *Agendi potestas eadem.*
Causa par.
Causam cum causa contendere.
Causa superior.
Alicui non esse ius par cum aliquo.
Alicui cum aliquo non esse parem certationem.
Alicui non par ius reperiri posse.
Alicui agendi potestatem non eandem reperiri posse.
Veritatem multis incommodis debilitatam esse.

3 *Iudicium inuidiosum.*
Iudicium difficilimum.
Iudicium singulare.
Iudicia difficilima.
Aliquem uti iudicio inuidioso.
Iudicium de aliqua re fieri contra omnium consuetudinem.

Iudicij { *Ius* / *Iniuria* / *Iniquitas*

Aliqua iura inimicißima.
Honestius iudicium.
Vsitatum iudicium.
Iudicium grauißimum.

Genus igitur causæ cognoscitur, tum ex rei de qua agitur capite, tum ex eiusdem uatura. & hæc ipsa ita distinguuntur, ut à formis genera diuidantur, & communia separentur ab angustioribus. Colligamus igitur deinceps quicquid ad res ipsas pertinet, priusquã ad perso

nas ueniamus. Considerato igitur genere, redeundum ad ipsa est principia, & ea colligēda, quæ circa principia solent agitari. Cōstituatur igitur locus alius atq; proximus.

INITIVM LITIS.

ANTECEDENTIA.

Fore controuersiam de aliqua re.
Aliquem agere aliquid uelle.
Controuersia recens.
Alicui controuersiam intercedere cum aliquo, de re aliqua.
Rem aliquam in controuersiam uenire.

CONSEQVENTIA.

1 *Aliquem cupide decurrere ad iura.*
Aliquem iudicium postulare.
Vocare aliquem in ius.
2 *Aliquem in ius sequi.*
Aliquem non recusare iudicium.
Aliquem iudicium accipere.
Aliquem aliquid iudicio accipere.
Aliquem iudicium accipere in ea ipsa uerba quæ aliquis edit.
Aliquem iudicium more & instituto per magistratum accipere.
Aliquem accipere iudicium pro aliquo.
Aliquem non recusare quin iudicium accipiat.

Nihil hic obscurum est: etenim & ordinis ratio constat, & singula quid significent clarum est: nisi illud fortasse commonendum sit, qui accipit pro aliquo iudicium Procuratorem esse, qui uerò nō recusat quin iudiciū accipiat, de Aduocatis dictum esse, sed ad Procuratorem etiam posse transferri.

EXIT

EXITVS LITIS.

1 Τὰ Γενικά.

Aliquem de re aliqua decernere.
Aliquem de re aliqua contendere.
Aliquem pro re aliqua dicere.
Aliquem de re aliqua causam dicere.
Aliquem aliqua lege perire.
Aliquem conditione aliqua perire.
Aliquem in pari causa discedere inferiorem.

2 Τὰ Εἰδοποιητά.

Aliquem uno iudicio de omnibus fortunis decernere.
De prædijs alicuius agi.
Aliquem de re pecuniaria contendere.
Hæc omnia alterius partis tantum sunt, & ad reum spectant.

3 *Illa communia utrisq;.*
In singulare iudicium causam omnem concludi.
Ius alicuius rei agi.

4 *Ad accusatorem & petitorem ista pertinent.*
Aliquem iugulare aliquem ciuem.
Eripere uitam alicuius.
Eripere sanguinem alicuius.
Eripere sanguinem & uitam alicuius.
Aliquem non uelle uiuere aliquem. Graues hæ translationes sunt: & ad id iudicium adhibitæ ubi de capite alicuius agitur.

5 *Ad exitum etiam ista spectant, & sunt oratoris.*
Aliquem orasse causam.
Aliquem perorare causam.
Causam peroratam esse.
Perorare causam contra aliquos.

Iudicis est, rem iudicare.
6 Condemnare aliquem capitis.
Damnare aliquem capitis.
Dedere aliquem alicui cum bonis fama fortunisq; omnibus.
Iudicare secus de aliquo.
Pronuntiare qua lege & conditione aliquis pereat.
7 Hinc illa sequuntur,
Rem iudicare.
Condemnari aliquem capitis.
Aliquem aliqua lege perire.
Aliquem turpi iudicio conuictum esse.
Aliquem in causa superiori inferiorem discedere.
Item ista, aliquem sponsione uincere.
Aliquem iudicatum soluere.

Subiungamus in hoc loco certam causæ speciem.

VADIMONIVM.

1 Rem incipere esse in uadimonium.
Aliquem uadari uelle.
Aliquem uadari.
2 Aliquem uadimonium promittere.
Aliquem alicui uadimonium promittere.
Aliquem promitti sistere aliquem, tempore aliquo. sed hoc procuratoris est.
3 Vadimonium in aliquo loco fieri.
4 Aliquem sistere uadimonium.
Aliquem sisti aliquo tempore.
Aliquem uadimonium obire.
Aliquem uenire ad uadimonium.
Aliquem se stitisse.
Aliquem quotidie experiri posse. de petitore dixit.

CONT

CONTRARIA.

4 *Aliquem uadimonium non obire, sic & reliqua κατ' ἀπόφασιν commutari possunt, ut*

Aliquem se non stitisse.

Aliquem ad uadimonium non uenisse.

Aliquem non sistere uadimonium.

Aliquem deserere uadimonium.

Non esse potestatem experiundi.

Aliquem experiri non posse.

Desertum esse uadimonium.

Desertum esse alicui uadimonium.

Deseri uadimonium.

Non obitum esse alicui uadimonium.

Neminem defendere aliquem iudicio hoc ad procuratorem refertur.

AD PETITOREM SPECTANT.

5 *Aliquem annum & sex menses nihil petere.*

Aliquem producere aliquem conditionibus quoad potest.

Aliquem quiescere.

Aliquem differre cum aliquibus uadimonium.

Aliquem non amplius uadari.

Aliquem uadimonium missum facere.

Multa uadimonia differre.

Rem tacere in controuersijs aliquo calumniante.

COMMVNIA VTRIQVE.

6 *Vadimonia differri,*

Vadimonium omnino nullum esse.

Sine uadimonio discedi.

Addamus huic loco, quoniam in istud genus causæ sæpe incidunt, satisdationem & sponsionem.

SATISDATIO.

1 Aliquos inter se satisdare.
2 Aliquem debere satisdare.
Aliquem ex decreto prætoris satisdare.
Aliquem aliquibus uerbis satisdare.
Aliquem satisdare iudicatum solui.
Aliquem satisdare alicui iudicatum solui.
3 Aliquem satis accipere ab aliquo.
Aliquem aliquibus uerbis ab aliquo satis accipere.
Aliquem iudicatum solui, satis accipere ab aliquo.
Aliquem iudiciũ accipere in ea uerba quæ aliquis edit.
Aliquem ex decreto prætoris iudicium accipere. sed hoc generalem significationem habet, & fit sæpe sine satisdatione, aut sponsione.

SPONSIO.

1 Postulare aliquid in aliqua uerba.
Aliquem sponsionem facere.
Aliquem sponsionem facere cum aliquo.
Aliquem sponsionem de probro facere.
2 Aliquem in sponsionem aliquam testes dare.
3 Aliquem aliquid ex sponso agere.
4 Aliquem sponsione uincere.
Iam ad id quod generalius est, & omnes formas complectitur, redeamus, & quod cum genere causæ multa habet communia.

IVDICIVM.

1 Iudicia fieri in aliquo loco.
Ius in aliquo loco dici.
Dijudicari de re aliqua.
Iudicium esse de re aliqua.
Iudicium fieri de re aliqua.

Aliquos esse in consilio.

2 *Aequitatem in aliquo loco consistere.*

Aequitatem in aliquo loco confirmari.

Aequitatem in aliquo loco consistere atq; confirmari.

3 *Aliquos uenire ad iudicem.*

Aliquos uenire ad uirum aliquem iudicem.

Aliquos biennium uersari in aliquo iudicio.

4 *Aliquem uenire ad iudicium.*

Aliquem pati.

Aliquem honestiori iudicio conflictari.

Aliquem pati iudicium.

Aliquem omnia iudicia accipere.pertinet hoc tum ad reum tum ad procuratorem:sed Cicero de procuratore dixit.

Accipere iudicium ex decreto prætoris.

Aliquem paratum esse iudicio pati.

Aliquem disceptare de re aliqua.

5 *Iudicem liberatum molestia discedere posse.*

ACTIO.

1 *Ad oratorem ista sunt transferenda.*

Aliquem cum aliquo causam dicere.

Aliquem apud iudicem causam agere.

Aliquam causam informatam esse.

Aliquem causam demonstrare.

Probare causam suam alicui perfacile.

Aliquem commodius posse causam demonstrare.

Aliquem in causa consistere.

Aliquem satis animo certo in causa consistere.

Aliquem satis animo confirmato in causa consistere.

Aliquem satis animo certo & confirmato in causa consistere.

2 *Ordinis sunt.aliquem priore loco causam dicere.*

Aliquem posteriore loco causam dicere.
Accusatoris atq; petitoris.
3 Accusator Accusatores. Partes accusatoris.
Criminatio accusatorum.
Inaudita criminatio.
Falsum crimen quasi uenenatum aliquod telum.
Aliquem caput petere.
Aliquem cupidißimè contendere.
Aliquo iudicio partes accusatoris obtinere.
Audire uocem accusatoris.
Aliquod falsum crimen quasi uenenatum aliquod telum iacere.
Aliquem incipere male agere.
Aliquem pugnare ne aliquis in ciuitate sit.
Aliquem iugulare aliquem ciuem.
Aliquem oppugnare caput alicuius.

ORATORIS ACCVSATORIS SVNT,

4 Aliquem accusare qui defendere consueuit.
Aliquo iudicio partes accusatoris obtinere.
Aliquem contra caput dicere.

DEFENSORIS.

5 Aliquem inuenire aliquem patronum.
Aliquem paratum esse aliquem defendere.
Nil precari.
Perducere aliquem aliquibus rationibus ad suas conditiones.
Patronum causam defendere.
Defendere aliquem.
Defendere aliquem iudicio.
Aliquem iudicio defendi.
Omni recta ratione aliquem defendere.

Defend

Defendere aliquem per Magiſtratum.
Aliquem defendere ſe contra aliquos.
Aliquem aliquo loco conſiſtere contra aliquem.
Cauſam alicuius apud aliquem conſiſtere.
Aliquid alicubi conſiſtere.
Aliquid in aliquo loco conſiſtere atq; confirmari.
Aliquem commode poſſe rationem reddere.
Aliquem Rei famæ conſulere.
Aliquem ius ſuum contra aliquem obtinere.

PROCVRATORIS SVNT ILLA.

1 *Aliquem procuratorem relinquere.*
Relinquere procuratorem in aliquo loco.
Aliquem eſſe procuratorem.
Eſſe procuratorem Romæ.
Aliquem iudicium accipere pro aliquo.
2 *Aliquem defendere abſentem.*
Defendere aliquem iudicio.
Defendere aliquem per ius & magiſtratum.
Aliquem ab aliquo defenſum eſſe.
Aliquem abſentem defenſum eſſe.
Hæc commutantur per ἀντιφατικὰ, *& fiunt contrariarum ſententiarum formæ.*

ADVOCATIONIS.

Aduocatio. aduocati.
Aduocare aliquem.
Aliquem copioſa aduocatione uti.
Aliquem aduocare potentes diſertos nobiles omnes.
Aliquem adhibere uim ueritati.
Interea recuſantes noſtros aduocatos acerrime ſummoueri.

Non

Non inepte his adiungetur, τὸ δίκαιον καὶ τὸ νόμιμον καὶ τὸ ἐπιεικὲς, priusquam ad Magistratuum personas ueniamus.

IVS ET LEX.

1 Ratio recta. ratio honesta.
Recta atq; honesta ratio.
Vetusta consuetudo & ratio. mos & institutum.
Ius & consuetudo.
Ius. ius par, ius alicuius. iura æqua.
Iura inimicißima. Iura extrema. Summum ius.
2 Fas esse fieri aliquid.
Aliquid ius esse.
Aliquid ius esse alicuius.
Ius alicuius rei agi.
Aliquem summo iure experiri.
3 Aliquem aliquid facere more & instituto.
Aliquem omni recta ratione defendere aliquem.
Aliquẽ omni recta et honesta ratiõe aliquẽ defendere.
Aliquem iure aliquid facere.
4 Rem ab usitata consuetudine atq; ratione recedere.
Aliquid non licere.
Aliquid non esse ius.
Aliquid non expedire cuiquam. sed hoc ἠγούμενον est, illa uero ἑπόμενα.
5 Aliquem iura describere.
Aliquem ius in ciuitate constituere.
Aliquem iura alicuius rei nosse.
6 Aliquem docere quid suum ius sit.
Aliquem sibi aliquid arrogare.
Aliquem ius suum obtinere.
Aliquem ius suum contra aliquem obtinere.

Aliquem ius impetrare ab aliquo.
7 *Alicui non inueniri æquum magiſtratum.*
Alicui non eſſe ius par cum aliquo.
Alicui ius auferri.
Eripi ius alicui potentia alicuius.
Nihil eſſe ſanctum in aliquo loco.
Nihil eſſe ſyncerum in ciuitate.
Nihil eſſe ſanctum atq; ſyncerum in ciuitate.
Aliquid multis iniurijs iactatum atq; agitatum eſſe.
Aliquid fieri contra ius & conſuetudinem.
Reliqui ſunt Magiſtratus: quos tres habemus in hac cauſa.
Prætorem. Tribunos. & iudicem.

1 ΤᾺ ΓΕΝΙΚᾺ.

Magiſtratus.
Comparare aliquem magiſtratum.
Conſtituere aliquem magiſtratum.
Aduocare aliquem magiſtratum contra aliquem.
Conſiſtere cauſam alicuius apud magiſtratū aliquem.
Aliquem ab omni magiſtratu agitatum atque perterritum eſſe.

1 ΤᾺ ἘΙΔΟΠΟΊΗΤΑ.

PRAETOR.

1 *Prætorem ius dicere.*
Aliquem ire ad prætorem.
Aliquem poſtulare aliquid à prætore.
Prætorem decernere aliquid.
Prætorem edicere aliquo modo.
Prætorem iubere aliquem ſatiſdare.
Prætorem malle fieri iudicium de probro quàm de re.

Præt

Prætorem iudicium constituere ita &c.
Edictum prætoris.
Fieri aliquid ex edicto prætoris.
Fieri aliquid iussu prætoris.
Ex edicto prætoris bona alicuius esse possessa.
Ex edicto prætoris mittere in possessionem.

Tribuni PL.

Magistratus auxilij causa constitutus.
Alicuius procuratorẽ à prætore ad Tribunos *appellare.*
Petere à tribunis auxilia.
Appellare Tribunos.

IVDEX.

1 *Iudex.*
Grauitas iudicis.
Virtus iudicis.
Grauitas & uirtus iudicis.
2 *Aliquos uenire ad iudicem.*
Confugere in alicuius iudicis fidem.
Aliquem sumere iudicem.
Confugere in alicuius iudicis ueritatem, fidem, misericordiam.
3 *Aliquem iudicem sibi aduocare aliquos.*
Aliquos esse alicui in consilio.
Aliquos in consilio adesse.
4 *Veritatem apud iudicem ualere.*
Fidem iudicis consolari aliquem.
5 *Apud aliquos consiliũ ex ueritate nõ ex opibus pẽdi.*
Iudicem non libenter iudicare de capite alterius.

De πραγματικοῖς *dicitur.*

Aliqui qui consuluntur.
Esse aliquos qui consuluntur.

Concur

Concurrere ad aliquem eorum qui consuluntur.

Hic unus est locus causarum forensium, copiosior quidem quàm legendo aliquis potuisset animaduertere: tamen non plenus, propterea quòd ex hac oratione tantum est conflatus. Neque enim in uestris Pandectis nihil desideratur, eorum quæ comprehendere debent cõmunia illa capita, quæ Tituli à uestris autoribus sunt appellati. Sed rerum tum uarietas, tum usus locos copiosos plenosq; facit. neque uno loco non solùm illi ampli atque diffusi in particulas multas impleri non possunt, sed ne illi quidem qui natura sunt angusti, statim omnia possunt habere aceruata. Nam cùm ex societatis ratione hoc iudicium ortum sit, tamen nõ multæ sunt loquendi formulæ in hac causa quæ ad eam rem pertineant. Præter has enim nullæ sunt aliæ, quas quidem nos uidimus.

Societas.
Voluntaria societas.
Hæreditaria societas.
Societatis iura.
Res atq; ratio societatis.
2 Aliquem nosse societatis iura.
3 Res gesta & contracta.
Rem gestam & contractam esse.
Aliquem societatem cum aliquo facere.
Aliquem sibi socium aliquem adiungere.
Aliquem facere societatem aliquarum rerum.
Alicui cum aliquo societatem intercedere.
Alicui cum aliquo societatem esse.
Aliquem socium edere in bonis alicuius.
Aliquem esse socium.

Aliquem cum aliquo societatem coire.
Aliquem cum aliquo coire societatem uoluntariam.
4 *Aliquem aliquid in commune conferre.*
Aliquem aliquid impendere & in commune conferre.
Aliqua comparari in aliquo loco.
Saltus agerq́; communis.
Aliquid de cõmuni ad se in priuatam domũ seuocare.
5 *Aliquem magna fide societatem gerere.*
Fide societatem coli.
Aliquem iura societatis non nosse.
Fraudare aliquem in hæreditaria societate.
6 *Aliquos communicare inter se de tota re atq; ratione societatis.*
Aliquos decidere de rebus rationibusq́; societatis.
Societatem alicui debere aliquid.
Neq; ex societatis ratione neq; priuatim aliquem alicui debere aliquid.
De rationibus & controuersijs societatis dijudicari.
Ius societatis agi.

Angustus est hic locus, neq; tamen ob id est negligẽdus. in raris sæpius existit destitutio, & in illis quæ abundant turpius est, si erretur. Quare utrunque diligenter cauendum est, ut neq; in tenuibus destituamur: neq; in accumulatis peccemus. quorum alteri uenia non datur, alterum neglectæ exercitationis est indicium. Possem totam orationem dissolutam, & ad suas sedes redactam in hoc opere explicare, & enumerare, non solùm rerum, sed etiam uerborum, tum singulorum tum coniunctorum locos omnes, sed quia nimis id longum est, satis esse credo si ad harum rerum inuestigationem excitem. Nam in libris de ratione loquendi scribendiq; Latinè,

tinè, eadem præcipimus, perficimusq;:in hoc loco propositum nobis est, non absoluere ea quæ necessaria sunt ad instaurandam eloquentiam, sed indicare solùm qua uia poßimus ad eiuscemodi facultatem uenire, quam ueteres illi tum Latini tum Græci sunt assecuti. Ad hanc rem utilißimum est, & certè quidem necessarium, collectas habere sententiarum formas. Tametsi enim res eædem apud omne genus hominum sunt: tamen eadem non sunt rerum apud omnes signa. Nam ut literarum non easdem omnes gentes figuras habent: sic etiam diuersa inuenerũt constitueruntq; rebus uocabula, & dissimiles fecerunt uerborum coniunctiones: quas qui ignorat, non sibi puritatem eius sermonis, quem profitetur, potest arrogare. Hanc rationem Cicero in conuertendis Græcorum scriptis uidetur secutus esse. Scribit enim in præfatione, quam præposuit Aeschynis atq; Demosthenis duabus illis laudatis orationibus ad hunc modũ: Conuerti enim ex Atticis duorum eloquẽtißimorum nobilißimas orationes inter se contrarias, Aeschynis Demosthenisq;. nec conuerti ut interpres, sed ut orator sententijs ijsdem, & earum formis tanquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis, in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere: sed genus omne uerborum uimq; seruaui. Non enim me annumerare lectori putaui oportere, sed tanquam appendere. Qui hic intelligit, quas uocet Sententias, quas Sententiarum formas, & quomodo à figuris formæ distinctæ sint, & quid sit Annumerare uerba, quid Appendere: facile uidet, quam rationem in uertendo secutus sit Cicero. Explicemus igitur quæ sint illæ sententiarum formæ, de quibus Cicero scribit. Nunquam

otiosus est humanus animus, nouasq; perpetuo colligit sententias, quibus de rebus ipse aliquid statuat. Res naturæ apud omnes eædem sunt, & eædem apud omnes cum ueræ sunt, rerum sunt sententiæ. Eadem enim Hominis, Leonis, Elephantis apud omnes homines est forma, neque illæ definitiones certæ, quibus singulorũ formæ explicantur, cum ueræ sunt, uariant. Illa uerò quæ ab opinione oriuntur animorum sensa, magnam uarietatem habent. Constituamus igitur res, tametsi rebus accidentibus sint distinctæ, tamen in suo genere, eandem habere formam. Sententias uerò de rebus conquisitas aut perpetuas stabilesq; esse, aut non habere necessariam consensionem. Vtrunque uerò genus intus in animo inclusum maneret: nisi naturæ autor Deus nobis & uocis instrumenta, cum spiritu, & ipsarum cogitationum quasi quasdam concessisset figuras. Alter enim alterius sensa nunquam uidit, imago uerò eorum aut in scribendo per oculos, aut in pronuntiando per aures ad animum potest deferri. Sententias Aristotelis παθήματα τῆς ψυχῆς, harum formas σύμβολα, figuras uero ὁμοιώματα uocat. Quemadmodum enim sensus mouentur pro rerum obiectarum natura, sic animum comprehensiones sententiarum ita afficiunt, ut illæ res solent, quarum ipsæ sunt simulachra. Sed si sub aliquem sensum cadant illa simulachra, Figuræ: si uero ad animum pertinent etiam Formæ sunt nominatæ. Figuræ enim ἀπεικωνίσματα sunt & ἀπομάξεις rerum, & à pictoribus atq; fictoribus ostenduntur: Formæ uerò σύμβολα. sed non omnes formæ sunt figuræ, omnes uero figuræ formarum nomen assumere possunt. In oratione igitur Formæ distinctius dicuntur, quàm Figuræ. Hæ uariæ sunt & diuer

diuersæ apud omnes gentes, & quemadmodum apud omnes non ijdem neq; mores, neq; instituta, neque uestes, sic uerborum alia uis, alia compositio est singulis nationibus. Videamus igitur in oratione illa Demosthenis contra Aeschinem, quæ sint formæ Latinæ, & quæ Atticæ, sic enim melius id de quo dicimus cognoscetur. Sumamus primam illã cõuersionem, quæ est in principio, eãq; dissoluamus, uideamusq; quæ habeat cõmunia cum Latino, & quæ propria Græcus sermo. πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσην εὔνοιαν ἔχων ἐγὼ διατελῶ τῇ τε πόλει καὶ πᾶσιν ὑμῖν τοσαύτην ὑπάρξαι μοι παρ᾽ ὑμῶν εἰς τουτονὶ τὸν ἀγῶνα. *Primum ego à Dijs Deabusq; omnibus precor, Athenienses, ut quam beneuolentiam constanter erga Rempub. omnesq; uos habeo, eandem mihi in hoc iudicio præstetis. Multa Græcus sermo hic communia habet cum Latino, ut* πρῶτον, θεοὶ, εὔχομαι, ἔχω, πόλις, πᾶς, ὑπάρχειν. *Nam etiam Latinis est, primum, deus, precor, habeo, ciuitas, omnis, existere, & magna in singulis est similitudo. Veruntamẽ in singulis quoq; sæpe magna est dißimilitudo. Nam non eo modo Latini perseuerare dicunt, quo Græci* διατελεῖν, *& quanquam magna est affinitas inter causam &* ἀγῶνα, *tamen non ex eodem sunt deriuata fonte. Deinde tametsi etiam singula atque solitaria eiusdem sint sæpe generis, tamen in coniunctione plerunque non eandem uim habere poßunt. Quanquam enim ut Græcum est* εὔνοιαν ἔχειν, *sic Latinum Beneuolentiam habere, tamen Latini habere beneuolentiam erga aliquem usitatius dicũt, Græci* εὔνοιαν ἔχειν τινὶ *receperunt: & Præstari beneuolentiam alicui Latinius esse puto, quàm Esse: sed tamen*

Græci ὑπάρχειν τινὶ εὔνοιαν habent. Deinde consuetudo multa immutat: Græcis familiare est dicere ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, Latini duo illa priora plerunque abijciunt. Hinc est quod Cicero in quæstionibus Tusculanis exposuit, Magna me ſpes tenet, iudices. at apud Platonem est ἀλλὰ μὴ ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι. Sed & Latine legimus, non apud Poëtas ſolum, ô Tite, ô Melibœe, uerum etiam apud Oratores, ô Marce Druſe: uerùm in coniunctione rerum differentium uidendum est, quid ſit uſitatius. Ad hæc nominum ſæpe caſus adferunt diſsimilitudinem. apud Græcos est θεοὶ πάντες καὶ πᾶσαι, Latini per omnes exprimere idem non poſſunt, per uniuerſos poſſunt, ſed non eadem ui ſignificandi, ideoq; retinendum est Latinum illud, Deos Deasq; omnes, & à Dijs Deabusq; immortalibus precor. à Dijs Deabusq; omnibus opto. hoc enim apud Græcos εὔχεσθαι ſignificat. Itaque ut Latinè pureq; loquamur, nō numeranda ſunt aliarum linguarum uerba, ſed appendenda. Appenduntur autem Significatione, Sono, utroq;, & numero, ut peræquè ſint grauia, ſonantia, plena, numeroſa atq; illa fuerunt, quæ ſunt conuerſa. Quamobrem ſi non omnia uerba poterunt è Græcis conuerti, tamen ut generis eiuſdem ſint elaborandum est, & conandum, ut uis eadem in ſignificando maneat: & ſi erunt diuerſi numeri, efficiendum est ut neq; diſsimilis compoſitione, neq; interuallis impar modus conficiatur. Id fiet uerborum Præpoſitione, Poſtpoſitione, Interpoſitione, Appoſitione, Commutatione. In his igitur uelim pueritiæ diſciplinam inſtitui, ut non ſolùm Poëtas atq; rerum geſtarum ſcriptores legant, quorum alteri perſæpe, alteri propè ſemper à quotidiano more uerborum tum genere tum compoſitione abbor

abhorrent: sed etiam Oratores *legant, qui in communi usu, & uulgi consuetudine & sermone manent, atq; ita legant, ut* Oratores *ante* Poëtas *&* Historicos *cognoscantur.* In *omnibus uerò locos & rerum & uerborum conquirant, eosq; & plenos faciant, & exercitatione notos habeant, sintq; ipsis cum erit opus in promptu.* Facilis *ratio est colligendorum atque etiam distinguendorum locorum: at hæc enumeratio rerum quæ ad eloquentiam comparandam necessariæ sunt, prolixam tractationem recusat: quare de reliquis posthac etiam aliquid explicemus.* Subtilis *illa ratio tertio loco collocata est, qua præcepta* Rhetorica *traduntur, & ille futurus* Orator *informatur.* Per *hanc enim primus aditus patefit ad dicēdi rationem: illa duo huc adferri, non ex hac peti debēt.* Sed *addendus est* Sermo *quotidianus, ut prius quàm discant dicere adolescentes, sciant loqui.* Verùm *enim non illam ex nostro loquendi more consequemur.* Vitiosè *pleriq; omnes loquimur, & deformata uerba* La*tina sunt nostra consuetudine, ad quam emēdandam necessaria est illa ratio cōgregandi, disponendiq; sententiarum formas: quas tum* Loquendi *consuetudine, tum styli exercitatione quasi in manibus, quoties erit opus, habere debēmus.* Sed Diligētia, Ratio, *atque* Commoderatio *in utroq; est adhibēda, ne illa consuetudine ineptam aliquam loquacitatē adiūgamus.* Est *enim uerū quod à* Crasso *dicitur, peruerse dicere homines peruerse dicēdo facillime cōsequi.* Verùm *deducamus nunc eū, qui natura optima præditus est, qui* Grāmaticos *magno cū fructu audiuit, qui scit loqui* Latinè, *ad dicēdi magistros.* Quid *huic* Frosi, *si eruditi, si uiri boni sunt proponent?* Artem *nimirum atq; exercitationem.* Ars *ipsa breui præceptio-*

ne potest tradi: etiã Exercitatio, *sed plus requirit & laboris & tẽporis. Sunt enim omnia præcepta ad ea referenda, quæ in* Oratoris *sunt officio, ad* Conciliandum, Docendum, Mouendum. *Traditæ sunt igitur partitiones quæstionum, statuum, causarum ciuilium, locorum in quibus latent argumenta, explicatæ sunt omnes orationis partes, ostensæ sunt rationes quibus animi eorum, qui audiunt, concilientur, incitentur, reprimantur, habemus doctrinã de ornamentis orationis, ut pura, ut plana, ut ornata, ut apta conficiatur. Hæc omnia breui tempore doceri poterunt, si multitudo atq; uarietas præceptorum uitetur. Nam non modò ad discendum, sed etiã ad docendum satis est, cognouisse ea, quæ* Herennio *præcepta in manibus sunt, & quæ de oratore ad* Q. Fratrem *scripsit* Cicero, *& tres libros* Rhetoricos Aristotelis, *&* Hermogenem, *quibus* Partitiones Oratoriæ *adiungẽdæ, ad conseruandam memoriam. Tria enim in horum cognitione atq; cõparatione sunt spectanda,* Explicatio *facilior,* Adiunctio *eorũ quæ desunt,* Delectus. *Certa enim & perpetuo proposita esse debent quæ discuntur, deinde plena atq; perfecta, quæ cum non bene intelligũtur, multa solent adferre incommoda. Sed nihil in his tam firmat & erigit ad agendum laudabiliter aliquid oratione animum, quàm* Dialectica, *quæ cum oratoris arte rectè coniungitur. Vtraq; enim alteri* ἀντίστροφος *est, ut ait* Aristoteles, *& quasi ad eundẽ ambæ chorum acciuntur. Ergò qui proposito oratoris officio, quod cõciliando, docẽdo, mouendóq; continetur, genera nouit tum finitarum tum infinitarum quæstionum, & ad has, causarum status (sic enim ex* Græca *lingua conuertunt) potest accommodare, ipsosq; status per sua capita dispensare, & qui locos*

cognit

cognitos habet, ex quibus tum hæc muniat, amplificet, ornet, tum singulas orationis partes in uno quoque causarum genere impleat, ad præparandum, ad docendum, ad turbandum, aut quoquo modo afficiendum, cum qui audit, necessaria enim est doctrina de affectibus: qui hæc, inquam, omnia tenet, neque imperitus est Dialecticæ, *facile poterit ita dicendi præcepta non multo tempore, si commodum nactus sit ingenium, si instructum sit idem uerborum copia, tradere.* Sed *de exercitatione nunc est præcipiendum. parum enim prosunt præcepta, nisi accedat exercendi consuetudo: quæ procreatrix est omnis habitus.* Eam *diuidimus, in domesticam, & publicam: sed nobis instituta ratio est de domestica, quæ umbratilis est, & subitur magno quidem illa tædio, sed tamen ἀναιμωτὶ, sine clamoribus, sine omni acie atque agmine cruenti prælij.* Illa *igitur siue domestica siue ludicra in scholis* Rhetorum *exercitatio perficitur annotatione præceptorum, memoria, imitatione, commentatione, stylo, consuetudine declamandi.* De *his sex antè nobis scribendum est, quàm ad ea, quæ adhuc ex illis nouem restant, perueniamus.* Post *igitur cognita præcepta, aut etiam quod fortasse melius est, post inchoatam hanc doctrinam, proponendi autores sunt, in quibus, quæ in illa disciplina tradita sunt, quæ'que traduntur, aliquando etiam quæ post sunt tradenda, indicentur.* Sed *oratores principio sumendi sunt,* Poëtæ *tum, cùm quid deceat, poterit cognoscere.* Verùm *illi etiam non multo pòst tempore adhibendi.* Augetur *enim ex illis orationis grauitas, non tam uerbis aut eorum compositione, quàm tractandi modo, atque dictionis genere.* Ostendamus *igitur in hac oratione quid sit obseruandū.*

nimirum inuestigandum est ubi ea sint quæ sunt antea tradita. Antequàm igitur ad partes orationis singulas ueniatur, indicandum est primum Quæstionis genus, deinde id in quo est controuersia, quem Statum in scholis uocant. Postremò ea, ex quibus ipse Status probatur, hoc est, τὰ κεφάλαια. Nam illa apud Hermogenem capita, quid aliud sunt, quàm loci uniuscuiusq; controuersiæ proprij? Cognoscuntur autem hæc in eo loco maximè, ubi ipsa constituitur controuersia: quod fit plerunq; post narrationem, uel propositione, uel partitione, ut in hac causa: Negamus te bona P. Quintij Sexte Neui, possedisse ex edicto prætoris. In eo sponsio facta est. Ex hac enim sententia tum quæstionis species, tum status intelligitur. Finita enim est, quia est personarum complexio, Neuij scilicet & Quintij. Status uerò qualitatis, quia negat ex edicto, hoc est ex more & instituto & recte esse possessa. Sequitur iam partitio, quæ capita controuersiæ siue status indicat. Ostendam primum causam non fuisse, cur à Prætore postulares, ut bona Publij Quintij posideres: deinde ex edicto non potuisse posidere: postremò non possedisse. Hæc omnia confirmantur ex locis coniecturæ. Quare confirmationis propositio, ad illud genus controuersiæ referendum est, in quo qualis sit res inuestigatur. Cõfirmatio uerò propè tota στοχαστικὴ est, cum quæritur an debuerit, an uadimonium deseruerit: hoc est, an aliqua sit causa cur postularet, an latuerit, an exilij causa solum uerterit: hoc est, an possederit ex edicto, an omnia possederit, fuerint'ne aliqua non possessa: hoc est, an omnino possederit. Assuescant igitur adolescentes, quemadmodum ex narratione argumentum, sic ex constitutione causæ atque partitione, eruere tum quæ-

stionis

stionis genus, tum id de quo est iudicium: atque distinguere confirmationis propositionem ab illis, per quæ id, quod propositum est, munitur. Vtile autem est primũ omnium laborem in harum trium conquisitione suscipere. Quemadmodum enim Antonius non prius ab Oratore uult exordium fieri, quàm tota ipsa causa pertentata sit, atque perspecta: sic etiam antè oratio illa quam uolumus cognoscere tota legenda est, & perspicienda ἡ προκατασκευὴ quàm de singulis partibus aliquid constituatur. Προκατασκευὴν uoco, causæ primam expositionem, & partitionem præcipuam. Nam & Crassus constituere causam dicit, hoc est, προκατασκευάζειν. Sed & rei gestionem utile est ante cognouisse: itaque etiam inspicienda est narratio priusquam aditus causæ examinetur. Post hanc considerationem ad partes est descendendum. Vis enim exordij non extrinsecus, ut ait Antonius, sed quasi ex uisceribus causæ trahi debet, quæ ex reliquis omnibus magis, quàm ex ipso principio possunt uideri. Proprium munus exordij est, conciliare nobis eum qui audit. accedit eò ut etiam doceatur breuiter, atque excitetur ad audiendum. Ad conciliationem tria pertinent, σύστασις, διαβολή, λύσις διαβολῆς. Nam si ante nos dixit aduersarius, periculum est ne alienatus sit à nobis iudex, igitur breuiter resistendum eius criminationibus, & ipse reprehendendus est, & commendandus est is reus, pro quo nos causam suscepimus. Sed hæc siue commendatio, siue conciliatio, aut ἦθος habet, aut incommodorum ἀπαρίθμησιν,, aut ex utroque profectam ἀξίωσιν. uiro enim bono fauent homines, & eidem calanutoso atque laboranti, libenter boni succurrunt: & adsumus libenter, tum semper uiro bono atque laboranti, tum præcipue si

ita rogemus, ut ipsa postulatio cum laude iudicis absque adulationis suspicione coniungatur. admittit quoque uir bonus atque seuerus laudem, eaq; utilitatem adfert, sed odiosa est assentatio, ingrataeq; blanditiae sunt. Denique *quae cunque significationem uirtutis habent: illa conuenienter adhibita beneuolentiam pariunt.* Hinc *illae etiam* ὁμολογίαι *in defensionibus peccatorum saepe auditorem mouent, notae enim non rarò sunt animi aut simplicis aut summissi.* Ac quid in *hac causa aliud* Cicero *elaborat, quàm ut multitudinem incommodorum, ac periculi magnitudinem ostendat? In quo illud etiam annotandum est,* Euentorum *denuntiationes magnam uim habere ad excitandum, flectendum, omnemq; rationem turbandorum animorum.* Ex *hoc genere est: certe aut apud te, & eos qui tibi adsunt, ueritas ualebit: aut ex hoc loco repulsa ui, locum ubi consistat, reperire non poterit.* Sed *hic nimia solicitudo suspecta est: quare ne uideamur dubitare de fide iudicis, ut in multis locis exordiorum, ita hic quoque occupationibus est utendum, cuiusmodi illud est,* Non *eò dico* C. Aquili, *quò mihi ueniat in dubium tua fides, & constantia.* Nihil *enim tam est uitandum, quàm iudicis offensio: mouere atque turbare eum debemus: non possumus sine nostrae partis periculo offendere.* Quare *quae ratio sit mouendorum animorum, penitus est cognoscenda: plus enim ad uictoriam adferunt auxiliorum sententiae, quae mouent in tempore, quàm quae docent.* Duo *enim sunt ut orationis, sic sententiarum genera.* Vnum *est quod docet tantùm, & nudè atque simpliciter exponitur: ut* Haeredem *testamento reliquit hunc* P. Quintium. Alterum *quod coniunctum est, & ad mouendum in primis pertinet: ut illud,* Vt *ad*

quem

quem ſummus mœror morte ſua ueniebat, ad eundem ſummus honor quoque perueniret. Sed duobus modis tum docemus, tum afficimus. Vnus fit expoſitione ſolitaria: ut, Cùm uadimonia ſæpe dilata eſſent, & cùm aliquantum temporis in ea re eſſet conſumptum, neq; quicquam perfectum eſſet, uenit ad uadimonium Neuius. Item illa: Verùm ita ſe res habet, ut ego, qui neque uſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono diſertiſſimo comparer: P. Quintius cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ ſunt, cum aduerſario gratioſiſſimo contendat: illa ad docendum ualent, hæc ad cõciliandum. Alter modus eſt, cum etiam adiungimus approbationem: ut, Nec mirum ſi eius utebatur conſilio, cuius auxilium ſibi paratum putabat: hæc probationem tantum habet, illa ad turbandum etiam ſpectat: Etenim ſi ueritate amicitia, fide ſocietas, pietate propinquitas colitur: neceſſe eſt iſte, qui amicum ſocium affinem fama fortunisq; ſpoliare conatus eſt, uanum ſe, & perfidioſum, & impium eſſe fateatur. In conſtituendis cauſis in proponendo atque diſtribuendo, & ſæpe in narrationibus, illo primo genere ſententiarum utimur, quod nude rem exponit. Quæ tantùm mouent, exordijs ſunt aptiores: quæ ſimul cum proponunt affirmant, ſæpe in narrationes, ſemper in confirmationes cadunt: quæ uerò ratione adiuncta mouent, perorationum ſunt propriæ. Sed nihil ita proprium eſt, quod non aliò aliquando aut poſſit aut debeat transferri. Attamen ſcire oportet, quid in unaquaque re perpetuum ſit: quid aliunde deceat aſſumi. Illud etiam admonendum eſſet, enumerationes illas incommodorum comparatione atq; conqueſtione fieri uehementiores, niſ[illegible] duo magis ad metho-

dum

dum dictionis, atque elocutionem pertinerent, quàm ad rationem inueniendi. Sed est utile ad docendum atq; afficiendum scire, contraria quoque & dissimilia conquirenda esse. Atq; hinc est quod non solùm Quintij inopia atque solitudo denuntiatur, sed ex altera etiam parte, gratia opesq; Neuij opposita sunt: neq; tantùm Cicero ingenium suum exiguum esse significat, uerùm Hortensium quoque è regione statuit: quo res clarè demonstrata plus ualeat ad id, quod cupit consequendum. Quanquam sæpe & sine comparatione res explicantur; ut in hoc principio quæ de aduocatione Neuiana, quæ de prætore, & de agendi ordine conqueritur. uerùm ut monui obseruandum est, quid perpetuum teneatur, quid aliquando adferatur. Commendatione plerunq; opus est in omni uestibulo orationis, aliquando criminatione, sæpe criminum refutatione, propè semper expositione: sed rarius illæ similitudines adhibentur: Ita fit, ut ego qui tela depellere & uulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cùm etiam telum aduersarius nullum iecerit. Sed illa similia tum demum adhibentur, cùm aut ornatum decentiorem, aut uim maiorem adferunt. Itaq; hæc ad imitandum sunt obseruanda, illa tenenda. Hoc eò dico, ut intelligatur esse aliqua, quæ in arte præcipiuntur talia, ut semper sint adhibenda: quædam uerò quæ aliquando. Necessitatis sunt, quæ sunt perpetua: Doctrinæ atq; usus magni, quæ non, nisi cùm decet, possunt interseri. Sed nunc ad Narrationem ueniamus, de qua non multiplex etiam est præceptio. Quid enim aliud traditur, quàm cùm unius generis est, eam esse debere aut ἁπλῆν, aut ἐγκατάσκευον, aut ἐνδιάσκευον. Nam uel nudè rē exponimus, si est humilis: uel si est dubia, ita narramus, ut singu-

lis

lis sententijs suas adiungamus causas atque rationes: uel si est magna, atque indigna, non satis est nobis intelligi totum negotium, nisi etiam quasi oculis cerni uideatur. Primo igitur genere in rebus paruis & apertis, altero in obscuris & dubijs, postremo in grauibus, magnis, periculosis utimur. Duo illa posteriora copiosius tractantur, commemoratione παραλειπομένων, πραττομένων, αὐτῶν, λογισμῶν. Sed illa tria genera, raró singula totam orationem occupant, plerunque duo, sæpe omnia adhibentur. Nam tametsi huius causæ expositio multa habeat quæ ἐγκατάσκευα sint, tamen illa nuda sunt atque solitaria. Libellos Sext. Alphenus procurator P. Quintij, familiaris & propinquus Sex. Neuij deijcit, denuntiat sese procuratorem esse, istum æquum esse famæ fortunisq; P. Quintij consulere, & aduentum eius expectare: quod si facere nolit &c. Sed reliqua illa duo genera tractantur fusius adiunctione eorum quæ dixi. Fit autem ista adiunctio aut Præpositione, aut Postpositione, aut Interpositione, causarum & consiliorum: aut hæc ipsa extra conuersionem ponuntur separatim. Hic enim seorsim causa facto postponitur: hæredem testamento reliquit hunc P. Quintium, ut ad quem summus mœror morte sua ueniebat, ad eundem summus honor quoque perueniret. Hic cõiunctè. Nec mirum, si eius utebatur consilio, cuius auxilium sibi paratum putabat. In ista interponitur. Hic cum rem Gallicanam cuperet inuisere, hominem in præsentia non uadatur. Præponitur causa siue ratio separatim in illis. Ait se auctionatum esse in Gallia, quod sibi uideretur se uendidisse, curasse ne quid sibi societas deberet: hæc sunt præcurrentes rationes. Sequitur res ipsa, se iam neque uadari amplius, neque

uadim

uadimonium promittere. hic uerò coniunctè Destitutio*ne illa perculsus* Quintius *à* Scapulis *paucos dies aufert.* Quandoq; *iterantur causæ:ut,* Quia *quod uirum bonum facere oportebat, id loquebatur* Neuius*:credidit* Quintius *eum qui orationem bonorum imitaretur, facta quoq; imitaturum. hoc genus apertius est,& plus habet ornamenti.* Eadem *ratio est* Consiliorum*, sed differunt consilia à* Causis *: quòd* Consilia *ad eum spectant, qui fecit:* Causæ *uerò ab* Oratore *adduntur,etiam si ante non sint à reo consideratæ.* Itaque *hic* Causa *uocabitur.* Nec *mirum, si is qui uocem uenalem habuerat, ea quæ uoce quæsiuerat magno sibi quæstui fore putabat.* Illic *consilium.* Qui *hunc in summas angustias adductum putaret, ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis astringeret, assem se negat daturum.* Sed *finguntur plerunque consilia ab oratoribus: & diligens exercitatio requiritur, ut subitò, & conuenienter, cum opus erit, accommodentur.* Quamobrem *illud teneatis, nullum narrandi genus esse, quod non sit aut simplex, aut munitum rationibus, aut ita explicatum, ut gestio rei quasi cerni putetur:* Quæ *uerò narrantur, aut rem esse, aut causam rei, aut de ipsa re consiliū.* Rerum *duplex genus est: aut enim facta sunt quæ fieri uel decuit, uel contrà, quæ sunt uetita: aut non facta, quæ facere oportuit.* Vtrunque *suas habet annexas causas, applicataq; consilia.* His *quatuor corpus narrationis crescit atque condensatur.* Quidam *addunt* Agendi *modum: qui si admittitur, ad tertium genus adhibetur, fit enim res eò illustrior.* Sed *comprehendi potest sub* Consilio. Ad *hanc bipartitam distributionem tertia diuisio addenda est, qua partimur narrationū formas, in* Probabilem, Apertam, Sua*uem,*

uem, nam breuitatis illa species apertæ orationis ancilla est. Omnia hæc tum in tota narratione tum in singulis membris considerantur. Sed τὸ πιθανὸν καὶ ἡ σαφήνεια æquabiliter in omnibus fusa esse debet, Suauitas sæpe breuiter interponitur, aliquando retinetur in omnibus. Quanquam enim semper tædium fugiendum est, tamen fit non semper, ut delectatio conquisita esse uideatur. Suauitatem habet ille locus. nam neque parum facetus scurra Sext. Neuius, neq; inhumanus præco est unquam existimatus: & ille, Tum iste uir optimus, uereor ne se derideri putet: quòd iterum iam dico optimus. In hoc probabilitas est captata: Quintius porrò istum facere posse uidebat, debere intelligebat: mentiri, quia causa cur mentiretur non erat, non putabat: quasi domi nummos haberet, ita Scapulis constituit se daturũ. Dilucida oratio in uniuersis spectatur magis, quàm in singulis: acquiriturq́ rerum ordine, & uerborum compositione. Sed quærat aliquis, quò illæ declamationes referendæ sint: qua ex re intelligi facilè potuit, nullum officium esse tam sanctum atq; solemne, quod non auaritia comminuere, atq; uiolare soleat &c. Affectus ipsi, Frosi, etiã illi uehementes suauitatem adferunt. Hoc ab Aristotele in Rhetoricis est indicatum: notum enim tibi locum esse credo libro secundo Rhetoricorum, διὸ καὶ τὸ ὀργίζεσθαι ἡδύ, ὥσπερ ὅμηρος ἐποίησε περὶ θυμοῦ, ὅστε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο. addit etiam, καὶ ἐν ταῖς πλείσταις ἐπιθυμίαις ἀκολουθεῖ τις ἡδονή. illud quoq; adiungit καὶ ἐν τοῖς πένθεσι καὶ θρήνοις ἐγγίνεταί τις ἡδονή. Ea causa est quemobrem illæ breues declinatiunculæ in narrando ad mouendos animos fiant. Dum enim irascuntur auditores, dum sperant, dum metuunt, libenter auscultant, de illis rebus

narranti, quæ res eos motus adferunt. Nunc id quod post expositionem huiusce causæ est, quidnam sit, & cuiusmodi tractationem habeat, obseruemus. Excursus illi qui à Græcis ἐκβάσεις sunt nominati, cū in omnibus causarum locis sæpe utiles esse, in arte ostenditur, tum quemadmodum post rem probatam, sic post narratam etiam magnas frequenter commoditates habere, etiam illas, quæ sunt prolixiores. Sed post narrationem sæpe eadem propè est digreßionum methodus, cum exordiorum ratione. nam & σύστασιν habent, & διαβολὴν, & λύσιν τῶν ἀντιθέσεων, & ut post exordium προκατάστασις est narrationis, sic ante confirmationem, post illam decursionem factam quoddam debet esse ueluti uestibulum antequam ad partitionem causæ ueniatur, quæ probationis est tanquam caput, ad quod omnia quæ dicentur sunt referenda: ut in hac excursione. Commendatio enim est, cùm ait, Iudicium esse C. Aquili non de re pecuniaria, sed de fama fortunisq; P. Quintij [illegible] Illic criminatio: Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in ius adducerent, ut nobis tempus quandiu diceremus præstitueres. Refutatio [illegible]iex est, aut eorum quæ constat esse obiecta, aut eorum quæ ab ipso prouidentur oratore. hoc certum erat, Quæritur priore patrono causam defendente nunquam perorari potuisse. illud ante prospectum, Nec illud mihi arrogabo, me posse commodius causam demōstrare, quàm antea demonstrata sit. προκατάστασις uerò cum illa fit declinatione ad aduersariū, Faciam quod te sæpe aduerti facere Hortensi, totam causæ meæ dictionem certas in partes diuidam. qui locus etiam urbanitate non caret. Illudit enim consuetudinem Hortensij in diuidendo. Sequitur

igitur

igitur partitio tripartita. Cum uerò omnis Partitio ad certam aliquam propositionem accommodetur, utranq; hoc in loco coniunxit, Negamus te bona P. Quintij Sexte Neui possedisse ex edicto Prætoris. Propositio hæc est confirmationis, uerùm quoniam illa uarie probatur, & quia unius conclusionis argumenta plura esse possunt, ut traditur in Dialecticis, eò Partitio additur, quæ confirmationem intra certos terminos teneat. Ostendam primum causam non fuisse, cur à prætore postulares &c. Sed in hac causa repetita est Partitio, quæ causa est quod ἀξίωσιν interposuit: non enim dißimulat Cicero diligentiam, quantācunque potuit adhibère. Consideratis autem in partitione atq; tota προκατασκευῇ, illis quæ in arte præcepta sunt, proximum est ut ad Confirmationem descendatur, quæ sæpe uarijs nititur probationibus. Nam cùm hic summa quæstio proposita sit, negamus te bona P. Quintij ex edicto Prætoris possedisse: ad confirmandam tria adferuntur, Non enim fuit causa, cur postulares, non potuisti ex edicto poßidere, non possedisti: & hæc ipsa uariè comprobari solent. Nam ad confirmandum non fuisse causam cur postularet, duas adiungit rationes, quòd non debuerit aliquid P. Quintius, quòd uadimonium non deseruerit. quæ duo ad coniecturæ capita pertinent. Enumerat Hermogenes decem, quibus omnis coniectura iudiciorum stabilitur, παραγραφὴν, ἐλέγχων ἀπαίτησιν, βούλησιν, δύναμιν, τὰ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ἀντίληψιν, μετάληψιν, μετάθεσιν αἰτίας, πιθανὴν ἀπολογίαν, κοινὴν ποιότητα. Sæpe enim fit, ut actionis ratio à nobis recusetur: quale est, Iniquè fit, me, qui caput alterius defendam, priore loco causam dicere. & si testes sint, si quæstiones habitæ, magis constat de facto:

Voluntatis etiam significatio, atq; agendi facultas multum ad probandum ualent. quæ ipsa duo ex loci, temporis, causarum, personarumq; complexu stabiliuntur. Illa enim sunt τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, quæ cum rebus sunt coniuncta. Multum etiam ad debilitandam criminationem aduersarij adfert, posse recta ratione defendere, ea quæ tanquam propriæ rei notæ proferuntur ab accusatore. & in hac defensione illa μετάληψις uehemens est, Non recte postulasti, ut bona P. Quintij posideres: & si rectè id facere potuisses, tamen non decebat amici, socij, propinqui, bona postulare. qui locus quoniam ad mouendum multum est accommodatus, θέσει & κοινῇ ποιότητι est illustratus. Non rarò etiam causam aliam prætex imus, quàm eã quæ ab aduersarijs adfertur, quod genus μετάθεσιν αἰτίας Hermogenes uocat, ut Tribunos appellauimus, non quòd pati iudicio recusauerimus, sed ut contra iniquitatem Prætoris fieret intercesio. Coniunguntur etiam capita, ut hîc, Eum magistra[illegible]n appellamus, qui more & instituto auxilij causa est institutus. Quid uerò sit πιθανὴ ἀπολογία, facile intelligitur: Est enim uehemens defensio: ut, Quòd in publicum prodij, nõ temeritatis argumentũ, sed innocentiæ est: quòd sepelij, non id celandi causa, sed pietate motus sepelij insepultum. Verùm hic obseruandum est, neq; in omnem causam omnia incidere capita, neq; omnia in confirmationem seuocari. Tota enim illa conquestio παραγραφικὸν est in exordio, quod priore loco causam dicat: sæpe etiam testibus destituimur, sæpe facultatem nobis fuisse certum est, quare dißimulare artis est, & uoluntatem tantũ proferre. Sed quærat fortaßis aliquis, Quomodo illa quæ Græci κεφάλαια uocant, differant ab argumentorũ locis? ut hoc

ut hoc intelligatur, uidendum est discrimen quod est inter ζητήματα, στάσεις, κεφάλαια, πίστεις. Sæpe fit, ut unum idemq; factũ uarijs modis probetur, itaq; uaria sæpe existunt ζητήματα, hoc est, quæstiones. Sed quæstionem uocamus propriè eam, quæ prima est, atq; statum complectitur: ut hic quæstio est, an Neuius *possederit bona* P. Quintij *ex edicto Prætoris: id est, an rectè possederit, unde status conficitur qualitatis. ergo in eodem loco & quæstio est, & indicatur status, qui suos habet proprios locos, qui uocantur capita, ad que illæ πίστεις, siue argumenta ex locis eruta referantur.* Vaga *enim sunt sæpenumero argumenta, nisi ad certum caput dirigantur, & id caput ineptum est, si non ad statum accommodetur eum, qui est præcipuus.* Quemadmodum *enim apud* Dialecticos *in conficiendis προσυλλογισμοῖς τὰ ἀσύνακτα uitanda sunt, ex quibus syllogismus neq; unus neq; cõpositus fieri potest: sic etiã* Oratori *cauendum est, ne quid aduocetur à quæstione alienum. & ut in προσυλλογισμοῖς non omnia possunt intertexi media, sic etiam neq; in quoduis caput quæuis incidunt argumenta. Itaq; ut apud* Dialecticos *media syllogismis, syllogismi propositis adaptãtur: sic oratoriæ illæ probationes ad sua capita, & hæc ad status atque quæstiones sunt annectenda.* Debet *enim horum omnium mutuus esse contextus.* Verùm *illud etiam est notandum, ut apud* Dialecticos *ex eodem aliquando rerum ordine egredi ad proximos licet, ut rem unam definiamus, sic etiam ad unius status confirmationem aduocari quoque ex reliquis auxilia.* Non *enim solum ita definimus hominem, ut sit animal mentem habens: sed etiam quòd disputat, quòd canit, quòd uideat, quæ rerum sunt acciden[ti]um.* Neque *tantùm*

inde probamus iure caesum esse, quòd fuerit ciuis malus: uerùm etiam, quòd insidiator, ad cuius probationem cōiecturae loci adhibentur. Saepe eiusdem loci sunt & quaestio & defensio: ut An iure sit caesus, hic quale sit factum spectatur, accedit defensio, quia ciuis fuit malus, quia ciuem malum licet occidere, quae eiusdem est generis. Saepe sunt haec duo dissimilia. ut, non possedit ex edicto. hic uidetur an aliquo certo iure possederit. Additur ratio, quae coniectura munitur: nam non fuit causa cur postularet. Sed cùm horum ratio constet, uideamus nunc quomodo quaestionis propositionem Cicero in hac causa confirmet. Est enim unica quaestio, sed tripartita defensio. Nam idcirco ex edicto Praetoris non possedit, quia non fuit causa cur postularet, quia Quintius in uerbis edicti non comprehēditur, quia non omnia possedit. Ac notandum est, in partiendo summa genera conquirenda esse, ut breuis sit distributio. Formae enim fusiorem, quàm genera, diuisionem habent. hoc est quod Cicero dicit generibus illustrare. Ante perorationem enim singulatim uaria enumerat, quae antea confirmauit, sed haec ipsa tripartitò proposuit. Nam ut nō singula commemorem, etiam illa uaga sunt, Quia nihil debuit, quia uadimonium non deseruit, quia non latitauit, quia non exilij causa solum uertit, quia ad domum quam Romae Quintius habuit nō aspirauit, quia seruos complures non possedit, quia in praedia priuata Quintij non uenit: negamus ex edicto Praetoris possedisse. Septem illae coarctari ad tria membra debuerunt. Postquàm enim neq; debuit, neq; uadimonium deseruit, non fuit causa cur postularet. quae est prima pars partitionis. Et quoniam nec latitauit, nec solum uertit exilij

causa

causa, non potuit poßidere ex edicto: hoc alterum membrum est. Tertium inde conficitur, cùm domum Romæ non attigerit, cùm seruos complures non possederit, cùm non uenerit ad priuata prædia, constat non possedisse, propterea quòd bonorum possessio spectatur in uniuersis. Ac cum primis illud etiam repetẽdum est, omnem probandi rationem tribus rebus contineri, quam partitionem Aristoteles tradidit, tamen prius à Platone, uerùm obscurius, & non uno in loco, explicatè est tradita. Aristoteles autem clarè omnium argumentorũ, quæ ab oratoris arte inueniuntur, tria statuit genera. Vnũ est eorũ, quæ sunt ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος. *alterũ* ἐν τῷ τὸν ἀκροατὴν διατεθῆναι. *tertiũ* ἐν τῷ λόγῳ, διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι. *Hinc illa Antonij apud Ciceronẽ diuisio mutuata est, qua distribuit oratoris officium in rationem conciliandi, docendi, mouendi. Multum enim ad mouendũ ualet significatio pudoris, liberalitatis, æquitatis in Oratore. & plus habent ipsæ probationes in docendo ponderis si ita rem intelligat auditor, ut etiam eius cognitione turbetur, incitetur, flectatur. Ergo illæ quasi turbatrices sententiæ, & illæ conciliatrices, doctricibus succurrunt, maximamq; adferunt opem ad uictoriam. Atque hæc causa est, quod in confirmatione interpositum est illud caput, & locus communis, de immanitate proscribendi bona hominis propinqui. quæ non tam ad docendum ibi, quàm ad conturbandum iudicem sunt commemorata. Omitto hoc in loco prudens notationem locorum, è quibus argumenta singula eruta sunt. esset enim prolixa illa indicatio, itaque magistrorum atq; puerorum committenda industriæ est. Quamobrem ad perorationem pergamus, cuius præceptio & breuis est, & aperta, sed parui fructus*

nisi accedat exercitatio. Quid enim aliud habent Rhetorum libri, quàm constare eam ex Enumeratione, & Amplificatione? In Enumeratione uerò illud præcipitur, tũ ut circunductiones, atque conuersiones illæ, quas Græci περιόδους uocant, longæ atq; turbatæ uitentur, quod facilè apparet uel intuenti: tum ut firmamentorum, hoc est, capitum fiat frequentatio. Amplificatio plus uirium habet, in qua tum uerborum, tum sententiarũ uis est ponderanda. In utrisq; enim delectus habendus est. Nam uerba conquirenda sunt grauia, plena, sonantia. Grauitas æstimatur significatione, ut Horrere uehementius dicitur, quàm Vereri, aut Metuere: Sonus syllabarũ mora atq; longitudine: sonantius enim est pertimesco quàm pertimeo, tametsi in deflectione sunt paria. Itaq; cùm significandi ui paria sint, tamen sono discrepãt. Plena sunt quæ utrunq; habent, ut horribile plenius est, quàm miserum. Verum hæc tripartita uerborũ uis uariam cõmoderationem habet, quæ fit aut Iunctura: ut, Opes fortunasq;, macula turpißimaq; ignominia, uita horrida atq; arida: aut Nouitate: ut, Questus pro Querela, ut horribile: aut Cõmutatione siue Cognominatione: ut Petulantia pro Petulante, Cupiditas pro Cupido: sic Luxuries, Licentia, sic Rustícana atq; Inculta parsimonia, quod ponitur pro illo, rusticus incultus & parcus: aut Delectu non uulgatorum, qui etiã in translatis adhibetur, ut acta decursaq; ætas: aut ipsa translatione: ut telum pro criminatione, Iugulare pro Accusare, Medicinã facere, pro proprio, quod est respõdere. Hæc omnia deinde aut referũtur, aut iterantur, aut duplicantur, aut ascendunt gradatim, ut miserum, acerbum, calamitosum, funestum, indignum, luctuosum, horribile. Sed hic ascensus aut coniunctè

fit,

fit, aut fit seorsim. Verum de ornamentis uerborum atque sententiarum non hoc in loco constituimus aliquid præcipere: igitur ad rerum genus de quo secundo loco tractatur, cùm instituitur doctrina amplificãdi. Hic enim tum delectus, tum tractatio est applicãda, Delectus debet esse magnarum rerum. ut, Miserum est exturbari omnibus fortunis, miserius est iniuria: acerbum est ab aliquo circumueniri, acerbius à propinquo: et illa sentẽtia, quo minus quæ existimatio P. Quintium usq; ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogum prosequatur. Aestimatur rerum grauitas tum natura, tum usu. Tractatio rerum atq; sententiarum cõtinetur conglobatione definitionum, frequentatione ἑπομένων & ἡγουμένων, comparatione contrariorum, pugnantium, dißimilium, demonstratione causarum, effectorum, euentuum, accommodatione celeri exemplorum & similitudinum, προσωποποιΐας, de quibus omnibus præcipitur in ornamentis orationis. Sed non omnis Peroratio omnia hæc admittit. In hoc epilogo & comparationes sunt rerum: ut, Ea res enim nunc in discrimen uersatur, utrum'ne poßit se contra luxuriem ac licentiam, rusticana illa atque inculta parsimonia defendere. an deformata atque ornamentis omnibus spoliata, nuda cupiditati petalantiæ'que addicatur: & significationes euentuum: ut Miserum est exturbari fortunis omnibus. item effectorum: ut, Multis uexatus cõtumelijs, plurimis iactatus iniurijs. Exemplorum quoque breuis comparatio ibi est, qui relicta bonorum uirorum disciplina, & quæstum & sumptum Galloni sequi maluerunt: atque etiam quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaq; uixerunt. Frequentationes firmamentorum & definitionum conglobationes, atq; illæ

personarum fictiones, locum in hac causa non habuerunt. Scio me non omnia persecutum esse quæ sunt inuentionis, sed mihi satis est in singulis uiam aliquam demonstrasse, quod in omnibus artibus necessarium est, & multas adfert commoditates. Quare iam de orationis ornamentis aliquid scribamus, quæ à Cicerone & Hermogene perfectißimè tradita sunt. Placet enim mihi primum illa partitio Craßi apud Ciceronem, qua orationem esse uult & Latinam & planam, & ornatam & aptam. Sunt etiam hæ formæ apud Græcos, quorum præceptiones habemus περὶ καθαρότητος, καὶ εὐκρινείας καὶ κάλλους, καὶ δεινότητος, sed non eadem distributione. Nam puram, id est, Latinam orationem, & planum apertumq; dicendi genus, perspicuitati quam σαφήνειαν uocant, subiecerunt. & reliquas formas, μέγεθος, γοργότητα, ἦθος, ἀλήθειαν, separatim cum cæteris numerarunt, Crassus sub ornatu, atque aptitudine uidetur comprehendisse, id'que recte. Veruntamen uix plena potest esse cognitio ex illa Craßi commemoratione, eoq; rectè adiungitur Hermogenes, qui de dicendi figuris non malè, mea quidem sententia, iudicauit, sed requirit explicatorem.

SED quærat fortaßis aliquis, Froßi, quomodo hæc diuisio ab illa differat, quæ est in Oratore, ubi tria dicendi genera constituit, Graue scilicet illud, & subtile, & tertium quod est Intermedium? Hoc nimirum discriminis est, quòd ad hæc tria, illa quæ paulo antè posuimus adhibentur: est enim in unoquoque horum & claritas & munditics, & ornatus & decorum, & amplitudo & celeritas, & expreßi mores, & ueritatis notæ. Itaque semper illa triplex ratio proposita sit, ei'que supponan

ponantur octo istæ dicendi formæ, & quæ in singulas incidunt, annotentur. Sunt enim omnino octo quibus perpoliuntur sententiæ: Via ratio'que tractandi sententias, Verba, Verborum conformationes, Membra, Compositio, Clausula, Numerus. Hæc oratio, si cum omnibus conferas, grauitatem habet: si cum cæteris orationibus, quæ sunt Ciceronis, grauitatem quidem ipsa suam retinebit, sed non ita, ut sit uehemētior aut Rosciana, aut Miloniana. Veruntamen etiam cæteris omnibus est illustrata: nihil enim immundum inest, nihil obscurum, nihil deformatum, nihil ineptum: neque celeritas sententijs, neque amplitudo cùm opus est, deest: nihil quod aut à rerum aut morum genere sit alienum. Verba usitata, lecta, significantia, propria, conseruatio temporum, casuum, generum, numerorum, continuationes aptæ & ad recordandum, & ad intelligendum: non dilaceratæ sententiæ, non ambiguæ, non confusus ordo, non asper uerborum neque hiulcus concursus, summa lux in proponendo singula, in diuidendo multiplicia, in transeundo ad insequentia, quæ puritatis atque claritatis sunt præcepta. Iam ornatæ orationis doctrina tam latè patet, ut & hæc & cæterorum omnium communia præcepta multo maxima ex parte complectatur, quæ si omnia hîc explicanda forent, esset nimis angusta huius operis partitio. Præterea non obscura est de ornamentis doctrina, & in exercitatione atque usu posita, qui magnus est & difficilis: quo neglecto nostris moribus, propè omnis dicendi scientia est amissa. Itaque necessarium magis esset, ad eundem adhortari adolescentes, quàm de elocutionis genere aliquid certius tradere. Propè enim uulga-

tum

tum est, ornatum omnem esse aut in Deligendo, aut in Collocando, aut in Conformãdo. Delectus fit aut in proprijs, aut translatis, aut factis. Collocatio ita adhibetur, ut & ipsa consecutio, concursusq; praecedentium insequētiumq; tum syllabarum, tum dictionum sic coagmentatus, leuis, aequabiliter fluens, & modum quendam formamq; habeat, hoc est, uerborum continuationem, conclusionemq; consequatur numerosam. Conformatio duplex est, orationis & sententiarum. Atque his tribus continetur omnis dicendi scientiae supellex. Sed illa electio primùm in proprijs applicatur, ubi & aurium iudicium est, consuetudo sermonis Latini est consulenda. quaedam etiam propria quidem sunt, sed peruetusta, quae à priore genere ita differunt, quòd illa conquirenda sint, & ponenda saepius, haec uerò modice accersenda & conuenienter & decore. Cùm proprijs destituimur, proximus locus est translatis, deinde factis. In translatis enim minus periculi est, si à rebus notis atq; perceptis aliquo sensu sint sumptae. nouatio ut etiam illa uerborum uetustas modum, uenustatem, decentiamq; retineat. À proprijs incoepit Cicero, Quarum alteram C. Aquili uereor, alteram metuo. Deinde transit ad translata. Eloquentia Q. Hortensij ne me dicendo impediat, nõnibil commoueor. Post ad facta, Gratia Sex. Neuij ne P. Quintio noceat, id uerò non mediocriter pertimesco. Vereri enim rectè in rebus magnis honestisq; accommodatur, ut apud Graecos est αἰδεῖσθαι, & αἰσχύνεσθαι. metuere uerò in periculis, ut apud illos etiam ἐν τοῖς βλαβεροῖς καὶ φθαρτικοῖς τὸ φοβεῖσθαι. Iam Commoueor quis non uidet natiuum non esse, sed destitutione proprij usurpatum? Est enim illud sciendum, maiorem laborem esse in comportandis, delegendisque trans

translatis, quàm in faciendis atque inueniendis. Vt enim propria, sic etiam translata uetustatem habent, quemadmodum & facta. Neque enim Cicero primus dixit Pertimesco, quod tamen à Timeo aliqua ætate est deriuatum. Hic etiam eius commonefaciendi sunt adolescentes (nam à paucis obseruatur) ut cùm eadem res sæpius significanda est, non statim à grauißimis principium faciamus, sed humiliora præponantur: ut, Vereor, quod causæ efficientis est uocabulum, nempe uerecundiæ: &, Commoueor, quod est effecti. effecta uerò, ortaq; de causis, magis animorum sensus mouent, quàm illa unde sunt profecta. Hinc enim omnes illæ Poëtarum atque Oratorum amplificationes. Itaq; proprium est Vereor, sed significantius Commoueor, quemadmodum utroque grauius est Horrere, quo in peroratione utitur. Eadem ratio seruata est in altera parte: primum Moueor, deinde Pertimesco: neque id simplex est, sed coniunctum, Non mediocriter pertimesco. At paulo pòst dicit, Summo timore hominem afficit: & postremo loco in uestibulo causæ collocauit, Cum tot tantisq; difficultatibus affectus atq; afflictus. In collocatione (quam συνθήκην Hermogenes nominat) tria sunt spectanda, σύνθεσις, ἀνάπαυσις καὶ ῥυθμός. In συνθέσει, hoc est, consecutione, uidendum est, ut coitus literarum sit iunctus, non hiulcus: concinnus atq; illuminatus orationis luminibus, non fœdus neq; neglectus: æquabilis lenisq;, non horridus & asper, & ad grauitatem & ad suauitatem accommodatus. hæc sunt enim consecutionum uirtutes. Numerus oratorius est, modus formaq; temporum talis, ut à uersu, cantuq; discrepet. Verùm hoc discriminis inter Numerum & Harmoniam, quòd numerus ex breui & longa fit syllaba: Harmonia

uerò ex acuta & graui uoce: fit'que sæpe, ut duo uersus Numero non differant, tamen dißimiles sint Harmonia: *fit etiam, ut harmoniam eandem habeant, diuersum'que Numerum. Hi enim duo,*

Tityre tu patulæ recubans sub tegmine fagi. &,
Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos.

pedes eosdem habent, at in primo diuersus est syllabarum pressus. at hic,

Syluestrem tenui musam meditaris auena.

pedes dispares habet, & concentionem non discrepantem à posteriori. Numerus etiam duobus modis æstimatur. nam aut toto genere differt, ut pentameter in Elegeis *ab illo qui est in* Sapphicis*, aut unius generis inter se dissona est forma, ut ipsi inter se* Heroici*, & inter* Sapphicos *illa conclusio* Adonij *carminis, à præcurrentibus est distinctus. Clausulæ uerò illæ, siue conclusiones (quas* Græci ἀναπαύσεις *uocant) membrorum extrema sunt, sed in conuersionum fine potißimum iudicantur. Verùm Numerus grauitatem, suauitatemq; ex compositione atq; uerborum interpunctis consequitur, & plenus est in periodo, quæ aut duorum membrorum est, aut trium, aut quatuor: quem numerum cùm aut superat, aut non attingit, nomen amittit. Nam illa* μονόκωλος *compositio, cuius meminit* Aristoteles*, cùm conuersionem non habet, hoc est, ut* Hermogenes *nominat* ἀπόδοσιν, *non eo nomine digna est, & illa continuatio complurium membrorum, ex ipsa consecutionis forma nomen mutat, ut uel* πνεῦμα *uocetur, si absolutæ sententiæ perfectæq; coniungantur sine conuersione, aut si habeant conuersionem, tamen aliquando propter moram* τάσεις*, aliquando propter celeritatem* καταφοραὶ *nominantur. Pedum uarietatem*

tem illam propè infinitam in numeris faciendis proponere, illi qui se exercere uolet, non laudo. Crassus libro tertio de oratore principijs conuersionum, aut etiam membrorum dat Heroas, *hoc est* Dactylum, Spondeum, *&* Anapæstum, Pæana *priorem*, Creticum: *conclusionibus,* Choreos *&* Heroos *aut alternos et pæana posteriorem &* Creticum. *In* Oratore *quem ad* Brutum *scripsit, addit* Dochimum, *nominat etiam* Dichoreum, *præter* Iambum *&* Spondeum, *uerùm continentur in superioribus.* Crassus *uerò* Iambum *non nominat, propterea fortasse quòd eundem frequentem cum* Trocheo *repudiauit* Aristoteles, *qui tantum* Heroum, *&* Pæana *utrunque oratori reliquit. Grauis igitur & iucunda fit oratio* Consecutione, Conclusione *&* Numero, *ut in hac conuersione,* Quæ *res in ciuitate duæ plurimum possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia.* Coagmentatio *enim uerborum seruata est, in consecutione, quod animaduertitur, si trāsponantur. fieret enim hiulca. & cum periodus sit* τρίκωλος, *primum membrum* Cretico *&* Spondeo *concluditur, alterum* Cretico *&* Dactylo, *tertium* Cretico *&* Iambo, *quem recipit in* Oratore. *His igitur duobus,* Compositione *dico, &* Clausularum *interpunctis, numerus extitit oratorius.* Illud *etiam* Compositionis *est, quòd tertium illud membrum non in medio positum est, quod fieri poterat, sed seruatum ad extremum, ut eius uerba & syllabarum multitudine, & numeri uenustate, & grauitate significandi aures uehementius, & animum ferirent.* Est *quoque illud concinnum & artificiosum, quòd* ἰσοσκελὴς *sit, & quòd illud impar membrum ad finem sit collocatum, ne ipsa concinnitas capta esse uideatur.*

tur. Illa uelocior est, sed tamen compositione ualde suauis, Quæ quò plura sunt C. Aquili, eò te, & hos qui tibi in consilio adsunt, meliori mente nostra uerba audire oportebit, ut multis incommodis ueritas debilitata, tandem æquitate talium uirorum recreetur: cita compositio est non syllabarum uelocitate, sed connexione non tam uerborum, quàm sententiarum. & concinna est propter eiusdem literæ syllabæq; crebram repetitionem, quæ est in his ti, te, te, te, tis, tas, tata, tan, tate, ta, tur. Conclusio etiam ipsa Dichoreo præclarè considit. Verùm hæc de Delectu & Coniunctione uerborum, non enim licet omnia persequi: restat Conformatio, quam σχηματισμὸν uocant Græci, eáque bipartita: nam aut uerborum orationisq;, aut rerum siue sententiarum, color quidam, & quasi habitus adhibetur: sic enim illud Græcum uerbum Cicero explicauit. Verum quoniam harum explanatio uaria est, & in libris de ratione Latinè loquendi eam perfectius traditam emittemus, in hoc libro est prætereunda, & tantùm uniuscuiusq; dicendi formæ proprij sunt enumerandi colores. In illo igitur puro & aperto genere sunt, expositio sententiæ nostræ, ordo, partitio, propositio, transitus ad aliud, iteratio propositi, digestio, continuatio, omnia illa, quæ à Græcis καταστατικὰ καὶ διατυπῶντα τὰ μέλλοντα ῥηθήσεσθαι καὶ τὰ συμπληρωτικὰ nominãtur, & circunscriptio, & reuocatio eiusdem uerbi, & repetitio, & ad propositum subiecta ratio, & in distributis supposita ratio. Amplæ orationis sunt commoratio una in re, illustris explanatio, ab re nõ longa digressio, reditus ad rem aptus & cõcinnus, iteratio propositi, ueritatis superlatio, distributio, morum & uitæ imitatio, personarum ficta inductio, descriptio, contentio, cõmendatio,

datio, uox libera & effrænatior. Iracundia, obiurgatio, promißio, deprecatio, obsecratio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, execratio, uerbi geminatio, immutatio, progreßio, reuocatio, interruptio, similiter desinentia, similiter cadentia, paria paribus relata, inter se similia, gradatio, conuersio, uerborum concinna transgreßio, contrarium dissolutum, exclamatio, dinumeratio, imago. Ad illud dicendi genus Velox pertinet, præcisio, significatio ad plus quàm dixeris intelligendum, breuitas distincte cōcisa, rogatio, percunctatio, interpellatio, disputatio, dissolutum, partitiones breues & definitæ: In probabile incidunt extenuatio, rationis apta conclusio, dißimulatio, præmunitio, reiectio in alium, communicatio, morum & uitæ imitatio, similitudo, exemplum, anteoccupatio, promißio, declinatio breiuscula à proposito, purgatio, conciliatio, imminutio, in distributis supposita ratio, permißio, sibi ipsi responsio. Aptum uerò illud est, in quo hæc omnia modice & cum decoro adhibentur, & mores personarum aut imitando, aut oratione exprimuntur, cuius loci propria est illa morum imitatio, quam etiam superioribus attribuimus. At de obseruatione præceptorum, in qua memoriæ quoq; renouationem comprehendo, hactenus. Sed memoria nō solùm est præceptorum, nam & scriptarum est, & cogitatarum, & lectarum rerum. Sed priusquàm de cogitandi scribendiq; ratione præcipiamus, aliquid etiam de imitatione est tradendum. Est autem Imitatio optimarum rerum, ad quas se excellentes naturæ pleræq; omnes solent applicare. Omnia autem imitari poßumus, naturam aliorum non poßumus, sed eorum actiones, consilia, facta, scripta dictaq; sunt annotanda, quæ ex illorum natura

profecta, nostram possunt erudire. Sed nos nunc de Imitatione eorum loquimur, quae in aliorum oratione scriptoq; apparent. Sunt autem haec, τὰ ἁπλᾶ, τὰ συμπεπλεγμένα, τὰ προσληφθέντα, αἱ βουλαί, τὰ πλαστά, τὰ σχήματα, αἱ μέθοδοι, οἱ ῥυθμοί. Nam, ut ante dixi, aliquando simplex rerum tractatio est, ubi nudae sententiae absq; ulla animorum permotione proferuntur: aliquando affectus applicantur. Nuda sunt, Sponsionem facere maluit, fecit, te iudicem C. Aquili sumpsit, ex sponso egit. At ista motus animorum coniunctos habent, Miserum est, exturbari fortunis omnibus, miserius iniuria: acerbum est, ab aliquo circumueniri, acerbius à propinquo: calamitosum est, bonis euerti, calamitosius cum dedecore: funestum est, à forti atque honesto uiro iugulari, funestius ab eo, cuius uox in praeconio quaestum praestitit. Ea coniūxit rebus, quae ad misericordiam, & odium, & indignationem impellunt. Haec facultas tanta est, Frosi, ut absq; ea eloquens nihil efficere poßit, eaq; aut excellat caeteris, aut cum optimis Oratoribus comparetur. De hac ratione primus Aristoteles certa uia & ratiōe scripsit, & post Aristotelem apud Latinos Cicero. Verum ante utrunq; apud Platonem Socrates multis in locis ostendit, indignū esse Sophistarum nomine, qui eam doctrinam non perceperit, qua traditur quibus rebus moueantur homines, & qui, & aduersus quos moueri soleant. Et ut caetera omittam, in Phaedro ita Socrates inquit, Ἐπειδὴ λόγου δύναμις τυγχάνει ψυχαγωγία οὖσα, τὸν μέλλοντα ῥητορικὸν ἔσεσθαι ἀνάγκη εἰδέναι, ψυχὴ ὅσα εἴδη ἔχει, ἔστιν οὖν τόσα καὶ τόσα, καὶ τοῖα καὶ τοῖα, ὅθεν οἱ μὲν τοιοίδε, οἱ δὲ τοῖοι γίγνονται. τούτων δὲ οὕτω διῃρημένων, λόγων αὖ τόσα καὶ τόσα ἐστὶν εἴδη. τοιόνδε ἕκαστον. οἱ μὲν οὖν τοιοίδε ὑπὸ τῶν τοιῶνδε λόγων.

γων διὰ γ' τινὰ δὲ τὴν αὐτὴν εἰς τὰ τοιάδε ἀπειθεῖς, οἱ δὲ τοιοίδε διὰ τάδε δυσπειθεῖς. Hanc rationem ſecutus Ariſtoteles, utiliſsimam de his, neceſſariamq; doctrinam edidit. Sunt autem hæ motiones animorũ, Ira, Lenitas, Amor, Odium, Metus, Confidentia, Pudor, Impudentia, Gratia, Non gratia, Miſericordia, Indignatio, Inuidia, Aemulatio. Sed uidendum eſt, quam rationem ſequantur Oratores, & Poëtæ, Hiſtorici, in animis aut inflammandis, aut ſedandis. Vt enim affectuum diuerſæ ſpecies ſunt, ſic etiam orationes ipſæ neceſſe eſt inter ſe diſsimiles ſint, quibus illi motus excitantur. Sed tamen omnium una methodus eſt, eaq; tripartita, qui ſcilicet, & quibus, & ob quæ homines iraſcantur, inuideant, faueant. Etiam illud fateor eſſe communes quaſdam rationes tractandorum affectuum, ut illa quæ fit comparatione: in qua illud ſæpe ſeruandum eſt, ut quæ pars amplificanda ſit, ea ponatur prima, atq; reuocetur poſtremò. ut apud Vergilium paſtor ille Melibœus in amplificandis fortunis amici,

Tityre tu patulæ recubans ſub tegmine fagi,
Syluestrem tenui muſam meditaris auena:

Duobus uerſibus eius felicitatem propoſuit, addit ſuam conditionem,

Nos patriæ fines & dulcia linquimus arua,
Nos patriam fugimus:

Redit ad priora, -Tu Tityre lentus in umbra,
Formoſam reſonare doces Amaryllida ſyluas.

Aliquando etiam æquabiliter progreditur, ut, Ea res nunc in diſcrimine uerſatur, utrum'ne poßit ſe contra luxuriem ac licentiam ruſticana illa atque inculta parſimonia defendere: an deformata atq; ornamētis omnibus

ſpoliata, nuda, cupiditati, petulantiæq; addicatur. Aliquando duplicatur comparatio, & conferuntur res quatuor, ut illa in exordio in qua ſe cū Hortenſio, *&* Quintium *cum* Neuio *componit. Sæpe etiam ſine comparatione fit commemoratio earum rerum, quæ mouere poſſunt, qualis eſt* Corydonis *ruſtici apud* Vergiliū, *& illa* Didonis *oratio,*

Quis nouus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes?
Quem ſeſe ore ferens, quem forti pectore & armis.
Credo equidem nec uana fides genus eſſe Deorum.
Degeneres animos timor arguit, heus quibus ille
Iactatus fatis, quæ bella exhauſta canebat.

Vterq; recenſet, quæ amorem ſui creare poſſunt. Sed ſi omnia pertractare propoſitum eſſet, Froſſi, *oporteret nouam operis diſtributionem inſtituere: hæc autem eò poſui, ut uno atque altero exemplo incitem eos, qui hæc fortaſſis aliquando ſunt lecturi. Itaq;* συμπεπλεγμένα *illa uoco, quæ non ſolum docent ſententias, uerùm etiam quæ mouent, quæ turbāt, quorum tractationes atq; expolitiones arte ſunt comprehenſæ, obſeruari tamen & ad imitandum proponi poſſunt. Proxima ſunt illa Aſſumpta, ſic enim* Græcorum προσλήψεις *interpretari poſſumus, quorū obſeruatio eam uim habet, ut cùm aliquam ſententiā nude propoſitam cernimus, ſi eam poſtea ornamentis uideamus illuſtratā, conſideremus qua ratione id ſit factum. aut contrà: ſæpe enim fit, ut poſteriora contractiora atq; nudiora ſint, quàm illa quæ præceſſerunt. In principio* Cicero *breuiter iudices ſui officij commonefacit, Quæ quò plura ſunt* C. Aquili, *eò te & hos, qui tibi in cōſilio adſunt, meliore mente noſtra uerba audire oportebit, ut multis incōmodis ueritas debilitata, tandem*

æqui

æquitate talium uirorum recreetur. Quãquam neq; hæc ſimplex ſit, nam ad propoſitum ratio eſt aſſumpta, ſed tamen illa extrema poſtulatio copioſior eſt, in qua plura accerſuntur, quæ antea ſunt commemorata, Cum tot tantiſ'que difficultatibus affectus atque afflictus in tuam C.Aquili *fidem, ueritatem, miſericordiamq; confugerit. Hæc generalis eſt* Complexio:*adiungitur, cùm adhuc ei propter uim aduerſariorum non ius par, non agendi poteſtas eadem, non magiſtratus æquus reperiri potuerit: clauditur hæc enumeratio rurſus generatim, cùm ei ſummam per iniuriã, omnia inimica atq; infeſta fuerint. Hactenus cauſas applicauit, ſequitur obteſtatio,* Te C.Aquili, *uosq; qui in conſilio adeſtis, orat atq; obſecrat, ut multis iniurijs iactatam atq; agitatam æquitatẽ, in hoc tandẽ loco conſiſtere & confirmari patiamini. Sed illa prior cõmonitio appoſitione contrarij eſt amplificata, Quod ſi tu iudex nullo præſidio fuiſſe uidebere cõtra uim & gratiam ſolitudini atq; inopiæ &c.* In oratione quam pro Sex.Roſcio Amerino Cicero *habuit, illa ſententia nuda eſt,* Incredibile *eſt mortem oblatam eſſe patri à filio. ſed quo ornatu illam poſt illuſtrat? magna eſt uis humanitatis, multũ ualet cõmunio ſanguinis, reclamitat iſtiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura, portentum atq; monſtrũ certiſſimum eſt: hæc omnia quid aliud ſignificant quàm illud quod ante dixit? incredibile eſt, eſſe aliquem humana ſpecie & figura, qui tantum immanitate beſtias uicerit, ut propter quos hanc ſuauiſſimã lucẽ aſpexerit, eos indigniſſimè luce priuarit, cùm etiã feras inter ſe partus, atq; educatio, & natura ipſa cõciliet.* Hermogenes *aliquot genera* προσληπτικῶν σχημάτων *enumerat* ἀπαρίθμησιν, τὸ κατὰ προτίμησιν, τὸ καθ᾽ ὑπόθεσιν, πλαγιασμὸν, τὸ ἐπιτρέ-

χον τὸ παραστατικοῦ, τὰς ὑποστάσεις, καὶ καθ᾽ ὑπόθεσιν. Inter res uerò quæ assumuntur, recenset genus cum formis, infinitum cum finito, totum cum parte, indicatum, genus rei, locum, personam, tempus, modum, causam. Sed non hæc sola sunt, uerùm maiorem hæc res requirit institutionem. Ego uero hæc ideo tracto, ut uideant cade re in imitationem. Vides apud Vergilium principium Aeneidos,

Arma uirumq́; cano: totum ex Homerico illo esse deriuatum,

Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον: quorum alter Aeneam, alter Vlyssem non nominat: sed ita describit, ut quiuis intelligat, quem uterque uelit. atqui id totum est προσληπτικόν.

Verùm infelix imitatio omnis est, nisi consilia eius, cuius nos similes esse uolumus, annotĕtur: absq; eo enim qd doceat, animaduerti nõ potest. Sed neq; res ex consiliorũ consideratione solum proponendæ sunt, sed ipsa etiã intuẽda cõsilia. Cicero in libris de Oratore Aristotelis præcepta sequitur, sed in ratione disceptandi, in ipsóq; personarũ genere, tum multa Platonis, tum Phædrũ maxime & Gorgiam uidetur proposuisse. Primæ enim disputationi Scæuola interest, duabus insequentibus non introducitur. Huius rei consilium ipse Cicero in epistola quadã ad T. Pomponium Atticum his uerbis explicat:

Quod in his oratorijs Libris, quos laudas, personam desideras Scæuolæ, non eam temere dimoui: sed feci idem quod in Politia Deus ille noster Plato. Cum in Piræum Socrates uenisset ad Cephalum locupletem & festiuum senem, quoad primus sermo ille haberetur, adest in disputando senex: deinde cùm ipse quoq; commodissime locutus

cutus esset, ad rem diuinam dicit se uelle discedere, neq; postea reuertitur. Credo Platonem uix putasse satis cõsonum fore, si hominem id ætatis in tam longo sermone diutius detinuisset. Multo ego satius hic mihi cauendum putaui in Scæuola, qui & ætate et ualetudine ea, qua esse meministi, & ijs honoribus, ut uix satis decorum uideretur, eum plures dies esse in Craßi Tusculano. Et erat primi libri sermo non alienus à Scæuolæ studijs, reliqui libri τεχνολογίαν *habent, ut scis, huic ioculatoriæ disputationi, senem illum, ut noras, interesse sanè nolui.*

Vides Froßi consilium, uides confessam rationem. nos cùm eiusmodi nostris adolescẽtulis indicamus, putant homines, non maxime periti rerum, à nobis ista fingi, autorem uerò nihil tale cogitasse: cùm tamen aut in alijs locis idem ipse confiteatur, aut idem propè in omnibus retineat. Nihil putandum est temerè factum esse, quod concinnitatem & elegantiam habet, quodq; ab optimis naturis est profectum. Sed rerum non una imitatio est, altera enim latet, qualis est in libro primo illa Scæuolæ abitio: altera aperta est, ut eodem in libro sub platano ille confessus. At illa in primo libro quercus Mariana, etiã ex eodem Phædro est detracta, id quod apparet ex raptu Orithiæ, uerùm dißimulata est æmulatio. Sæpenumero etiam rerum cõtrariarum est imitatio, ut in Gorgia Socrates, & in Phædro Oratoribus omnia detrahit, at Crassus in illa disputatione infinitã immensamq; materiã tribuit eloquẽtiæ. Gorgias in se esse profitetur, quæ Crassus à se remouet, & arrogat Oratori. Hæc dißimilium rerum imitatio significari uidetur initio sermonis, considetur enim sub Platano: sed Crassus puluinos poposcit, quos Socrates cum Phædro non habuit. Plato etiam

Gorgiæ, atq; cæteris Sophistis ornamenta dicendi concedit, at sapientiam aufert. In Crasso autem Cicero & humanitatem, & grauitatem, & orationis copiam ostēdit. Hæc de consiliorum notatione. sequitur fictio rerum, quæ felicius adhibetur, cùm quemadmodum ea usi sint homines in dicendo perfecti intellexerimus. Sed alia poëtarum est, alia uerò oratorum, Poëtica uerò sunt,

Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim
Flebant, uos coryli testes & flumina nymphis:
Cum complexa sui corpus miserabile nati,
Atq; deos atq; astra uocat crudelia mater.

Totus ille locus fictione est politus, & apertè falsa quæ dicuntur à Mopso: sed apud Menalcam dicit, qui iisdem ornamentis delectatur, neq; minus felix est in eodem artificio, sed in contraria re,

Candidus inuersum miratur limen Olympi,
Sub pedibusq; uidet nubes & sydera Daphnes.

Eandem rationem hic in re læta, quam alter in tristi est secutus, sed utriusq; uia commentitia est, & ad delectationem comparata. Oratorem ita fingere oportet, ut mendacij nulla appareat significatio, ut uel ad excusandum faciat quod dicitur, ut, Quintius porrò istum posse facere uidebat, debere intelligebat: mentiri, quia causa cur mentiretur non erat, non putabat: uel ad criminandum, ut qui hunc in summas angustias adductum putaret, ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis astringeret, assem sese negat daturum. Tam uerisimile utrunque uidetur, ut quasi cognitum, exploratū, confessumq; uideatur. Non hæc oratores ex reis cognoscunt, sed de suo addunt: uerùm ita, ut rei causa atq; ueritas patiatur. Sed aliæ præterea multæ causæ sunt, quamobrem fictis

utend

utendum sit. Etiam illa commentitia sunt, in quibus tacitas cogitationes aduersariorum quasi ab eorum ore accipimus, quae ratio multum ualet ad hominum mores exprimendos: eiusmodi illud est, Quid ad haec Neuius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in uita sua rationem summi officij desideremus, & instituta bonorum uirorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia ac diligentia? Viderint, inquit, ista officia uiri boni. de me ista considerent, non quid habeam, sed quibus rebus inuenerim quaerant, & quemadmodum natus, & quo pacto educatus sum. memini uetus est de scurra, multo facilius diuitem, quàm patremfamilias fieri posse. Vide quod neque stultißimus, neq; impudentißimus de sese confiteretur, hoc tamen oratione quasi extorquetur: sed tamen quia incredibile uidetur, solent occupatiunculae addi: ut eodem in loco, Haec ille si uerbis non audet, re quidem palàm loquitur. Quanquam haec etiam ad Methodos, sed quia ficta sunt, ad hunc locum propriè spectant.

Nunc de figuris agamus, quae quoniam aliam praeceptionem habent, aliam uerò tractationem, etiam cum obseruatae sunt ab Oratore in re seria adhibitae, imitationem adiuuant. In arte enim nudi illi atq; simplices colores proponuntur, in scribendo uariam tractationem, & inter se multiplicem mistionem habent. Nam ut de una illa dicam, in qua paria paribus referuntur, & similia similibus, & contraria contrarijs: in arte unum aliquod adiungitur exemplum, at Oratores non unam rationem tenent. Hîc contraria contrarijs redduntur, Plus huius inopia poßit ad misericordiam, quàm illius opes ad crudelitatem. Hîc paria paribus, Non ab homine

alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo, sed ab Equite Romano, propinquo, & necessario suo. Tribus enim propositis tria subiecta respondent. Hic omnia tria simul miscentur, Etenim si ueritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est is qui amicum, socium, affinem, fama ac fortunis spoliare conatus est, uanum se & perfidiosum, & impium esse fateatur. Vna circunductione trium membrorum omnia complexus est, paria, similia, contraria. Principium enim periodi multa incisa unico membro continet, præcurrentium & consequentium rerum, & propè par est rerum multitudine duobus insequentibus. Alterum membrum ubi conuersio incipit similia habet, nempe illa quæ uocantur aut σύζυγα, aut συνώνυμα, amicum, socium, affinem, quæ similia sunt amicitiæ, societati, propinquitati. Tertium contraria adfert consequentium, ut uanus, perfidus, impius, quæ opponuntur pietati, fidei, ueritati. Hæc cum annotata in aliquo præstanti scriptore sunt, facilius imitando exprimuntur, quàm à nobis inueniri possunt. Quare suadeo ut in eiusmodi propositis exemplis adolescentes exerceantur. Nos antea tale aliquid secuti sumus, ubi de natura egimus, sed tamen aliquid commutauimus, quod tum fieri debet, cum res aut requirit aut permittit. Etenim si officium charitate, diligentia commendatione, approbatio existimatione, copia exemplis bonorum gignitur, necesse est in ea Republi. neque inofficiosos, neq; negligentes, neque repugnantes, neque paucos esse qui exacuantur ad res præclaras, si beneuolentia, si laudationes, si autoritates, si exempla non desint. Sed qua ratione unum σχῆμα multiplici ratione informetur, & quomodo omnes figuræ inter se misceantur,

plen

plenius in libris de ratione scribendi loquendiq́; Latinè doctrinam instituimus. Varia enim hæc præceptio est, & integram aliquam separatamq́; à cæteris suscepti operis partem requirit. Nunc de Methodis, *quas* Hermogenes *copiosius quàm cæteri, quorum quidem scripta extant, tradidit, sed in alia doctrina, & aliter quàm nos. Crassus indicat tantum, uerùm non explanat exemplis, deinde methodos conformationibus miscet, quemadmodum etiam nos paulo antè, sed cum de imitatione præcipitur, seorsim sunt collocandæ.* Neque iam de tripartita *illa ratione loquimur, qua artes & disciplinæ traduntur. Sunt enim illæ* ἐπιστημονικαὶ καὶ τεχνικαὶ μέθοδοι, *ut* ἀνάλυσις, *ut* σύνθεσις *siue* σύστασις, *ut* διαίρεσις, *quæ aut ad genus, aut ad definitionem rei solet adhiberi, quanquàm etiam hinc maxima uis ad amplificandum accersitur.* Verùm *de illis loquimur, quæ singulis tum quæstionibus, tum conuersionibus, tum sententijs applicantur, ut narratio simplex absque assumptione, ut digestio reprehensionis & confirmationis, significatio rerum aut obscura aut aperta, adiunctio, interpositio, commoratio, separatio, ordinis conseruatio, eiusdem commutatio siue inuersio, declinatio, præteritio, affectuum significatio quæ fit oratione, ut optare, iurare, admirari, irasci.* Græci hæc uocant ἀφήγησιν ἄνευ προσλήψεως, τάξιν τῶν ἀντιθέσεων καὶ λύσεων, ἐπισημαίνειν μυστικῶς καὶ ἀπαρακαλύπτως, ἐπισύναψιν, ἐπεμβολήν, ἐπιμονήν, διάκοψιν, σώζειν τὴν τάξιν, ἀναστρέφειν τὴν τάξιν, ἀποστροφήν, εὐχήν, ὅρκον, θαυμασμόν, ὀργήν. Horum obseruatio *tantam uim habet, ut præceptis tradi non* exactè poßint, neq; inueniri nisi ab optima natura, notari tamen in alijs à mediocri ingenio poßint.

Ἐπισύναψιν *appositionem uoco, quæ dignitatem* rebus

rebus addit, & uitia tollit in compositione. In Tusculanis quæstionibus Cicero hac utitur conuersione, Et cum omnium artium, quæ ad rectam uiam pertinerent, ratio & disciplina studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur, hoc mihi Latinis literis illustrandum putaui: hæc continuatio quia μακρὸς est, atq; subito desinit, quod uitium est in oratione, emendatur id ἐπισυνάψει quæ contrariam circunductionem habet, breui scilicet principio, & conuersione longiore: ut, Non quia philosophia Græcis & literis & dictionibus percipi non posit, sed meum semper iudicium fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius quàm Græcos, aut accepta ab illis fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent: hac ratione ex coniunctione utriusq; æquabilis facta est compositio, & sublatum uitium & comparata dignitas. Eius etiam generis illa est, Itaq; te hoc obsecrat C. Aquili, ut quam existimationem, quam honestatem in iudicium tuum prope acta iam ætate decursaq; attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco auferre. Vnico membro clauditur, itaque annectitur, Ne is, de cuius officio nemo unquam dubitauit, sexagesimo denique anno dedecore macula turpißimaq; ignominia notetur.

Ἐπιμονὴν uoco, cum in uno loco multa uerba, sententiæq; multæ consumuntur, ad amplificandum, ad mouendum acrius animorum sensus. Sed præter alia illud etiam in hac obseruandum est, quòd qui artificiose scribunt, retinent membrorum æquabilitatem, ut in illa exaggeratione, Ilicóne ad Prætorem ire conuenit, continuóne uerum fuit postulare, ut ex edicto bona poßidere liceret, ad hæc extrema & inimicißima iura tam cupide decurrebas, ut tibi nihil in posterum quod grauius atq; crude-

lius

ius facere posses, reseruares? Tres sententiæ sunt unius rei, sequuntur tres aliæ, id quod ex uerborum distinctione intelligitur, Nam quid homini potest turpius, quid uerò miserius aut acerbius usuuenire? quod tantum euenire dedecus? quæ tanta calamitas inueniri potest? Insequitur etiam tripartita comparatio, cuius pars extrema tria habet, Cuius uerò bona uenierunt, cuius non modò illæ amplißimæ fortunæ, sed etiam uictus uestitusq; necessarius sub præcone cum dedecore subiectus est. Etiam illa conclusio est trium partium, Ergo hercule cuius bona ex edicto poßidentur &c. Vtilis est hæc ratio, ut ne infinita ars sit, ne'ue memoria incerta fluctuet. Est enim illud in primis uidendum, ut cùm fieri potest, certus retineatur in omnibus numerus. Et ut in partiendo, sic etiam in eloquendo terna sunt cæteris gratiora. Sed aliquando neceßitas bina, aut etiam quaterna, & amplius parit. In hac oratione terna plerunque retinet, aliquando in binis consistit, raro hos terminos excedit. Habet hæc res tantam uim, ut sine ea magna pars artificij uioletur. Ac facilè ex istis intelligitur, quæ ratio sit uestigandi atque aßignandi cæteras methodos, quas quia explanare hic non potui, satis esse duxi quoquo modo enumerare. Restat numerus in imitando, de quo ante dictum est, sed annotandum est in eo quem imitamur, quam ille uicißitudinem habeat, & quomodo collocetur, & in quibus rebus applicari soleat. Iam igitur ad ea accedamus, quæ in exercitatione restant, satis enim multa de imitando præcepimus.

Commentationem etiam diximus in exercendo adhibendam esse, & Stylum, & Declamationem. Commentationem uoco, cum proposito à magistro argumento,

spat

ſpatioq́; cogitandi diſcipulis conceſſo, ſinguli deinde ad magiſtrum reuertuntur, & quod meditati ſunt pronuntiant. Cum uerò illud fit ſcribendo, & ſcriptæ rei ex ipſa charta fit emendatio, id Stylum nominant. atq; hæc duo uiam ad declamandum pateſaciunt, quæ tum meditatione, tum ſcriptione perficitur. Materia horum eſt, aut Latina Græce, aut Græca Latine conuerſa. Poëtarum enim aſtrictos uerſus diſſoluere, aut eadem lingua optimum aliquem ſcriptorem alijs uerbis interpretari, non fructuoſum eſt, niſi tandem comparata orationis copia, & confirmato iudicio. Citius concedam, ut cum deterioribus contendant, & detracto illo fœdo habitu, ornatum illis afferant. Sed in uertendo ſcripta linguæ alienæ, uitanda eſt ſeruitus nihil commutandi. Tranſlationes enim permultæ tales ſunt, ut in alio ſermone ſint quotidianæ, in alio non recipiantur: & formæ ſententiarum eiuſmodi ſunt, ut ſi maneãt, barbaria ſub ſtylum irrepat: neque eadem compoſitio, idem numerus, eadem membrorum conſecutio poteſt ſæpe conſeruari, quare non eadem reponenda, ſed paria, & ſimilia, & peræquè bona atq; illa fuerunt, quæ ſunt mutata. Percurrimus iam, Froſi, propè omnia, quæ ſunt exercitationis, etiam de arte aliqua diximus: reliquum igitur eſt, ut ad huius libri finem properemus, & ad nouem illa redeamus: & quoniam de Natura diximus, & de Educatione puerili, & Subtili ratione artis, & de Memoria breuiter quam dixi arte maxime ſtabiliri, quædam etiam & Sermone quotidiano: quatuor adhuc reliqua ſunt, Lectio ſcilicet, & Philoſophiæ cognitio, & Memoria, & Studiorum continuatio, de quibus pauca ſunt hoc in loco præcipienda. Sed priuſquàm ad lectionem ſcriptorum uagam, & celerem

rem

rem ueniatur, prius præcepta dicendi cognoſcenda ſunt, & diligentißimè ille explicandus intelligendusq́;, qui ad imitandum proponi debet. Sed hic inuidioſa illa quæſtio oritur, quiſnam potißimum ſit legendus: quam nos in hac breuitate omittemus, ſaltem ſententiam noſtram explicabimus. Sic enim ſtatuo in Cicerone & in Vergilio apud Latinos, apud Græcos in Demoſthene atque Platone, & Homero ac Heſiodo puerilem inſtitutionem eſſe inchoandam, hosq́; ſolos & ad intelligendum & ad imitandum proponendos eſſe, cæteros adiungendos prudenter, cùm tempus eſt, & res, ſtudia'que requirunt. Qui aliter ſentiunt, eos tolerandos exiſtimarem, niſi magnam perniciem in literas importarent. Aut enim peruersè iudicando, aut ſuorum ſcriptorum amore, ab optimis dehortantur, & acumen animi hebetant. Nam illud concedendum eſt, amiſiſſe nos eloquentiam, ideoq́; conquirendam eſſe illam apud ueteres, eosq́; qui inter hos præſtant. Nos ſi quam laudem ſcribendo retinere uolumus, eam utilitate rerum cõparare debemus & ipſa dictione talem, ut pudorem conſeruemus, ut quàm diu noſtris meliora extant, ea noſtris non poſtponamus, priuatim tamen quantum poſſumus, aut ſuperiores, aut pares eſſe cõtendamus. In lectione etiam illud obſeruandum eſt, ut ad certos fines, quæ leguntur, referantur, ut ſimilia conferantur, ut noua & antè non lecta notentur, ut confirmetur memoria congerendo, ut à melioribus & ad rem pertinentibus ordo progreſſusq́; fiat, ut ea in ſermone uſurpentur, quibus ornetur, ita ut permaneat natiuus & doctus. Verùm aut non ſtatim loquendum eſt, aut loquendum cum optimis, quorum ſcripta legimus, audiuimus explicari, habemus'que diſſoluta. Sed illud continuò ſimul ac incipitur

prop

proponendum est, ei qui præstare uolet omnia, quæ ipsum sapientiæ studium profitetur esse cognoscenda.

Quare neque differenda ultra sextum annum puerilis educatio est, neque in artibus tradendis plura pertractanda sunt, quàm ea quæ ad eas intelligendas sunt necessaria: uitanda in his obscuritas, uitandæ quæstiones aduersariæ, quædam etiam differenda. Sed quo debeant artes ordine, & qua ratione tradi, explicabimus in eo libro, qui est de institutione studiorum, quem Scholarchis nostris inchoatum informatum'que exhibui. Nunc illud solùm obtinendum est, inanem esse linguæ solutionem, & uerborum uolubilitatem absque rerum cognitione: quæ cùm rectè atque ordine instituitur per ætatem hominis ab uno commodè potest absolui. ut hoc probaret uerum esse Cicero, cùm uideret esse ad summam laudem necessarium, tres illos præclaros de oratore libros edidit, & de eadem re cum in alijs locis, tum in oratore quem misit ad Brutum, copiosè disputat. Verùm hoc est in hac re incommodi, quòd post maximos labores cùm ad usum peruentum est, negligantur plerunq; studia pristina, atq; omissa in negotijs non recolantur, non continuentur, neque interuallo interiecto repetantur. Extremæ uires atq; maximæ usu comparantur, sed hic ipse non solùm sustentatur, uerùm etiam augetur, confirmaturq; studiorum continuatione.

Exposui breuiter, Frosi optatißime, quæ causæ sint amissæ dicendi scientiæ, & quomodo eadem aliquando recuperari poßit, explicaui. Sed omnis ratio atque uis in illa puerili educatione sita est, in qua summa magistrorum opus est diligentia, fide, prudentia, constantia. ad quæ cùm usus accedit, cùm perpetuantur cum ætate studia,

dia,

dia, non potest non confici in optimis naturis quod spectamus, ut cum eloquentia sapientiæ quoque studium percolatur. Quamobrem uehementer literis gratulor de Senatus nostri beneuolentia, & liberalitate, qui quoniam locum nobis amplissimum atq; aptissimum concessit, quoniam decreuit ex Repub. esse, ut coëant scholæ, ut distinguantur ordinibus, ut ad singulas tribus magistri & gubernatores adiungātur, & quoniam nostrorum ciuium liberis non desunt ingeniorum commoditates, si in illis uoluntas & amor, si in nobis & diligentia & fides & iudicium fuerit, spero breui fore, ut ex hac Repub. eiusmodi prodeant, qui magnam uim ad erigendam iam inclinatam religionem sunt allaturi. Nihil tam facilè uitiatur quàm puerorum & adolescētum indoles, quæ sæpenumero cum unam aliquam maculam susceperit, tota solet labefactari. Flexibiles eorum animi sunt in omnem partem, & quocūq; inclinant, eò celeriter rapiuntur, siue uoluptates spectent, siue uirtutes. Itaq; præclare mihi de rebus mortalium mereri uidentur, qui se adolescentiæ informandæ dedunt: cui labori tametsi propria merces negatur nostra ætate nostrisq; moribus, tamen maximæ atq; sanctissimæ rei conscientiam parit. Tibi uerò mi Frosi eò hæc mitto, quòd credam te unum esse cum paucis qui hoc tempore sapiant, qui literas ament, qui laboranti religioni libenter consulunt, & quomodo consuli possit uident: in quibus si non id consequi possumus quod uolumus, tamen acquiescamus nostro desiderio, dū quod optamus, id eorum ambitione & sceleribus impeditur, qui illud ipsum ut tuerentur & amplificarent, sunt constituti. Spero etiam aliquando fore, ut Deus piorum studiosorumq; uirorum gemitus exaudiat, ut illæ ipsæ la-

chrymæ, quas literis, quas Ecclesiæ, quas paci præstamus, tandem in eorum caput effusæ appareant, qui ut suas cupiditates expleant, quid Deus, quid hominum necessitates requirant, nolunt animaduertere.

IO. STVRMII

AD PRVDENTISSIMOS VIROS, ORNATIßimos homines, optimos ciues, Iacobum Sturmium, Nicolaum Cnipßium, Iacobum Meierum,

DE LITERARVM LVDIS RECTÈ APERIENDIS LIBER.

*

De literarum utilitate.

AD Nonas Martij, cùm audiretur, factum esse Senatusconſ. quo uobis emendatio puerilis disciplinæ, & institutio Ludi noui mandata esset, incredibilis lætitia data est uiris bonis. Ac quoniam uos huius instituti autores estis, propè omnes ad uos pertinent & gratulationes & laudes. Etenim uos eã rem ad Senatum detulistis, uobis Senatus eadẽ de re quod uideretur statuendi potestatem fecit, uos cõstituistis, à uobis suscepta res est, à uobis instituta & confirmata, uos fundamenta iecistis salutaris decreti, & sanctißimæ disciplinæ. Multa enim homines à natura communia

uitia habent: magna nobiscum barbaries nascitur, quidã etiam mendosi mores & ætatum & nationum & studiorum proprij sunt, suaq; quisq; peculiari natura fingitur: deniq; nostris temporibus imprudẽtes in deterrimã consuetudinẽ ipsis moribus delapsi sumus, quibus malis nisi remedia inueniantur, quid poterit esse in ulla repub. aut synceru͂, aut diuturnum? Quamobrem mihi quidem necessarium certè uidetur in ciuitatibus ueteres disciplinas restitui, quæ quod aut in more, aut natura, aut cõsuetudine, aut ætate, aut opinione, aut ingenio, uitiosum est, tributim deleãt. Resp. enim recte cõstitutæ ut distinctos artifices, ita diuisas quoq; disciplinas habere debẽt: & manent adhuc in plerisq; uetusti moris exẽpla, quæ tametsi deprauata sint, tamẽ indicãt, qd illi egerint, qui ante nos Resp. recte curarũt. Sed cum honestæ actiones ad omnes spectent, nemoq; sit quẽ non secundũ naturã atq; uirtutem uiuere deceat: nullũ tamẽ est hominũ genus, quod disciplinam sanctiorem ac seueriorem instituere, & retinere debeat, q̃ literatorum. Nihil enim est in natura rerum, quod ita mores erudiat, ut literarũ studia: nihil tam in omnes partes fusas utilitates habet, quàm humanitas atq; doctrina. Cũ singulis enim priuatim propè semper ciuibus utile fuit habuisse liberos in artiũ liberalissimarũ disciplina uersatos, tum publice fuit, omnibus ad rerum conseruationem necessarium, extitisse nonnullos, qui in periculis & discriminibus non solum utiliter, uerùm etiã sapienter illis quibus fuit opus consulerent. Ac si quæ fuerunt unquam tempora, quibus Resp. propter bonorũ & sapientum raritatem, & malorum atq; imperitorum multitudinem, ac uarietatem conflata, plurima maximaq; pericula uiderũt, nostra certè talia sunt, quibus stultitiæ,

Vitiositas naturæ humanæ.

Literatorum disciplina.

& cup

& cupiditatis plura, quàm prudentiæ, atq; sanctimoniæ uestigia extent: At nō tranquillis modo temporibus, uerùm afflictis etiam rebus antiquißimæ potētißimæq; gentes, quod nos minime facimus, sapientiæ locum esse uoluerunt. Et ante tempestates, otijq; perturbationem literarū ac sapientiæ studia coli debent, & in ipsis fluctibus, non abijci aut opprimi, ut & ante pericula, prouidere mala poßimus, & in ipsis difficultatibus si sint diuturnæ, consilio non destituamur. Sed fit sæpenumero, ut ne illa quidem uitemus, quæ prouidentur, quod cū dedecore ac periculo sint cōiūcta: ex quo genere hominū Medea illa est,

—Video meliora proboq;,
Deteriora sequor.

Non multum igitur cognitio & scientia ciuitatibus adfert, nisi eodē exercitatio & uirtutis disciplina accedat, qua eadem quæ didicimus, agere consuescamus. Ibi enim demum uera sapientia est, ubi neq; in oratione incōstantia, neq; in opinatione error, neq; in actionibus dedecus ullum aut aliqua macula apparet. Ac tametsi non solùm doceri uirtus, uerùm etiam exerceri uelit, tamē utiles semper hominum societati extiterunt doctores bonarum rerum, multaq; cognoscēda, priusquā uidere poßimus quid agendū sit, & quid deceat. Non secundū uirtutem uiuet qui ignorabit, quid cōmune sit omniū, quid multorum, quid propriū, quid laudabile sit in natura, quid in cōsuetudine honestū. Quæ enim ignorantur, & quæ uitia concipimus imprudētes, ea uitare non possumus: indicata uerò & reprehensa, etiam si plurima sint, tamen detrahuntur disciplina. Sed cùm tria sint, eaq; magna quæ prudentiam, cū sapientia pariant, Natura, & Rerū usus & Doctrina: duoq; illa propè omnibus hominibus sint cōmunia,

Sapientia.

Natura
Vsus
Doctrina.

nia, tamen eiusmodi sunt, ut nisi tertiũ illud, hoc est Doctrina & Disciplina cõiungatur, neq; excoli alterũ, neque alterũ ad res poßit adhiberi. Ingenij enim uim Deus unà cũ uita nobis tribuit, neq; usus in homine nullus esse potest, cui uita longior data sit, et aliqua sit præditus industria. at utrũq; præstãtius fit, si adhibeatur literarũ magister, cui cùm naturã bonam Deus largitus est, utilis semper, & sæpe salutaris ciuibus extitit: cùm uerò deprauatis ingenijs literarum elegãtia non rectè adhibita est, ibi mala frequẽter, neq; raro perniciosa exẽpla prodi solẽt.

Doctrina literarum.

Nihil enim doctrina uehementius est: & ad iuuandũ & ad nocendũ summas uires habet. Multi prudentes regũ & tyrannorum minas contempserunt, sine molestijs: qui poëtarum odia, & oratorũ clamores non potuerũt sustinere. Quamobrem non artificiose solùm, sed salubriter etiã artes & disciplinæ tradẽdæ sunt, quorũ utrunq; nostris temporibus est uitiatum. Nã permulti neq; modum, neq; ordinẽ in docendo talem sequuntur, qualem res ipsa requirit, & morum nõ paucis in locis eiusce modi habetur ratio, ut uitia uel non prouideantur, uel excusentur, propter inueteratã consuetudinem. Rectè igitur Senatus noster, q huic disciplinæ præfectos uos esse uoluit, uosq; cõparauit qui uultis, qui studetis, qui potestis quod optimum est libero populo cõsulere. Et quoniã à uobis pars quædam mihi huius consultationis mandata est, statui meũ consilium & cogitationẽ hac scriptione explicare, atq; etiam aperire quod genus ludorum, optimum, & quæ docendi ratio, mihi expeditißima esse uideatur.

Quis studiorum finis.

De Magistratu, de literarum Magistris.

Optimum igitur ludi genus est, in quo & Doctrinæ & Morum ratio diligens habetur. Nã tametsi stu-

diorum nostrorum finis sit Rerũ cognitio, tamẽ si à Doctrina & literis uita dißideat, quid, ut antè dictũ est, utilitatis habet elegans ac liberalis institutio? Pietas igitur atq; Religio in scholis proposita sit, & ad eã iuuenilis animus cultura literarum erudiatur. Sed Rerum cognitio absq; sermonis elegantia barbara & fœda esse solet, & simul cum orationis deprauatione irrepere in homines morosam quandã uidemus sapientiæ persuasionẽ. Quare uidendũ est, ut prima liberorũ ætatula mature ad linguæ informationem dedatur. Ad loquendum enim homines, quàm ad cogitandum iudicandumq; promptiorem naturam habent: & quod unicuiq; aptum est, ab eo principiũ in erudiendo debemus ducere. Sed ut loqui, ita etiã rectè facere pueri facilimè assuescunt. Nulla enim adhuc tum uitiorum habitudo firma coaluit, ipsaq; principio uitia depelli facilius nõ admissa, quàm diu admissa deponi tandem possunt. Itaq; coniuncta sit linguæ primis annis uitæq; moderatio, ut quæ pòst cõparanda sunt facilius assequantur, excellentẽ doctrinã, & religionem: quarũ altera homini necessaria est, altera huic ipsi quæ est necessaria, iusta debitaq; affingit ornamẽta. Verùm quod in pueriles animos insitum uolumus, id etiã in horum magistris oportet illuminatum esse, ut doctrina & pietate cæteris hominibus antecellant. Nemo enim imperitũ libẽter sequitur, & maior fides uiro bono, quàm malo à plerisq; habetur. Ac tametsi prima spes reposita sit in Virtutis atq; ingenij indole, qua pueros præditos esse oportet, altera in Magistris: tamen nisi Magistratus ac Parentum studia cõiungantur, sæpenumero diligentia præceptorũ remittitur, & extinguitur in adolescentum animis industriæ oblectatio. Quare ad Reip. fœlicitatẽ ptinet, magi-

Doctrina & religio.

Linguæ informatio.

Magistri literarum.

Magistratus & parentes.

stratum erga eos qui erudiendæ iuuentuti præficiuntur liberalitatem exercere: & priuatim domesticis rationibus utile est, patrē uelle quàm optimos esse liberos suos, eáq; in re literarum doctoribus adesse. Sed in his deligendis tria sunt spectanda, studium erga res humanas, uirtus atq; doctrina. In *multis enim præclara quædam doctrinæ signa apparent, tamē ita sunt uitiosis moribus, ut exēplo esse nō debeāt: neq; pauci sunt ex bonis, qui priuatū domesticumq; otium, publicis occupationibus præferāt: quò magis uidendū est, ne doctorū diligentia pecunia magis excitetur, quàm æstimetur consideratione ingenij, & animaduersione uitæ anteactæ.* Raro *enim in illis cōstantia & perfecta uoluntas est, quos pecuniæ studium prouocat: qui uerò ultro incitantur, & dedecus fugiunt, his maior fides est habenda.* Quocirca *literarum doctores, nō solùm doctrinā habeant, uerùm etiā uirtute præditi sint, & cupidißimi sint patriæ, & cōmunis bonorum officij.* Nam *tametsi tria sint quæ animos hominū ad res præclaras excitare solent,* Amor *honesti, &* Laudis *auiditas, &* Pecuniæ *studiū: tamen si delectus uiri prudentes non solùm dißimilibus in rebus, uerùm etiā ad illa, quæ eiusdem propè naturæ sunt, adhibent: est etiam in hoc loco cura suscipiēda, ut cùm eorū facultas datur, qui optimè poßint, præferamus semper eos, qui cū efficiendi facultate cōiunctam uoluntatē studiumq; habent.* Etenim Laudis *cupiditas etsi sæpe laudata est, tamē plurimis in locis cū uitio, in quo sunt ambitiosi, cōiungitur: &* Auaritia *inexhaustaq; diligentia in cōparandis opibus nō potest à bonis nō uituperari: at excitatio animi, qua sponte homines ad uirtutē inflāmantur, summorū semper uirorū retinuit cōprobationē. Sed nemo bonus, qui nō in cæ-*

teris

teris quoq; uirtutis signa dari gaudeat, & sæpe in multis iniquorum ingratitudo minuit industriam. Liberalitatem excellentia ingenia, & exercere uolunt, & experiri. Neq; quisquam est omnium, qui perpetuò inuitis atque ingratis prodesse posit. Graui dolore uirtus afficitur, cùm se à uitio superari uidet: & quanquam dilatari concupiscit, tamen etiam tum cum contracta est, habet quo se consoletur. Qui uult, qui cupit, eidē uirtus adest semper: qui uerò recusat, qui cōtemnit, is non deseritur à quo debebat conseruari, sed per quod incolumis esse posit, aut refugit, aut nō amplectitur. Itaq; nō solùm beneuolentia habenda studiosis est, uerùm etiam muneribus, & quasi stipendijs afficiendi, & salutaribus decretis sunt ornandi, quæ egregiæ uoluntatis solent significationem habere. Electionem igitur & liberalitatem in magistratu requirimus. Liberalitas eò extendi debet, & ut ne quid rerum necessariarū desit Magistris, & ut quàm plurimi non solùm doctores literarum, sed etiam parentes & adolescentes excitentur. Quæ enim honorantur, ea celebrari solent: quæ uerò contempta aut neglecta iacent, hæc etiam si optima sint, tamen raros excultores habent. Deligendi uerò sunt, ut dictum est, qui & doctrinam tantam habent ut posint, & ea natura diuinitus ipsis data est, ut cupiāt publicas commoditates amplificare. Liberalitas magistratus erga literatos.

Quis modus sit, & numerus Stipendiorum, & unde illa petenda.

EST etiam certus numerus, & definita ratio, in dandis numerandisq; stipendijs tenenda. Primò necessaria decernenda sunt, deinde ueniendum ad ea, quæ in amplitudinem & dignitatem construuntur. Necessaria uoco

grammaticorum, neq; ullus locus esse debet, præsertim in Christianorum conuēticulis, ubi nō sit, qui elementa Latini Græciq; sermonis tradat. Sed quæ ciuitates plus possunt, illæ etiam comparent, qui disserendi dicendiq; artes doceant. Magnarum uerò dignitas postulat, ut maiorum artium professores constituāt, atq; illis qui minus possunt Theologos & Medicos, & Iurisperitos suppeditent. Modus autem in tribuendo ita definiri potest, ut liberalitatis ratio nō uioletur: ut ne quod alteri deest, in eo alter abundet, & effluat. Est enim in hoc magnū signum Reipub. nō rectè constitutæ. deinde qui necessarijs deficiuntur, atq; illis carēt, sine quibus iustum in literis otium nō conceditur, sæpe coacti egestate ab officio discedunt, multa remissè, aliqua etiam auarè, neq; indecorè nulla & nō conuenienter committunt. Numerus uerò eiuscemodi constituatur: ut primò ad ciuitatis opes, & ad utilitates studiorum referatur: pòst etiam ad honestatem, dignitatemq; ratio reuocetur. Florere itaq; eam Rempub. literarū doctrina putabo, in qua, quiq; necessarij sunt, & qui possunt ornamenta ciuibus adferre, nō desunt, & in qua nemo decedit, nemo etiam intermißionem facit, qui uel successorem, uel adiutorem pro se non relinquat. Quæ enim possunt ciuitates statim de principio duos in utroque genere comparent, qui doctrina excellant, & quoad possunt, efficiant, ut suis opibus perfectæ, & ipsæ suis uiribus contentæ esse uideantur, nihil etiam aliunde comparent, quod domi poßint inuenire. Satis ad hāc rem quam proposuimus facultatum esset, si sacræ opes rectè dispensentur: atq; utinam cæteræ ciuitates nostræ Reip. exemplum sequantur, ut si omnia quæ fieri debeant, efficere non poßint, tamen tantum, quantum possunt, quātulumcunq; sit,

ſit,uelint elaborare. Tria ſunt quæ in omni re ardua & magna ſunt neceſſaria, unum ut uelint, alterum ut quod uolunt poßint,tertium ut quod poſſunt,poſtquam ſuſceptum opus eſt,efficiant. Sed medium illud paucarum magnarumq; ciuitatum eſt, illa uerò altera ubi non ſunt, ibi repræhenſioni atq; uituperationi eſt locus. Studendum enim,& prudenter conādum eſt,quodcūq; utilißimum ciuibus eſſe ſtatuis. Voluntas Facultas Constantia.

Opes eccleſiæ maiores noſtri,ad officiū cultumq; Deo & Chriſto ſumma cum reuerentia & deuotione uitæ tribuendum compararunt. Expletur autem id officium in egeſtate earum rerum, quibus corpus animusq; carere nō poteſt,doctrina & beneficentia. Horrenda tempora ſunt,cùm in eos bona Chriſti cōferuntur,qui neq; bonitatem exercere uolunt, neq; docere poſſunt, & inepti ſunt ad munera in Chriſtianorum conuenticulis ſuſcipienda: deniq; , ut ne quid dicam quod grauius ſit, qui ad dehoneſtandam,quàm ornandā religionem,aptius ingenium habent. Sed hæc de malis dico, quorum noſtris temporibus nimis magnus numerus eſt : utinam boni communibus ſtudijs excitentur ad eos depellendos, qui honeſtißimo omnium mortalium ordini maculas infames inurunt. Illud ſatis ſit,ſi iam bonis conſtet,eccleſiæ facultates,primùm doctrinæ & egeſtati,deinde literis,quibus doctrina plurimum iuuatur, & noſtro tempore neceſſariæ ſunt,eſſe comparatas:quam rationem ſi tueamur,poterit aliquando uetuſtus mos, & maiorum noſtrorum diſciplina recuperari. Sed hæc hactenus de Magiſtratus officio,& magiſtrorum mercede. Opes eccleſiaſticæ.

Parentum officia.

PArentum etiam domeſtica cura,ad magiſtrorum conſilia debet eſſe aggregata. Valde enim puerilem educatio

cationem turbat, cùm inter hos offensiones extant. Ferre *igitur pater debet, ut laudari, excitari, amari, sic etiã moneri, reprehendi, castigari liberos suos.* Sic *in scholis literarum, ut in magno populo leges constituantur, & ita in puerili turba ad laudem præmia, & ad uituperationem castigatio proponatur, quemadmodum in ciuium conuenticulis à magnis solet fieri legumlatoribus.* Sed *iniquus æstimator & iudex sæpe est amor, neque quicquam, nisi à se corrigi patitur, & frequẽter tametsi aliud dicat, tamen odit seueriorem animaduersionem.* Illiberale *est puniri, & castigari uerberibus.: at quoniam maxima pars uitiosam naturam habet, cũ necessarium est, & propter condiscipulos, dissimulari non potest, & cùm utile est puero, officium sibi parens præstari putet, si ad animum emendandum, corpori dolor, qui animo, quàm tangendi sensui grauior sit, adferatur.* Crudelitas *& cupiditas in eo qui instituit & docet, semper uituperari debet, & amouendi à literarijs ludis sunt, quicũq; ex uerberatione uoluptatem capiũt: sed indulgẽtia multas magnasq; incommoditates secum adfert.* Illi *igitur ab ingeniorũ educatione repellẽdi sunt, qui neq; in puniẽdo, neq; in ignoscendo modum retinere possunt, neq; illorũ liberis in studiosorũ cœtu uersari licitum est, qui cõmunibus legibus nolũt obtẽperare.* Cõiunctæ *esse debẽt* Patris Magistriq; *uoluntates: neq; rectè in scholis obtẽperatur, cùm horum à puero animaduertũtur offensiones.* Domesticæ *etiã occupationes, & impeditiones curarum, literarũ studia, & quæ in scholis præcipiuntur, neq; impediant neq; perturbent.* Liberũ *requirũt literæ, cùm recte est excitatus, animum: cui impedimento sunt labores: qui tametsi corpori salubres sunt, mentem tamẽ ita afficiunt, ut ad rerum con-*

In Scholis præmia & pœna cõstituendæ.

Plagosi magistri remouẽdi.

Liberum animum literæ requirunt.

sider

ſiderationem exiſtat ineptior. Sunt autem omnino quatuor, quæ patri elaborãda ſunt pro Magiſtro, cùm domi eſt adoleſcens. Vnum, ut amorem erga literas excitet, & augeat induſtriam: alterum, ut agnoſcat filius à quo ſalutaria præcepta ad informandum erudiendumq; animum percepturus eſt, huic obſeruantiam præſtandam eſſe: tertium, ut ne pueri diligentia domeſticis laboribus diſtrahatur: poſtremum, ut in ſermone & corporis cultu, atque in uictu nihil committatur, quod aut ſtudia deboneſtet, aut euertat ingenij acumen, aut quoquo modo moribus officiat. Deniq; id agere uterq; parens debet, ut quæ in ſcholis proponuntur, quæq; ipſi tradere, aut ignoratiõe, aut uoluntate, aut occupatione impediti, non poſſunt, eadem tamen uelle, & optare uideantur. Erudiet enim indoctus parens hoc modo puerum ad diſciplinam.

Amor in literas.

Obſeruantia erga præcepto rem.

Otium à laboribus.

Honeſtas morum.

De Puerorum Delectu & Officio.

SEd diligenter principio pueri naturam & domi à parentibus, & in cœtu publico ab eo, cui in diſciplinam traditus eſt, conſiderari oportet. Neq; enim ſolùm qui tardo ingenio naſcuntur, à diſciplinis ſunt amouendi, ſed multi etiam natura ſunt nõ mala præditi, qui tamen ad literas ſunt inepti. Quidam etiam naturam eximiam & illuſtrem habent: tamẽ aut ad rem militarem, aut ad Reip. curationem idonei magis ſunt, quàm ad artes atq; diſciplinas. Sed ut optimi medici eſt iudicare poſſe, qui cũ magna ſpe liberorum rectè matrimonium coire poßint: ita etiam induſtrij doctoris atq; magiſtri eſt, uidere ad quam quiſq; artem accommodatam naturam habeat. Sed diligentis eſt conſiderare, periti cognoſcere, boni & ueri parentes cõmonere. Elaborare enim debet nõ ut quàm plurimos,

Delectus. rimos, sed quàm optimos habeat. Vt igitur excellens & singularis institutio atq; disciplina suscipiatur ingeniorum, ut militum delectus est habẽdus, neq; quisquam conscribẽdus, per quem te nihil effecturum speres. Corporis quidem cõmoditas spectanda est, sed nõ ita ut mẽtis praestantiae praeponatur. Magna enim res est, ac ualde optanda corporis & species, & sanitas, & cõformatio: sed animo nihil praeclarius. Semper igitur de animo iudicium fieri debet, qui si corporis quoq; elegantia atq; figura commendetur, munitam magis ad labores & autoritatẽ uiam

Animi uirtutes. habet. Animi uirtutes sunt ardor in suscipiendo, studium in uestigando, acumen in percipiẽdo, industria in perficiendo, & in cõseruando memoria. Vbi enim haec sunt, ibi etiam mẽtis est integritas, de qua est apud Platonem, quae ueritatem amat, & odit quod est cõtrarium. Optabile est, omnia haec simul, & aequalia esse in omnibus: uerùm id in hominum naturis positum nõ est, quae uariae sunt, et multiplices. Itaq; etiam illa ingenia à ludo & pueritiae disciplina reijciẽda non sunt, in quibus haec inueniuntur mediocria. Neq; cõfestim iudicium fieri & celeriter potest. Quidam enim ingenio atq; natura acuti, principio tardi sunt ad intelligẽdum, tempore tamen atq; exercitatione postea celeres motus ad percipiẽdum cõsequuntur. In multis naturae cõsopitae, atq; oppressae corporis grauitate iacent, quae praeceptis informatae & eruditae, eximiae atq; illustres solẽt existere. In nõnullis etiam excellẽs ingenij ad percipiẽdum ratio est: at memoria interim tarda, interim etiam nõ firma, quae disciplina & usu excitari et

Voluntas. confirmari potest. Volũtatis primo habẽda ratio est, quae cùm adest, spes sit etiã de mentis sensibus: si desit, primùm laudatione & promißis est prouocãda, latẽt enim multa

quae

quæ non apparent. Deinde si hac non succedat, obiurgatione utendum est, neq; abstinendum à uerberibus antequam desperetur. Est etiam aliud ingeniorum genus, de quo est apud Platonem in libris de Repu. quod industriã claudicãtem (ut ipse uocat) habet, uenationibus & palæstræ magis, quàm literis atq; doctrinis deditum. Hoc Socrates à Dialectica disciplina repellit: nos etiam ne ad literas quidem idoneum putaremus, si omnes perfectos esse uelimus: at ferendi sunt etiam mediocres, & corrigi possunt deteriores animi impetus disciplina & cõsuetudine.

De Cultu, & Oratione puerorum.

HAc tum demum rectè instituitur, cùm uniuscuiusq; natura cõsiderata est, & cùm ad uitæ genus omnes actiones, omniaq; studia cõferuntur. Quapropter ut uiuendi ratione, ita etiam cultu & oratione, atq; moribus studiosi ab indoctis differant. Quibus in rebus maximè quid deceat uidẽdum est. Decet autem id maximè, quod à professione uitæ nõ est alienũ. Iam cùm professio studiosorum sit ratione & oratione uti prudẽtius, quàm faciũt cæteri homines, uacare debet omnis actio, atq; sermo, temeritate & negligẽtia: & ordo & cõstantia, & moderatio dictis omnibus factisq; est adhibenda. Occultandus etiam, si frænari omnino nõ potest, uoluptatis et libidinis appetitus. Quare si amor est uitandus & dissimulandus adolescenti, decet etiam ab eodẽ formæ studium esse remotum. Et si dedita militiæ & uenationum studijs ingenia, corrigenda sunt, debẽt etiam, qui corporis cultu militem magis & uenatorem, quàm literis deditum puerum referunt, aut emendari aut cõmoneri. Vestes dissolutæ, constringi: pendentes ex humeris, applicari: scissæ, cõsui possunt: quare locus in his excusationi nõ est, sed est relictus

Professio studiosorum.

Cultus corporis.

repræ

reprahensioni. In sermone semper quod illiberale, & petulans, & flagitiosum, & obscœnum est, in pueris animaduertendum, tollendumq; est. Sed habent quædam naturæ uitia, quæ uerbis magis, quàm uerberibus tolluntur & emendãtur: ut est in sermone, aut tarditas barbara, aut præcipitata celeritas. Verba etiam & sententiæ emendandæ, quibus is, qui audit, contemni uideatur: sed tamen propter consuetudinem aut ignorationem, non emendandæ uel acerbè, uel cum dolore. Optimus sermo est, qui habet prudentiam, ordinem, uerecundiam. Vituperandum est, quod est stultum: emendandum, quod indoctum, & turbatum: quod uerò inuerecundum, si impudens sit, ut est ostentatio, uerbis: si impudicum, & flagitiosum, ut obscœnitas & mendacium, acrius animaduertendum est. Deniq; Cultus ad ualetudinem, & professionis conuenientiam, Sermo ad prudentiam & uerecundiam referatur. Qui hæc non retinent, uitiosi sunt, & obedientiam, quæ in disciplina est præstanda, abiecerunt. Est etiam aduersus omnes homines adhibenda reuerentia. Itaque uitiosum est, Magistratui, Theologo, Magistro, Parenti, Seni, non assurgere, non caput detegere, nòn respondere, aut non ita respondere, ut decet. Obedientiam relinquunt, qui ludunt, cùm uacatio studiorum non est data, contra reuerentiam faciunt, qui tum ludunt, cùm id cæteri ciues uident, quibus nota est disciplinæ consuetudo. Qui in somno & quiete, qui in ludo modum, tum etiam cum conceditur, non seruant, tametsi grauissimum facinus non sit, tamen quia intemperantes sunt, deformant disciplinam. Laudata uerò illa discipulorum congregatio est, in qua & præstans natura, & amor ardens, & diligentia constans, & uerec

Sermo optimus.

Reuerentia.

uerecundia est liberalis.

De Pauperibus.

PAuperum uerò magnas ciuitates in primis rationē habere decet: Semper enim honestißimū fuit, Liberalitatem & Beneficentiā colere, & Christus pro se Pauperes suo gregi reliquit. Sed nō unū genus egestatis est. Sunt quibus inuisus Labor est, & gratior est Inertia: qd' genus mendicorum cū corporis uiribus non destituatur, eijciēdū est è ciuitate rectè instituta. Est enim uel inutile, & cæteris obstat: uel sceleratū, & latrocinijs, furtisq; deditum. Quibus uerò, etiā si uiribus ualeāt, & ingenio aliquid poßint, tamē aut liberorū multitudo, aut parentū creditores, aut casus amicorū, aut priuatæ aduersæq; fortunæ impedimēto sunt: hi si uirtutem amant, & dedecus effugere cupiunt, ab omnibus bonis ex ærumnis sunt eripiendi. Etsi enim miserum est, tamē quia non est conscelératū, debet subleuari. Nā si Rerump. finis felicitas est, Reip. finis. *haberi potest in miseris ea ciuitas, in qua ciues boni premuntur egestate. Est huic generi etiam tertium adiūgendum, quod uel diuturnitas morbi, uel uirium imbecillitas, uel senectus, facit ærumnosum. Sed hæc tria genera, non ad nostram institutionē. Verùm est præterea aliud, quod uiribus integris est, & ingenio plurimum potest, nullaq; fortuna iniquiore est afflictum, quàm quòd ex parētibus egenis est natum, & ad literas excellentē naturā habet, ad quarum studia sua sponte fertur. Huius mēdicitas nō solùm excusari, uerùm etiā laudari debet, & mouere cæteros ad bonitatē. Est etiam nostro seculo pernecessariū. Nam contraria diuitiarum & paupertatis, uirtutis & uitij, liberalitatis & auiditatis sunt studia. Vbi enim ampla literis præmia exposita sunt, ibi maior existit stu-*

diosorum copia, quam apud illas gentes, quibus gratior barbaries est, quàm elegantia doctrinarũ. Diuitum uerò atq; Nobiliũ, nisi singulari naturæ bonitate præditi sint aliqui, multo maxima pars aut effœminata luxu, aut uitijs illis cæteris dedita, quæ propria illorum sunt, peruerse iudicat, & ad ambitionẽ, atq; pecuniæ studium rapitur, in quibus difficile semper fuit moderationẽ retinere: apud hos uerò uirtus esse putatur, uaferrimum opum, honorumq; sine modestia, & religione, sectorem fieri. Longius progrediuntur, & magnos gradus ac processus faciunt, quibus religio & uirtutis dignitas proposita est, quàm hi, qui quæstũ atq; potẽtiã sequũtur, et per gratiã & opes nulla doctrina, nulla sanctimonia uitæ ad amplissimos honores ascendũt subitò. Paupertas uerò tarde & sero peruenit quò uult, sed tamẽ multos edit, qui res magnas & arduas elaborãt atq; perficiũt. Electio autem in multitudine ac uarietate, q̃ in paucitate & solitudine facilior est. Et ex his q diuitijs effluũt, & genus clarũ à maioribus cõparatum habent, pauci sunt, qui ad se literas pertinere putent: paupertas uerò tametsi in omni re optimum quicq; rarißimũ sit, tamẽ plures ad literarũ studia & amorẽ excitat. Magnã uim ipsa habet ad suscipiẽdũ, sed impedimento est egestas ad perficiẽdum, si nõ sustentetur. Itaq; nõ excludi à ciuitatibus mendicitatem decet, quæ amore sapientiæ flagrat: neq; solùm ciuium liberis tribuendum, id est, ut alantur gratis uirtutis ergo, sed etiam peregrinis atq; alienis, in quibus ingenij ac industriæ lumen accensum uidetur. Maxima enim semper summaq; hospitalitatis & bonitatis laus fuit, et inter nos, qui Christiani nominis sumus, maximopere necessaria. Hoc enim Religio ab Elegantia & Quæstus cupiditate differt:

Diuitiæ insolẽtiam pariunt.

Paupertas amans uirtutem subleuanda.

differt: quòd hæc duo cū illustribus et florētibus hospitiū faciunt: illa uerò, his à quibus neq; gratiā neq; opē, neq; quæstum expectat, domum apertam habet. Sed in pauperibus ordo moderatioq; tenenda est, ut ne ciuium liberi (præsertim si boni sunt) egeant, & ut meliorum ratio habeatur: semperq; præferatur id, quod est optimum. Ciuium liberos in egestate esse, turpe est: & honestum est, alienos non defici. De quorum indole constat, certus numerus constituatur, quibus Respub. uictum suppeditet, cæteri priuatim à ciuibus conquirant necessaria. Omnes autem & qui priuatim ciuium benignitatem experiuntur, & qui ex communibus facultatibus aliquid capiunt, ornamentum, non dedecus: & utilitatem, non molestiam scholæ & disciplinæ adferre debent: excludendi sunt, si faciant secus, quàm deceat. Liberam enim bonitatem ciuium non obstrictam esse uolumus. Ornamento est, qui uirtutem & religionem colit: inutilis est, qui non potest esse exemplum, sed exemplo obest. Ciues pauperes.

De priuilegiis.

PRiuilegia enim non ad impunitatem, & erratorum defensionem feruntur: sed ad puniendum sontes irrogantur, & tuendum insontes, & confirmandū res cōmunes sunt comparata. Illa uerò iura, quibus utitur Lutetia & Louanium, & cæteræ ciuitates, in quibus docentur artes atq; doctrinæ, ob raritatem studiosorum uidentur esse constituta. Fuerūt enim tēpora, quibus profligatæ literæ, omnesq; doctrinæ fuerūt: ad quā calamitatē tollendā excitata fuerunt magistratuū studia, & proposita præmia, & aditus ascensusq; patefactus ad honores, & in petulantes ciues, quibus ingrata & contempta literatorum ac studiosorum cōditio erat, irrogata priuilegia. Itaq; ad Quare priuilegia data.

excitanda ingenia, præmia honoresq́; expositi, & ad defendendum otium, retinendáq́; dignitatẽ, tales leges sunt latæ. Sed factũ est in hac re, quod cæteris omnibus rebus fit, quæ sunt bonæ, ut paulatim illis homines abutantur. N*am & in tribuendis honoribus, temporũ magis & pecuniæ ratio habetur, q̃ uirtutis atq; doctrinæ: neq; delectus ullus habetur, ordinesq́; peruertuntur: atq; ita iure nostro utimur, ut ad impunitatẽ facinorũ & integumentum uitiorum, & uanã, falsamq́; sapientiæ persuasionem constitutam esse uideatur.* V*erùm* M*agistratus ut dare, & præmijs afficere, sic etiam corrigere & auferre potest.* A*pud* G*ræcos qui præclarè de* R*ep. meriti erãt, illis quotidianum in* P*rytanæo sumptũ ciuitas præbebat: at si quis postea patriam prodere conatus esset, & abuti scelerato aliquo facinore cœpisset hac benignitate, eundem non solùm honore priuassent, sed lege etiã egissent, & de capite causam coëgissent dicere.* I*ta honorẽ in* R*ep. retinebant, uitia corrigebant.* L*egibus frui debent, in quibus ea sunt, quorum causa sunt latæ,* R*erum cognitio, &* A*mor literarum.* Q*ui uerò uiolant leges, & dehonestant consuetudinem, repræhendendus omnis ordo,* M*agistratusq́; est, si nõ puniantur.* Q*uapropter perennia quidẽ contestatáq́; priuilegia esse uolumus, sed ita, ut seueritas disciplinæ, mosq́; uetus retineatur.* H*æc sunt quæ breuiter & generatim, de uniuersis, quæ ad literarum ludos pertinere uidentur, scribenda cõmonendáq́; uidebantur.*

Qui priuilegijs uti debeãt.

Scopus studiorum.

Satis enim præclarè agetur, si omnium studia referantur ad P*ietatem &* S*apientiam:* S*i copia eorum, qui docentur, tanta sit, ut præclarorum ingeniorum delectus haberi poßit: si* M*agistratus præmia constituat, & addat dignitatem: si coniuncta sint parentum ac magistrorũ studia, &*

dia, & uoluntates. Si Magistri tales sint, & doctrinam tantam habeant, ut possint: & ea uirtute præditi sint, ut uelint, & cupiant illustrare, atq; amplificare literas: si pauperum ratio habeatur, si legibus atq; priuilegijs, ita ut lata sunt, utamur. Deniq; tum demum omnia florebũt, cùm id tantum quisq; agit, quod sibi ratio & uitæ genus præscribit. Id neq; à Deo maius nobis imponitur, quàm ferre possimus: neq; quisquam suscipit prudens, quod effi cere nõ potest: & in liberis ciuitatibus tantum unicuiq; mandatur, quãtum uires atq; ingeniũ possunt sustinere.

Vnum in ciuitate commune, publicumq; Gymnasium esse constituendum.

SCribendum deinceps de constituendis Scholis, & distribuendi sunt ordines, & docendi ratio, atq; disciplina tradenda est. Quod enim temerè fit, & perturbatè, et dissolutè, raró magnos facere progressus solet. Itaq; rectè apud Platonem Protagoras sentit, etsi orator nõ sapiens inducitur: tamẽ illud uere πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται.

Vno igitur in loco, quemadmodum unus etiam uerorum studiorum finis est, ludos literarum cõpræhendi utilius est, quàm per diuersa ciuitatis loca esse distractos. Vt enim ineptum esset, decem ouibus magistros singulos, singulaq; pascua singulis assignare, sic etiã non laudabile est, quod ab uno, aut à paucis peræquè ut à multis fieri potest, eodemq; in loco, distrahere id et pluribus cõmittere. Deinde gaudet homo societate, et frequentia, & pauci sunt quibus grata sit solitudo. Raro etiã absq; uarietate & præstantia est multitudo, itaq; & delectũ & exẽpla

habet. Xenophon quoq; persarum ἐλευθέραν ἀγορὰν *uno in loco fuisse coædificatam scribit, semotam à turba atq; strepitu. Omnis enim liberalis educatio* εὐκοσμίαν καὶ συζήτησιν καὶ συμφέρτὴν ἀρετὴν *habere debet, ut ordine atque modo omnia progrediantur, ut communia studia, cõiunctæq; uires, quasi uno aspectu appareant. Quæ causa etiam Persas mouit, si uerè Xenophon scribit, ut tametsi distributa loca illa essent, quæ appellabantur* χῶραι, *tamen in ijsdem locis uersabantur pueri, adolescentes, natu grandes, & qui emeritum militiæ tempus habebant. In cœtu enim & frequentia, plura atq; præclariora ad excitandum exempla & maiores ad discendum occasiones exhibentur, quàm in paucitate: quare ciuitates ad docendum aptiores sunt, quàm loca deserta, ut uult Socrates apud Platonem in Phædro. Itaq; nisi multitudo hominum conuenientium, & ciuitatis amplitudo tanta sit, ut locus unus non sit satis, id quod fit Lutetiæ, utilius est coacta esse, quàm distracta gymnasia. Etenim & qui docent, & qui audiũt, uarietate et copia excitantur, lãguescunt autem solitudine atq; raritate. Vnum igitur literarũ liberalium sit gymnasium, in cõmodo medioq; ciuitatis loco coædificatum, si id ferãt, & locorum interualla, & multitudo: sed hoc quoq; suis sit distinctum ordinibus, qui diuisi erũt & docendi genere atq; uarietate & laborandi exercendiq; temporibus, de quibus nũc est præcipiendũ.*

Frequentia studium excitat.

Ordinum distributio.

Finis studiorũ.

Propositum à nobis est, Sapientem atq; eloquentem pietatem, finem esse studiorum. Omnes enim homines Pietatẽ colere decet: at hoc Literatus ab Indocto differt, quòd ratione atq; oratiõe præstet. Quare proposita esse debet rerum cognitio, & orationis puritas & ornatus,

qui

qui hoc nomine, quo homo homini antecellit, uolet habe=ri dignus. Huc *igitur referant uniuersa studia, qui pro fiteri, & qui accipere talem disciplinam uolunt.* Et *quan quam coniuncta sunt,* Sapientiæ & Linguæ *studia, ta=men humanæ naturæ aptius est, si ab orationis elementis inchoëtur institutio : ueruntamen morum, quemadmo=dum dictum est, semper, atq; cōtinuò disciplina retinea=tur.* Cum *ergo primus labor ad informandam erudien=damq; linguam suscipiendus sit, rectè fiet, si ad oratio=nis diuisionem, etiam ordinum distributionem accom=modemus.* Volunt *enim optimi autores, ut* Oratio *per=fecta, primùm pura sit, & dilucida : deinde ornata : post etiam ad id, de quo dicitur, congruens & apta.* Duo *illa prima propè eandem & certè copulatam doctrinam ha=bent, & tum nostris temporibus cognoscuntur, cùm ad=huc magistris & pædagogis est puer subiectus.* Tertium *ut est insignius, ita etiam liberaliorem exercitationem re=quirit, sed tamen non solutam legibus, ut in metu adhuc sit adolescentulus.* Quartum *confirmatum in literarum studio animum desiderat, itaq; eiusmodi leges postulat, ut obseruantiam præstent auditores, & qui docent reti neant autoritatem, & in obtemperando obsequium uo=luntatum, & in præcipiendo seueritas sit liberalis.* Diui=*demus igitur omnes ordines in duo genera.* Vnū *est* Pue=*ritiæ, quod necessarias, perpetuasq; auscultationes habet: alterum* Adultæ *ætatis, quod publicas, atq; liberas requi=rit.* Puerili *educationi annos nouem damus, publicæ au=scultationes utique quinq; sibi assumunt.* Itaq; *fiet ut e=tiam si septimo anno puer ad magistros ducatur, tamen uigesimo primo per omnes ordines sit progressus.*

Eloquentia ante sapientiā tradenda.

Perfecta oratio pura sit, ornata, & rebus congruens.

Auscultationes necessariæ. Liberæ.

Quo tempore puer ducendus sit ad Magistros.

SEd non idem in omnibus ingenij lumen est. Excellentes *quædam naturæ sunt, quæ quinto anno literarum uim, & legendi rationem consequi possunt, quædam etiã uix septimo excitantur: quanquã qui id tempus excedãt, si stupor maneat, rarò ad frugem perueniunt. Sed ut illæ quæ celeriter & citò incipiunt, aliquando præproperæ solent esse, & ætate deprauari: sic illi qui uix septimo anno excitantur, sæpe firmius iudicium, & constantiorem uoluntatem consequuntur. Medium igitur tempus* Sextum annum idoneum ad discendum omnibus statuimus, ut simulac puer annum Quintum egressus est, & ad Sextum ætate peruenit, disciplinæ tradatur. Qui uerò ante eam ætatem assequi grandiores possunt, magna de se signa dant talis naturæ, quali Dialecticos præditos esse uult Socrates, & ἐντρεχεστάτους nominat, quibus scilicet celeres motus sunt ad intelligendum.*

Sexto anno magistro tradendus puer.

Quot ordines necessariarum auscultationum.

CVm primum igitur infantiæ anni præterire, et aduentare pueritia incipiet, committendus puer est literarum doctoribus, & ducẽdus paulatim per omnes huius disciplinæ ordines. Horum numerum, *annis illis definimus, quos dedimus puerili educationi. Sint igitur nouem* Ordines, *siue Curiæ, siue* Classes, *aut etiam Tribus, aut quocunq; modo appellare libet, quemadmodum anni sunt etiã nouẽ.* Ex *his orationi Latinæ atq; dilucidæ, septẽ cõstituimus: reliqui duo ad cõparandũ ornatũ, idonei sunt, cuius prima præcepta in his duabus curijs traduntur, exercitatio autem iustior atq; maior facultas,* illis

Nouẽ classes.

illis quinq; annis, quos liberis scholis atq; aptè dicendi generi necessarios putamus, accedet. Vt enim pura & perspicua oratio, coniunctam doctrinam habet, & sunt ἀντίστροφα: *sic etiam ornatus esse uix nullus potest, si sit ineptus, & aptum nihil dicitur quod est inconditum. Fui aliquando in ea sententia, ut sex ordines sufficere putarem, sed usus, hanc partitionem utiliorem docuit. Septem igitur annos matri ad educandum & ludendum cū puero damus, quatuordecim debentur magistris, neque pœniteat ante uigesimum primum nō exire è scholis puerum. Ante enim id tempus, & matrimonia & publicæ curationes inutiles sunt: sed hoc curriculum, literarum palæstræ & ludo aptißimum est.*

Ordinum utilitates & singulorum ordinum distinctio & quomodo excitandi pueri.

EST autem in hac distributione tum necessaria quędā utilitas, tum eiuscemodi oblectatio, quæ pueritiæ studijs est accōmodata. Nam fieri nō potest, ut unus omnia docere poßit: & nisi certus cōtestatusq; ascēsus inueniatur, accidit plerunq; ut à uero itinere nō solùm ignoratione, uerumetiam cupiditate aberremus. Nostris etiam temporibus quotus quisq; est, qui uigesimo primo anno aliquod præclarum doctrinæ documētum statuerit? Vix quinquagesimo assequimur, in quo statim iuuenes decebat excellere. M. Cicero annos natus uiginti sex, nec amplius, orationem pro P. Quintio et Sexto Roscio habuit. Quis postremis hisce seculis è uita excessit, uel senex, qui tale post se exemplum reliquit? At neq; libri nobis desunt, neq; ingenio carēt homines nostri, labore fortaßis etiam non cedunt: duo tantùm desunt, Romanus sermo, et recta Vtilitas huius ordinis.

 ratio,

ratio,uetusq; disciplina,quorum utrunq; comparandum est, antequam perfectum aliquid expectemus. Sunt aliæ multæ utilitates,quas hic commemorare non est opus:delectatio uerò in eo est,quòd quasi imaginem exprimat ciuitatis et integræ Reip. Tres enim illi uiri omnium præfecti,quos Senatus cõstituit, quasi Aristocratiæ faciẽ repræsentant, & alteri tres qui intermedij sunt, inter hos tres quos dixi, & inter moderatorẽ disciplinæ tanquàm administri sunt,si quid extra ordinem sit deliberandum. Tota deinde multitudo ut omnes ciues sic in ordines, quasi in Tribus atque Classes digesta est, quibus singuli doctores tanquam plebi curatores, aut etiam tyronibus magistri sunt præfecti. Ordines uerò per Decurias distinguuntur,ex quibus Decuriones deliguntur: animaduersores morum,& exactores officiorum. Ipse etiam moderator,ita præest, ut innoxius Dictator, qui Magistratui potentiori subiectus,tum demum laudem obtinet,si rectè regat,& magnos utilitatis fructus præbeat. Præmia etiã singulis ordinibus,ceu fortibus ciuibus proponuntur,cùm progreßio quotannis fit ad loca superiora,de qua est etiã explicandum.

Delectatio.

Imago reip.

De Progresſionibus ordinum.

MVltum excitat adolescentes, cùm quantum profecerint animaduertunt. Plerunq; etiam posteriora faciliora putant,cum priora superarunt. Vnde illa Aeneæ cohortatio,

O passi grauiora,dabit Deus his quoq; finem.

Solennis debet igitur quotannis ascensus ad superiores ordines fieri:ad quem non solùm Magistri uenient, uerùm etiam omnes Præfecti, cum Theologis,atq; puerorũ Parentibus ac Amicis. Duobus etiam in singulis ordinibus,

bus, qui maiores quàm cæteri profectus fecerunt, præmia danda sunt industriæ atq; uirtutis. Et quoniam ea in re gratia suspecta sæpe est, ius erit inferioribus cõgredi cum his qui præpositi sunt, & stylo & oratione & disputatione contendere, ut si par sit, qui concertat eodẽ præmio afficiatur: si imbecillior, redeat tamen ad suum locum cum nullo dedecore. Calẽdæ Octobris utiles sunt ad eam progreßionem, aut enim desinunt tum morbi, aut nulli sunt, aut si sunt, uitari possunt. Medium etiam tempus est, ut neque nouo labori hyemis inclementia obstet, neq; finis æstatis fastidio afficiat adolescentes, qui se tum ad Calendas Octobris præpararunt. Progreßionum tempus.

Postremus Ordo, hoc est Nonus.

Est autem à postrema parte sumendum principium. Itaq;, sub quintum sextum'ue annũ ad eum ducatur, qui literarum figuras, cõiunctiones, sonosq; docet, cui cognitioni nouam Tribum, primumq; & unum annũ damus. Sed cùm duo proposita sint, ad quæ illa tria referantur, Lectio atq; Scriptura, quod omnibus præcipiendum est, hic primus tenere debet, ut quod optimum est sequatur. Doceat igitur literarum figuras, quoad potest elegãtißimè ducere, atq; repræsentare, & earum sonum plenè, & ut decet, exprimere. Tradat ergo linguæ, & spiritus, & uocis moderationẽ: in quo uidendum est ne quid quod putidum, obscurum, exanimatum, inflatumq; grauius sit, exprimatur. Vox lenis, non aspera: spiritus plenus, non anhelatus: sonus preßus & æquabilis, nõ uastus, aut hiulcus, aut rusticus esse debet. Qua in re uulgi cõsuetudinẽ improbare, cum sit, rectè licet: sed quod doctißimi faciũt, id semper est retinendum. Qui optimè pronuntiant, multa cum Græcis & Italis cõmunia habent, sed quædam habent Lectio, & scriptura.

bent singularia. In Germanis multa sunt corrigēda, plura in Anglis & Gallis. Itali peccāt minus. sed nemo in literis nōnullis nō uitiosus, aut singulis, aut cōnexis. In docendo etiā morum curā hic agere decet. Itaq; in catechismo exerceatur. Is breuis sit, ut statim transitus fiat ad nominum & uerborū inflexiones, quarum certa exempla, eaq; generalißima sunt deligenda. Si rectè institutio accommodabitur, in quo non praua natura est, uno anno & legere discet, & inflectendi formas communes mandabit memoriæ. Quibus uerò aliquid superest temporis, his faciliores & breuiores Ciceronis epistolæ sunt proponēdæ, quales illæ sunt, quas ad Terētiam uxorem, & quædā, quas ad Tironem Libertum scripsit. Nos tres libros ex omnibus epistolarum uoluminibus elegimus, in quibus nō quid doctißimum sit spectauimus, sed quæ maxime idonea huic ætati essent, congeßimus: neq; scio an quicquam sit, quod utilius à principio proponi poßit.

Catechismus.

Ordo Octauus.

AD *octauum ordinem, illis, de quibus dictum est, iactis fundamentis, prima studiorum progreßio, primaq; industriæ exercitatio fiet. Nam qui præmia acceperunt, conabuntur ut sequēti anno, partum honorem nō perdāt: & ad nouam laudem uiam munient: & qui postremi fuerunt, ut ne rursus uincātur, elaborabunt, & nitentur pares esse doctoribus, aut etiam antecellere. Diligētior tum primis sex mensibus tradenda est grammatices partitio, uerùm neq; obscura, neq; ad omnes exceptiones deducta. Duabus quotidie horis opus est ad hanc explicationem: id quod reliquum temporis est, æglogis Vergilij & epistolis Ciceronis est tribuendum. Est autem id duarum horarum: quasi enim quatuor horis doceatur, ita præcipio.*

Partitio Grammaticæ.

Dissol

Dissolui Epistolæ debent, & flectēda atq; uarianda uerba singula, eaq; rursus coniungēda, & uniuscuiusq; consecutionis tradenda ratio. Sed rationem cōstruendæ orationis in posteriores sex menses differo, cui doctrinæ horæ duæ quotidie sunt trāsmittendæ, alteras duas ut superioribus sex mensibus in Epistolis Ciceronis, & Vergilij æglogis alternatim ponere oportet. Consuescere hic puer Latino sermone incipit, & propositas sermone quotidiano sententias, formis Latinis cōmutare. Hæc enim exercitatio rectè stylum præcurrit. Carmina etiā modulari tum debet magister: idemq; puer consuetudine atq; exercitatione magis, quàm ratione imitari. Quodcūq; autem traditur, nisi id apertißimè explicetur, uitiosum est.

Ordo Septimus.

VBi ad septimam Tribum ascendit, colligere post uires ingenij illa ætas incipiet, & de se aliquid promittere. Cognita enim hic tum sunt magna ex parte, nominum uerborumq; & genera & inflexiones: præcepta etiam nō ignorantur orationis cōiunctæ. Sed repetenda hæc subinde sunt, & renouāda memoria: quapropter rectè distribuenda tempora sunt: ut ne horum reuocatio, insequentium rerum cognitionem impediat. Verborum enim atq; syllabarum omnium tempora atq; moræ sunt perdiscēdæ, neq; ignorādi orationum modi, & uersuum genera. Sed satis est horam unā huic præceptioni quotidie dare. Nam neq; multis tradēda est, & si quid deerit, quod cauere ne sit nimiū oportet, si quid tamen deerit, in Sextis cōsumabitur. Proponēdi hic sunt duo illi libri Ciceronis & elegātes & pij, et ad intelligēdū faciles, unus de Amicitia, alter de Senectute. Atq; his alterā horam uacuam cætero labore uolumus. Tertiam poëtæ sibi uindicant.

Cicero de Amicitia & Senectute.

Poetæ.

cant. Aeneis Vergiliana uirtutes omnes heroici uersus habet, reliqua genera ex Catullo, & Tibullo, & Horatio sunt congerenda. Plura ex Catullo & Tibullo, si essent pudica, sed si id non licet, & si quæ desunt, meliora enim uix apud cæteros inuenias, tamen quæ desunt, ex Horatio colligātur. Sed nihil in pueri aures atq; animū intret, quod nō sit pudicum, pium, elegās, liberale. Stylo quartum dicēdi tempus concedatur, propterea quòd in proponēdis argumētis, & corrigēdis scriptis, utilitas magna posita est, & plurimum temporis cōsumitur. Si quid autem superest, id ei rei, quæ magis egebit, explicatione licebit surripere. Sed eruenda sunt argumēta, ex illis quæ audiuerunt pueri, ut cognoscant, unde sint capiēda uocabula, & sentētiarum formæ. Distinguenda quoq; diligētißimè poëtica uerba & figuræ, ab Oratorum puritate: cogitetq; nihil quod nō legerit in Cicerone, aut nō permiserit Magister, esse Oratorum. In carminibus faciendis subleuanda pueri industria est. Est enim per se molesta, idq; principio, scribēdi cōsuetudo: Poëtarū uerò oratio, eò plus habet difficultatis, quò coniunctior est, atq; astrictior uerborum cōtinuatio. Quocirca transponenda bonorum carminum uerba sunt primis mēsibus, ut solum in structura laborēt: pòst sentētiæ liberæ proponēdæ, sed tamen omnes ut harum inuestigatione nō habeat opus, sed in uerborum inuentione & connexione sit occupatus.

Stylus.

Verba poetica.

De Memoriæ exercitatione.

TRes isti ordines magnam requirunt memoriæ exercitationem. Nam eiuscemodi præcepta sunt quæ traduntur, ut omnia illa teneri memoria, eaq; perpetua debeant. Itaq; non plus legendum est, quàm recordandi uis poßit sustinere. Quarundam tamen rerum intellectarum

loca

loca utilius notantur, ut exceptionum, quàm res ipsæ statim animo insculpantur. Sed sunt quædam quæ statim teneri pernecessarium est, ut καταλήψεις artis, & inflexionũ formæ, atq; exempla. In Cicerone et Vergilio haud scio, utilius'ne sit omnia quæ legũtur, an ea solùm quæ insignẽ habent imitationem, posse memoriter commemorare. Inconsulta enim adhuc illa tum ætas est, & multa mandanda, quæ sua sponte nõ faciet: neq; satis illud discitur, quod cùm opus est nos fugit. Itaq; quotidie aliquid proponendum, non solùm ad intelligẽtiam, sed etiam ad memoriam exercendam. Verùm ut dixi, quantum uires, rerumq; natura ferre potest, tantum est imponendum. Repetẽda etiã modico interuallo ad cogitationem renouandam, quæ semel didicerunt, sæpenumero & statis temporibus. Sed illustriores fiunt animi sensus, ipsaq; reminiscendi facultas magis illuminatur, & singulorum facilior est, & inuentio & usus, si partiantur, & communibus quibusdam iudicijs, quasi membratim incisimq; ad generalia capita cõgerantur: ut quæ mens ipsa composita memoriter recitare potest, sciat etiam quibus in lo[illegible] eadem dissoluta atque distincta inueniet. Quemadmo[illegible]m enim ualde nos illæ tabulæ Cosmographorum excitant, atque illustrant sensus, quæ eadem loca descripta habent, in quibus aliquando uersati sumus: ita etiam uasta sunt illa composita, quæ animo comprehendimus, propterea quòd una in re omnia stylus non complectitur, sed cùm unum locum annotando cumulantur, explicant sese, & clarius intuenda proponunt. Quæ ediscenda.

De ratione docendi, & de Horis.

SEd alio loco tradenda est hæc ratio resoluendi: nunc uerò antequam ad Sextum ordinem ueniamus, breuiter

uiter

uiter de modo explicandi, & de Horis, quibus docēdum est, quædam interponamus. Neq; enim onerandi sunt longis lectionibus pueri, neq; satis est magistrum præstantissima delegere, eademq; intelligere, sed in explanando expeditißimam, utilißimamq; uiam cognoscere, atq; inire oportet. Qua in re uituperandus illorum mos est, qui continētibus, multisq; horis aures occupant auditorum: neq; satis esse putant, id solum explicare, quod est in scriptore, neq; sufficere posse putant inchoatam sæpe alicuius rei cognitionem, sed omnia conantur uno in loco docere, et plerunq; aliena adferunt, quo quàm diligentißimi, & quàm doctißimi esse uideantur. Equidem fateor semper aliquid uel audiendum, uel legendum, uel scribendum, uel cogitandum atq; quærendum esse, sed fastidium parit continuata & prolixa attentio: uarietas uerò satietatem & offensionem aufert, & habet uoluptatem. Relaxata scholarum contentio, domestica studia, & secretas cogitationes excitat. Quatuor, aut ad summum quinque, sed non pauciores quàm quatuor, neq; plures, quàm quinq; horæ sunt imponendæ magistris. Hæ pro locorum, & temporum, & cōsuetudinum ratione sunt distribuēdæ. Facilitas in explicando semper tenenda est, ut quæcunq; audiant iuuenes, queant etiam intelligere. In postremis istis ordinibus uerba tantum, & uerborum cōiunctiones tradendæ: & sentētiarum formæ interpretandæ ita sunt, ut et sensa illarum cōsequantur, & cognoscāt quibus in locis similibus uti liceat. Primi autē cōsuetudinum, historiarū, cōsiliorum, ornamētorum, & insignium locorum, qui in arte continētur, explicationē requirūt. Verùm distribuēda suis temporibus omnia sunt: neq; artificiosi doctoris est quicquā alieno tēpore exponere, aut commemorare.

Non diu docendum, necomnia eodem loco, & tempore.

Varietas tędiū expellit.

Delib

Deliberare igitur semper, cum re, & cum uiribus ingeniorum, oportet. Ex quouis enim ligno Mercurium uelle facere, ineptum est. Hærere etiã, atq; sedere uno in loco diu, obstat, & officit celeritati, atq; festinationi mentis. Sed & præpropera festinatio sensus fatigat, & conturbat memoriam. Medium tenet, qui maturè agit, neq; plus proponit, quàm ingenia ferre, neq; diutius immoratur, quàm res, quæ ad cognoscendum exponitur, requirere uideatur. Varietas etiam eodem die uitanda est, illa inconsiderata, quæ fit aut singulis, aut iisdem horis. Quæ dierum interualla habet, utilior esse solet, sed nunquàm ad noua ueniendum est, antequàm susceptũ argumentum perficiatur. Inchoatam enim aut argumentationem, aut narrationem, aut artis caput, intermittere, & aliquid interponere, intelligentiam distrahit, memoriam confundit, & mentem, quæ semper ad perfectionem peruenire conatur, grauat. Plura eodem die, quàm tria, exerceri, uituperandum est. Vtilius est in duobus consistere, sed aliquando necessarium est tertium adhibere. Quantũ uerò pueri intelligant, & quantum consecuti sint, facilè cognoscũt tum doctores, cum quæ audiuerunt, quasi repetunt interrogationibus, quæ breues sint & apertæ. Cauendæ enim omnino sunt, in scholis illæ orationum longæ & concitatæ circunductiones, quas etiam si animi celeritas assequatur, tamẽ memoriæ fidelitati semper est inimica, mentis etiam uegetationi, quæ spatium sæpenumero ad meditandum requirit, est ingrata.

Deliberandum quid res requirat, & quantum ingenia ferre queant.

Semel suscepta perficienda.

Duo aut ad summum tria eodẽ die exercenda.

Ordo Sextus.

NOn mihi dubium est, quin consequatur puer quod pollicemur tribus hisce annis: ut Latinæ atque dilucidæ orationis præcepta teneat, ipse etiã uim aliquam

faciendi similia cõparet, si ingeniũ studiumq; non desit, & si rectè, atq; hac ratione instituatur. Post nonũ igitur decimum'ue annũ ingredi puer in eũ locum debet, in quo educantur, quibus præcepta, reducenda potius in memoriam sunt, quàm tradenda noua. Itaq; nisi quid addendum sit, quod antea doceri nõ poterat, uacatio præceptorũ danda est eo anno, & solùm cognitarum rerum memoriæ consulendum. Id commodè in oratorum & poëtarum explicatione fieri poterit. Pergere hic in Aeneide adhuc debent, hora una, & absoluenda sunt ea, quæ ex Catulli & Horatij collectis carminibus restabunt. Deligendi etiam ex Cicerone speciosi & illustres quidã loci, ut sunt magnarum rerum infinitæ quæstiones, ut commemorationes quæ aliquam laudẽ, aut uituperationem, aut singularem quendam uel ordinem uel munitionem habent. Sunt etiã argumentationũ pulcherrimarũ exempla nonnulla, quæ rectè ad imitandũ proponuntur. Quidam sunt quoq; in Cicerone sententiarũ circuitus, qui ornatum summum, qui figurarũ non unũ genus habẽt, & utiliter mandantur memoriæ. Ipsæ præterea figuræ uariè, & singulari sæpe ratione cõmiscentur, quæ nisi notentur, occurrere in scribẽdo nõ solent. Illa omnia huic curiæ tribus libris congeri ac distingui uelim. Scio equidẽ uituperãdos esse illos libros, qui nobis pueris legebãtur, & ex scriptoribus sine ordine coactas sententias habebãt, breues illas quidem, & subtiles, & elegãtes, sed hoc genus memoriã uastat, aciem styli distrahit, et sæpe facit, ut multa ineptè scriptis interponãtur. Sed quemadmodũ summi oratores, quædã in forũ Athenis & Rhomæ, scripta attulerũt, cætera parua cõmentatione quasi ante delineata dixerũt subito: ita etiã ego in scholis fieri uelim, ut

Res cognitæ per exempla repetendæ.

quæ

quæ ab oratoribus nõ potuisse dici uideãtur, nisi ante domi cõposuerint, ea certo iudicio seligantur, & adferantur in ludũ. Neq; *inutile est in hoc loco, etiã ex alijs scriptoribus, aliquid ad cognoscẽdũ interpretari:* Medij *sunt inter oratores, &* Tragicos *&* Epicos *&* Melicos, *Poẽtæ,* Historici, *etiam* Comici, *qui & ipsi Poëtæ quidẽ certè sunt, sed tamen structura magis & argumenti genere, quàm uerbis atq; sententijs.* Historici *poëtica multa habent, uerba scilicet, & formas sententiarũ, sed plura sunt oratorũ. At utriq; quædam habent peculiaria.* Nã *historici temporum sæpe ut tum usurpabãtur uocabula retinent, & liberum quidem cõpositionis genus habent, sed ad legendũ diligenter, quàm ad recitandum celeriter aptius.* Cæsarem *excipio, qui oratori quàm historico similior suas res quotidiani sermonis uerbis maluit cõscribere:* Itaq; *hũc solùm in* Sextam *tribũ admitto.* Vtilis *enim in isto loco uoluptas erit, si inter* Terentiũ *et* Plautũ *interponatur.* Etiã Sallustium *darem, sed trãsfertur utilius in* Quartam, *quod etiã in* Plautinis *malim teneri.* In Terentio *est,* Appellere *animũ, pro applicare sese: &* Occipere, *pro incipere: & prob* Deũ *atq; hominũ fidem. etiã in* Plauto *tum similia, tum etiam plura sunt, & libenter uterq; postponit pronomina in clausulis sententiarum. Sunt alia multa eius generis, quæ notare quidem pueros, sed non uti uelim nisi in re simili, aut cùm potest fieri decore, id quod à magistro est demonstrandum.* Oratorum *stylus genus aliud orationis facit, & audaciores translationes similitudine explicat. Sic* Catulus *in secundo* Ciceronis *libro de* Oratore, *Timidè tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad* Philosophiã *appulisti.* Eodem *uerbo usus est ille senex quo* Terẽtius, *sed*

Historici. Comici.

Cæsaris commentarij.

Oratorum more, expressa similitudine. Sed Terentio post Ciceronē nihil utilius est: purus est sermo, & uere Romanus: uerùm ut oratorem statim & rectè sequitur, sic sine imitationis uitio nō potest præcedere. Est enim ibi aliud orationis, q̄ illud genus dicendi oratorum. quod tametsi ab omnibus adiumenta capiat, uult tamē principio ex suis fontibus ut perlucidus amnis defluere. Habebunt igitur præceptores qđ duabus horis in gymnasio explicēt: tertia hora, id iterarē atq; redintegrarem quod esset utilius, id quod sæpe ad stylum est accōmodādum: Cū enim carminis argumentū propositum est, rectè Vergilius bis recitatur: cùm uerò epistolæ, aut argumentationis, aut loci cōmunis, utilius in illis tribus libris, de quibus dixi, pergitur. Mutari hic ordo nō debet, nisi cùm res tempusq; postulat. Quartā horam scriptarū cōpositarumq; rerū emēdationi damus, neque pœnitere nos debet eius temporis, quod in hac consumimus. Sed fit aliquādo, ut sit aliquid legendū. Itaq; libenter hoc tempore Cæsarem & Terentium proponam, alternatim & explicatione menstrua.

Emendatio cōpositionis.

Ordo Quintus.

SVperior annus, quasi finis est, eius disciplinæ, quæ Latinæ, puræ, atq; apertæ est orationis, & relaxationē quandam præceptionis concedit: hic autem illa repetenda est, & ad linguam Græcam est transferenda. Huc usq; enim Latinæ linguæ elementis, tanquam Romæ, atque in Latio uersata pueritia est: nunc ueniendum ad Græci sermonis consuetudinem ceu Rhegium, aut ad aliquam ciuitatem aliam, ad quam Græci negotiatores commeent, & in qua ipsi doctores, quasi eius ciuitatis ciues, quæ commercium cum Græcis habet, utriusq; sermonis sint periti. Sed igitur primis mensibus semel quotidie, ex Græcæ lin

Græca lingua.

cæ linguæ Grammaticis præceptis aliquid proponatur, in quibus quoniam multa cum Latinis cõmunia eademq; sunt, facilis est & cognitio & memoria. Secundum illos sex, per tres eius anni insequentes menses, fabellæ Aesopi Græcæ, paucæ & faciles, cõuenienter explicabuntur: quibus postremo trimestri tempore Olynthiacæ Demosthenis succedent. Hæc igitur in eum annum unius horæ sit occupatio. Alterius labor in Ciceronis libris, quos de Officijs scripsit, suscipiatur, si tres illi libri, qui ad Sextum ordinem adferuntur, sint perlecti. Non enim inutile est tertium huic loco relinquere, si absolui nisi præpropera festinatiõe nõ poßit. Bis in Cicerone utilius quotidie est uersari in hac Curia, quàm in Poëtis, quare tertia hora, tametsi Georgicis Vergilij destinata sit, & primis mensibus tribus legenda ea sint continenter, tamen in sequẽtibus rectè interponetur Ciceronis aliqua oratio, qualis est illa pro lege Manilia, aut pro Q. Ligario habita. Quartam horam scripturæ & compositioni relinquo: uerùm coniungi huic debent Rhetorici Libri de orationis ornamentis scripti, quæ ex illa enumeratione, quæ est apud Ciceronem libro tertio de Oratore, & in Oratore, sunt petenda: sed perficienda, atq; explicanda horum præceptio ex Hermogene. Elocutio enim ideo præcedere inueniendi rationem debet, quòd ad cognoscendum faciliora sunt singula orationum ornamenta: inuentio melius inter scribẽdum principio ultrò à pueris & à natura adhibetur, quàm ab ijsdem docendo poßit intelligi. Itaq; uerborum maior hic copia cõparanda est, & cumulandæ sententiarum formulæ. Nam hæ sonum, & sententias, ipsáq; argumenta adferunt, & sæpenumero sunt informatæ atq; figuratæ. Multos uidemus, qui in quoti-

Elocutio inuentionem præcedere debet.

diano sermone prudētiam præ se ferunt, at in lingua Latina aut Græca, parum ab ignaris atq; indoctis differūt. Hoc non rerum ignoratio, neq; sententiarum destitutio, sed uerborum penuria parit. Vtiliter igitur cū styli exercitatione atq; correctione scriptorum, coniungentur modorum atq; figurarum partitiones, quæ in tradendo singula indicari debent: mista uerò, atq; uariata cōmonstranda sunt in scriptoribus.

Ordo Quartus.

QVinto demum anno tentandū est, ut æquabiliter Græcis atq; Latinis progrediamur, & coniungamus cum Cicerone Demosthenem, & cum Vergilio Homerum, alternatim horis duabus. Nam tertia primis sex mensibus Grammaticæ adhuc Græcæ est impendenda, in qua quædam fortassè de orationis structura, & de syllabarum moris atq; accentibus restabunt. Præcepta Rhetorica quartum locum cum stylo occupabunt, qui hic incipit esse ornatior, & ipsis præceptis consentiens. Omnes libellos Rhetoricos Ciceronis Partitiones superant, si rectè explicentur, & mandentur memoriæ. Sed præcepta Herenniana, quæ libro primo tradita sunt, in hoc loco ante partitiones prænoscuntur celerius, neq; sine fruge. Sallustius post hāc præceptionē adiungi potest, & Plautus, non exemplorū gratia, quæ in Cicerone & Demosthene duabus horis demōstrātur, sed ob historiam & singulare genus orationis, in quo cum iudicio uersandū est. Sæpe enim cū decore adhibetur, elegantißimum est in oratore: ut in Cicerone Terētiana sunt, quibus sic utitur, ut nō solùm ornata, sed etiam necessaria fuisse uideantur. Qui huic loco præfectus est, quomodo utendum istis sit doceat, & congesta habeat, atque deducta per sua capita, quæ

Græca cum Latinis coniūgenda.

Partitiones oratoriæ Ciceronis.

Sallustius & Plautus.

ta, quæcunq; lecta sunt per hosce sex annos, ita ut uulgata, & in cõsuetudine posita, à Poëticis & Historicis sint separata.

De resolutione Oratorum.

HAbent enim omnes artes propriam quandam resoluẽdi rationẽ: sed eã uelim ita tractari ab oratore, ut nõ solùm cognoscat, quid factum sit ab aliquo in oratione, quem uel legit uel audit, aut etiã quomodo id sit confectum: sed ut & similia ipse efficiat, & quasi quendam penum congestas omnes & res, & rerũ sententiarumq; formas, & earum partes, hoc est uerba, habeat: & plena poßideat omnia loca artis, tanq̃ copiosus & locuples paterfamiliâs. Sit igitur illa oratorũ ἀνάλυσις, *orationis cõpositæ solutio, & reductio ad locos tum uerborum, tum rerum, tum artis. Quæ uerò reducuntur, etiã notari à studioso & congeri, & ita deduci per capita membraq; debent, ut quodcunq; in animum atque nostram linguam cadit, etiam inuenire poßimus, quibus id uerbis, uel Græcè uel Latinè, exprimere concinnè, & doctè poßimus.* Resolutio oratoria.

Verborum locos appello, qui in ipsis sententiarum formis reperiuntur. ut in his duo latent loci, Aliquem aliquid colere: Aliquem amicitiam colere. Partitio horum rectè ex ordine naturæ petitur, qui cum à nobis intellectus erit, facilè ubi unumquodq; uestigandum sit, cognoscemus. Est autem illa diuisio humanæ naturæ accõmodata, qua res omnes in ea, quæ sunt in natura, & ea quæ non sunt, partimur. Esse dico nõ solùm ὀσίας, *& quæ* ὑφεστηκότα *nominantur: uerùm etiam illa, quæ dicuntur accidere, nouem rerum adtributa, quæ sunt apud Aristotelem. Nõ sunt autem particulæ ac uincula orationis. Rursus earum quæ sunt utrunq;, aut Diuinũ est, aut Na*

Loci uerborũ.

Partitio naturæ cõsentanea.

turale, aut Humanum: neq; quicquam est in natura rerũ, quod non horum aliquod referatur. Quod uerò Diuinũ est, aut est re uera id, quod esse dicitur, ut Deus, Angelus, Cælum: aut falsum est, & ex errore natũ, ut Iupiter, Iuno. Eandem etiam diuisionẽ habẽt quæ ad hæc duo pertinent atq; adhibẽtur, Vera scilicet religio, Falsusq; cultus. Naturales autem res, aut Simplices sunt, ut Elementa, & naturæ quatuor: aut Compositæ, quæ uel sensu prædite sunt, uel sensu carent. Rursum quæ sensu carent, aut sub æthere in ipsoq; aëre generantur, ut fulgur, fulmen, tonitru, nubes, pluuia, nix, grando: aut ex aqua terraq; sumuntur, ut mare, fluuius, insulæ, continentes. Quæ uerò sentiunt similem diuisionem habent, & aut in aëre, aut aqua, aut terra degunt. Latißime fusus est ille locus, neq; hic propositum est omnia persequi. Naturalia uoco, quæcunque ortum & occasum sentiunt, præter hominem, cui propter dignitatem proprium locum tribuo. Illa igitur humana ab eo unde nominata sunt, hoc est ab homine, incipiunt. Huic Deus uitam largitus est, & propter hominem cætera quoq; animantia in lucem produxit. Homo igitur uitaq; proponatur, ac sub utroq; ambos sexus Marem atq; fœminam complectamur. Rectè enim coniunguntur contraria: itaq; ex altera parte mors etiam uitæ opponitur. Hominem præterea in Corpus Animumq; secamus, & ambo proprias suas habent partes, officia, figuram, quæ à medicis & physicis sunt petenda. Sed hoc animal, quod homo appellatur, & cæteris omnibus præstat, tria bonorum genera, tanquam agros & prædia poßidet: ut Animi, ut Corporis, ut fortunæ, ut iustitia, ars, sanitas, libertas, & quæ ab his sunt orta: ut à iustitia, ius, iudicium, hæreditas, proprium, alienum, pœna, pr

Naturalia.

Homo & humana.

Triplex bonorum genus.

pœna, præmium: ab iniustitia, cædes, rapinæ, adulterium: Contraria enim, ut dictum iam est, semper sunt cōponenda. Omnia hæc proprias actiones, & priuatos effectus habent. In animo est cogitatio, ratiocinatio, recordatio: in corpore ingreßio, status, motusq;. Sed hæ actiones uel Necessariæ sunt, & natura fiunt, carētq; ratione: ut crescere, marcescere: item Quasi necessariæ, ut edere, potare, & cæteræ quas nominare turpe est: uel Voluntariæ, ut ambulatio, nauigatio. Has actiones quædam præcurrunt aut sunt cōiuncta, ut locus, tempus, facultas, instrumenta, causæ: quædam uerò ex omnibus cōsequuntur, utile, bonestum: quibus adiungi, sed seorsim, possunt, facile, difficile. Inter præcurrentia etiam locum habet multitudo, copia, uarietas, paucitas, solitudo. Genera quoq; rerum effectarum, nouum, iucundum, admirabile, cæteraq; eius generis rectè hisce annectūtur. Operosum est hoc in loco omnia enumerare, uiam indico, per quam non difficile iter erit, quibus propositum est ingredi. Verborum igitur loci, ex hac partitione distribuendi sunt: sed distinguūtur hi ipsi locis rerum quatuor, substātia, quantitate, qualitate, & duobus alijs ex quibus unū facio, actione scilicet & pasſione. Philosophorum hæc sunt & nomina & inuēta, sed maximas etiam oratori utilitates adferunt, & necessaria sunt in omnibus artibus ac disciplinis. Omnia igitur quæ dissoluuntur ex illis quæ esse in natura dicuntur, per hæc quatuor distincta loca requirūtur. Sed & illis, quæ accidere dicimus quasi sub sensum cadāt, utimuri: itaq; ad primum genus & Oratio & Orator deportatur: ad alterū Oratio prolixa, & Orator copiosus: ad tertium Oratio suauis, & ornata, ut etiam suauem & ornatū Oratorem appellamus, ad postremū orationē habere, & dicere, &

Actiones animi peculiares, & corporis.

Præcurrentia, & consequentia actiones.

Quatuor loci rerum.

Attributa aut rerum, aut personarum.

perorare: Ita singula diuiduntur adtributa, in res & personas. Vtrunq; uel Simplex est ut oratio, lingua, eloquētia: uel Coniunctum, ut oratio atq; lingua, uis eloquentiæ, sapientia eloquētiæ, dicendi scientia. Omnia uerò ita inter se cōnexa sunt, ut antecedentia, media, & cōsequentia. Sic enim differunt consuetudo, amicitia, beneuolētia. Naturæ quoq; ordo in actionum uarietate poterit teneri, ut orationem instituere, orationem facere & ornare, orationem perficere & perpolire. Sed actio etiam atque paßio per duo illa media distinguuntur genera. Diuisa enim suis locis sunt, aliquem habere multam orationem de re aliqua, & esse alicuius orationem perelegantem & persubtilem: Ad contraria uerò certo ordine ueniendum est: in amicitia enim primum est deligere amicos, deinde amare, post augere, hinc confirmare, ex hoc permanere, florere. Offensiones etiam existunt: & irrumpunt sæpe in amicos amicorum uitia, inde lædere, ex quo offendere, & discindere amicitias, contingit, tandem etiam capitali odio dißidere. Sed hæc hactenus de uerborū & rerum locis: sunt etiam artis hoc est rationis dicendi alij loci, de quibus in Rhetoricis libris explicabimus. Nos si Deus nobis uitam largietur, pleniora hæc, atq; perfectiora paucis annis edemus: neq; uideo quæ uia melior esse poßit, quàm hæc, assequendi eam orationis copiam & puritatem, qua nostris scriptoribus ueteres præstant. Procul enim adhuc omnes absunt, ab eo fine quem proposuerunt: & adhuc homines iudicare melius de re facta possunt, quàm perfectum aliquid consummatumq; dare.

De ratione commentandi.

Longius ab instituta oratione digreßi sumus: redeundum igitur ad Quintam tribum est, & addēda quædam

dam sunt, quæ deesse uidebuntur. In hoc itaq; ordine nō contenti esse debemus, Scribēdi exercitatione, uerum memoriter etiam quædam nō scripta, recitanda sunt. Argumento igitur ad narrādum, aut probandum, aut amplificandum proposito, dandum spatium est discipulis eadem hora, qua docendum erat, ad cogitandum: ut quod antea scriptum adferre cōsueuerant, id iam meditatione atque cogitatione compræhensum pronuntient. Tria enim in scholis facimus Dictionum genera, unum scriptum, alterum subitum, tertium quod intermediū est, & meditatum. Sed à Stylo principium faciēdum est, inde rectè ad Commentationem fit progreßio. Subitæ dictiones suscipi nō possunt, nisi post diuturnam & aßiduam scribendi atque cōmentandi consuetudinem. Commentatio rectè instituetur, quemadmodum & ipsa scriptura, in rebus notis atq; quotidianis, aut si illa Latinè & aliena lingua recitent, quæ in Græcis scriptoribus sunt interpretata. Quales sunt Homeri & Demosthenis narrationes, laudes, uituperationes, amplificationes, & loci communes. Sed Poëtica ita referenda sunt, ut foro & circulis, quàm theatris atq; orchestris sint similiora. In Oratoribus etiā liberam uolo linguam, ut illa solùm retineantur, quibus nihil potest esse melius: quæ uerò similia sunt, cōmutentur, si uidetur: & quæ deteriora, quod fieri solet in formis deterioribus, aut uocabulis peregrinis, illa semper tollantur. Id etiam in scribendo est retinēdum. Verū adiuuanda industria est teneræ ætatis magistrorum diligentia: & ut in primis ordinibus scripta argumenta dictantur à doctoribus, nō inueniuntur à pueris, uerba etiam dātur, & singula, & cōiuncta multa: sic hîc prius explicādus est locus ille à præceptore, & ostendēda quæ sint insignia, & talia ut nihil

Commentatio.

Tria dictionū genera.

præst

præstantius, quæ item cum Latinis similia, quæ diuersa. Satis enim profecerit puer, si principio rectè coniungit quæ audiuit, si æquabiliter pronuntiet, si non erret, si scripto simulia esse appareant. Post hanc exercitationem, etiam contrariæ rationes inueniendæ sunt, neque solum quod Demosthenes narrauit, sub commẽtationem subire debet, sed etiam quæ à Media, & aduersarijs patronis uerisimile est potuisse adferri. Hec ab illo etiam, qui docet, sunt præmonstranda. Vt enim optandum est, qui crus fregit, illum si alteri innitatur incedere posse: ita etiam dignum maxima spe est, uel illa rectè referre puerum posse, quæ ante magister uoce præiuit.

Ordo Tertius.

Extremo uerò pueritiæ anno, ad Tertiũ ordinem adolescens ascendet, ubi cum præceptis rhetoricis Dialectica sunt componenda, & maior dicẽdi facultas, differendi ratione adiuta, comparãda est. Sed cõstringere oportet Dialectica ex Aristotelis libris, & exemplis philosophorum & theologorum illustrare. Sunt apud Aristotelem multa quæ non ad doctrinam artis, sed ad præceptorum demonstrationem pertinent, quæ hoc in loco sunt omittẽda. Fidem enim iam nos habemus optimo magistro: suis ipse tum temporibus aduersarios habuit eruditos & doctos homines, quos nunc non habet: aut si habet, est illud eiuscemodi genus Sophistarũ, quod à doctissimis semper scriptoribus est uituperatũ. Artis igitur probationẽ hic nõ requirimus, sed eius postulamus explicationem, & eam neq; prolixam, neq; operosam, neq; obscurã, sed breuem, expeditam, & planam. In Rhetoricis autẽ id legendum est, quod ex disserẽdi ratione petitum est, ut sunt Ciceronis Topica. In hoc etiam ordine Demosthenis & Aesch

Dialectica, & Rhetorica præcepta.

Aeschinis aduersarias orationes, interpretãdo explanari uelim, sed partiendæ illæ sunt propter prolixitatẽ, et Demosthenis orationem ad secundam Curiam, si absolui in tertia nõ queat, uelim transferri. Hic illæ commentationes in quarta institutæ continuandæ sunt, & partes integræ, in utriusque oratione postquam enodatæ sunt, sumpto ad cogitandum tempore, oratione Latina memoriter dilatandæ. Ea exercitatio rectè adulescentulis, cùm dimittuntur, imponitur, & audiuntur domo reuersi. Surripere igitur huic labori quartam horam oportet: qua cum per tempus & recitationem earum rerum, quas cogitatione & meditatione habent complicatas, licebit, legere etiam utile erit, Historicum Sallustium, aut Cæsarem: ad Liuium tum, cum illi lecti erunt, perueniatur. Magnus ille quidem scriptor est, sed obseruator ætatum, & oratori dissimilior, quàm Cæsar & Sallustius. Thucydides enim magis Liuio, quàm Xenophon placuit, quem secutus est Cæsar. Sallustius rerum breuitatem, uerborum usu distincto & accõmodatione propria compẽsat. Topicis Ciceronis, de quibus dictum est, haud scio an Hermogenes rectius præponetur: certè legẽda in hoc ordine sunt quæ de statibus scripsit. Ita enim loco secundi libri qui est in Herennianis substituetur. Primus in quarto ordine interpositus est: quæ in quarto libro docet Herennius illa in quinto proposui explicãda. Tertius liber, quæ de Memoria habet, nolim explicari: Impediẽt enim cursum nostrum: & artis obseruatio, & Dialectica præcepta magis, quàm illa, memoriam augent & stabiliunt. **Hermogenes de statibus.**

Ordo Secundus.

Postquam ingressus est adolescentum cœtũ, qui antea puer erat, maturè ubi annum in tertia tribu uersatus est,

est, ad secundam progredietur: in qua finem ornatæ orationis præcepta & principium apti generis dicendi reperire oportet. Sed quæ finitima sunt, nõ solùm continuari debent, uerũetiam coniungi, atq; necessitudine uinciri: ita & in ornatu id quod decet inchoari, & in eo quod decet ornatus perfici debet. Tardè Cicero, & tum, cùm sciret quid aptum, quidq; ineptum esset, didicit Remos inhibere, quid esset. Tironem etiam docuit, tum cum limari ab illo sua scripta pateretur, ineptum esse Fideliter inseruire ualetudini. Quamobrem cõiunctam habere debent exercitationem, sed in præceptione tenendus est ordo, & modus, de quo explicatum est. Demosthenis igitur oratio, quam pro Ctesiphonte habuit, si in tertia classe non potuit exponi, hic explanetur. Si uerò ibi explanata sit, delegatur ex cæteris quæ uidebitur idonea. Dialectica præcepta, de quibus scriptum est ita cogi & explicari debent ex Aristotele, ut duos annos in illis maneant adolescentes: sed tamẽ in hoc loco exercitatione magis, quàm præceptione sunt erudiendi. Itaq; eadem hora, qua præcepta docentur, dialogus aliquis ex Platone, aut Cicerone interponatur, in quo demonstretur utendi modus, & recta doceatur disputandi ratio. Partitiones etiam Ciceronis hic proponendæ sunt, ad illustrãdam firmandamq; memoriam. Vtilissimus hic libellus est, ut antea proposui, & in omnibus scholis retinendus, sed explicandus expeditè. Pergant etiam in commentando & scribendo adolescentes, & seuerius iudicium scriptis corrigendis adhibeatur. Incipiet enim iam sese stylus foras efferre, & expectare omnium ordinum iudicia. Post cognitas Partitiones ueniendum est ad Ciceronis Oratorem, ubi breui indicatur quid deceat, et quas res oratorem habere oporteat,

Exercitatio magis quàm præcepta hic requiruntur.

teat, & quomodo perficiatur. Isto enim anno fundamenta operis perfecti iacienda sunt, quod uigesimo primo absolutum uolumus uidere.

Ordo Primus.

Decimus quintus annus libertatē adolescentibus promittit, & uiam ad primas artes, maximasq; disciplinas patefacit. Posthac *enim conandum est, ut illud aptum genus dicendi adhuc adolescentes consequantur.* Aptum *appello, quodcunq; literarum est, & doctrina illuminatum, & liberale, & rebus personisq; accōmodatum.* Hoc *teneri haud quaquàm potest absque maximarum atque adeo propè omnium rerum cognitione.* Et *quanquàm ne ornatus quidem affingitur honestus, sine liberali artium atq;* Philosophiæ *doctrina: tamen quo perficitur hinc habet, quod ex apto defluxerit.* Quæcunq; *igitur philosophus summiq; uiri profitentur, elaborare decet ut adipiscamur: qua uerò uia ad huius studij arcem perueniamus, paulo pòst aperiemus.* Ergo *tenendi adhuc sunt hoc anno sub magistris, & maiorum rerum facienda principia, & discenda ea sunt, quæ postquàm assecutus est adolescens, publicis doctoribus commēdetur.* Proponendus *igitur hic est liber Aristotelis* περὶ ἑρμηνείας, *& alter liber eiusdem scriptoris de mundo, qui duo eodem anno, una aliqua hora quotidiana facile percipiuntur.* Tradenda *etiam* Arithmetica *sunt, & excutiēdus* Mela, *& proponendus* Proclus, *& cognoscēda sunt* Astrologiæ *elemēta.* Demosthenes *adhuc etiam &* Homerus *interpretabūtur, quibus* Ciceronis *oratorios libros adiungo.* Dandum *etiam otium scripturæ & stylo est, neq; deponenda commentandi exercitatio.* Deniq; *quid superiori & proximæ disciplinæ desit, & quid principio sit opus in sequenti,* dilig

Aptum dicendi genus.

Aristoteles de interpretatiōe item de mūdo.

diligenter oportet considerare.

De festis diebus, & de sacris lectionibus.

Studiorũ finis pietas.

HActenus percurrimus omnes classes, & tributim omnem pueritiam digeßimus: sed quoniam Pietatem *finem statuimus studiorum, & de sacris literis nihil diximus, de his aliquid etiam est præcipiendum.* Festi *igitur dies huic auscultationi comparati sunt, quam rursum in duas partes distribuimus.* Vna *seorsum à populo in ipso ludo constitui debet, inde continuò ad alteram & ad publicam ducẽda tota multitudo est, & collocãda cum populo.* Verum *in cõcionibus ordo præscribi non potest: est enim ibi seruiẽdum tempori.* Modestiam *autem & silentium, & attẽtionem summam esse oportet, in primisq; cauenda est omnis populi offensio.* Imaginem *enim honestæ disciplinæ, iuuẽtus præ se ferre debet.* Ornamẽtum *nõ minimum ciuibus adfert, liberorum modestia, sanctimonia, studium: dehonestãt* Rempublicã, *qui secus quàm deceat, faciũt.* In *puerili gymnasio, curãdum est, ut antequàm ad liberas auscultationes ueniatur, cognitam habeãt adolescentes, omnem* Christi *atq;* Apostolorum *historiam, & ex* Moyse *quædam præcipienda sunt, quibus rerum gestarum & antiquitatis memoriam collegit, & utilia sunt ad cognitionem doctrinæ* Christianæ. Festis *diebus etiã is qui præcedit coniungi decet, in illis ciuitatibus, quæ unius diei solùm uacationem habẽt.* Postremo *ordini catechismus explicandus est: tribus insequentibus,* Latino *sermone uersum esse debet id, quod interpretatur.* Cæteris *melior oratio, sermóque* Græcus *utilior.* Duobus

Hæbraica grãmatica.

etiam primis Hebraica *grammatica tradi debet, & cùm primum fieri poterit, in ea lingua* Moyses *interpretatione est explanandus.* Hoc *modo primus, atque postremus dies,*

dies, Deo dicandus est, qui intermedij sunt, illis recordationem quidem & cogitationem diuinitatis deponere nõ licet, eloquentiæ tamen & philosophiæ studia licebit recolere, sed ita ut ad illustrandam religionis doctrinam suscipiantur. Pomeridianis horis, postremo die hebdomadis, in Musicis omnes exercendi sunt. Liberalis enim est huius artis & scientia, & usus: & nisi à pueris cõdiscamus, serò grandiores cognoscemus. Musica.

De publicis & liberis lectionibus.

Publicorum professorum collegiũ, tanq̃ populi liberi ciuitas est, in qua populus ipse sibi leges constituit, & quibus ipse se astringit: qui uerò in nouem ordinibus uersantur, quasi patresfamilias snnt, qui ut liberis, ita discipulis suis imperãt, quod honestũ putant. Sed cùm lex sit, qua Deus uniuersum mundũ regit, nihil est quod omni ex parte legibus sit solutũ. Itaq; ut liberũ populum, ita etiã istas auscultationes propter illas pueriles, in quibus indulgetur minus, appello liberas, sed tamẽ certis legibus distinctas. Qui igitur summis, suisq; doctoribus proximi sunt, sed tamẽ longo interuallo proximi, admitti debẽt ad hunc cœtũ. Finis enim studiorũ nõ ita procul ut ante, uideri potest, quẽ quisq; inde ab initio debet proponere. Fecimus autẽ unum & primũ studiorũ finẽ, Pietatem literatã: sed multis illa certè modis exercetur, & diuidi se ipsa patitur in uaria officia, tanquã partes. Manet enim ipsa nõ in Theologis solùm, uerumetiã in Iurisperitis, & Medicis, & in omni professione manet. Et docere religionis ignarũ, & defendere innocentẽ, & curare ægrotũ, ad charitatẽ atq; Christianã religionẽ pertinet. Primùm igitur unusquisq; se in consiliũ adhibere debet, deinde etiam magistros & parentes, & amicos aduocare, atq; Varia pietatis officia.

re, atq; prouidere ad quod uitæ genus sit aptus. Ad quodcunq; uerò idoneam se naturam habere sentiet, ad id & consequendum & ornandum, omnes & cogitationes, & lectiones, & scriptiones, & auscultationes referat: atq; ita referat, ut in eo cæteris conetur præstare. Deprauatum genus est hominũ, etiam eas quas ignorant artes exercentiũ, & qui eo ingenio sunt, neq; Theologi, neq; Iurisperiti, neq; Medici, neq; doctores ulli sunt ferendi. Non enim illud sine miserabili iactura fit acuminis, ualetudinis bonorũ, & mẽtis. Neq; quisquam se potest excusare multitudine, qui minus sit assecutus, quàm profiteatur. Sed ut in Theologia, ita etiam in cæteris disciplinis, summũ est, animi integritas, metusq; Dei: minusq; nocent indocti, si sint boni, quàm docti, si negligant uirtutem: uterq; tamen in uitio, sed minus alter, uerum in uitio tamen, qui dum id suscipit, quod efficere non potest, uel priuati proprijq; studij, uel impudentiæ, uel stultitiæ, & inertiæ significationẽ præbet. Sit igitur is, qui ad publicum ludum, & istam liberalem disciplinam deligitur, natura ita bonus, ut uelit: & ita industrius ut posßit: ita etiã erecto & alacri animo, ut nolit exercere priusquã eam quam sequitur artem, didicerit: atque cum hac uoluntate ad doctores ac magistros deducatur.

Integritas animi & Dei timor.

Quales publicæ interpretationes, & quales priuatæ lectiones esse debeant.

SEd habet unaquæq; sæpe ars scriptores multos, uariosq; libros, & multiplicem præceptionem, quibus in rebus electio est facienda. Incidere igitur in libros inconsiderati hominis est: summo cum consilio, summoq; iudicio qui prudentes sunt, accedunt. Qua in re multos illa

illa uulgata sententia fefellit, Nullum esse librũ tam malum, qui non aliquid boni habeat: sed ad id genus tum est tandem ueniendũ, cùm quod optimũ est, & quod obscuritatem magnam habet, & sine quo habere id quod sequimur, nõ cõceditur à natura. Non omnia possunt etiã quæ utilia sunt explicari in scholis. Itaq; necessaria & optima ex optimis autoribus deligere præceptores oportet, cætera relinquenda priuatis studijs sunt, sine quibus impedita atq; imperfecta doctoris industria est. Autorum explicatores, domi leguntur utilius, quàm interpretentur in schola: ut enim ineptum esset Bartholum à iurisperitis recitari, Iustiniani scripta negligi: & ut imperitè, ac fœdè fecerunt Sophistæ, qui Scotum & Thomam interpretati in suis cœtibus sunt, ita peræquè propè illi atq; hi, qui in explanandis Aphorismis, atq; similibus Hippocratis scriptis, Galeni commentarios exponunt & interpretantur. In sacris literis, quod præter Euangelistas, & epistolas Apostolorum, & Mosis atq; Prophetarum libros explicatur, propè totũ intempestiuum est. Ne Chrysostomum quidẽ, aut Basilium, et his æqualem Gregoriũ legendum in gymnasijs Theologorum censeo: sed domesticis studijs cõmitto. Idem ego de omnibus Philosophiæ studijs iudico. Poëtæ excutiẽdi sunt, qui graues sunt, & ad intelligendũ difficiles, post benè perceptũ Vergilium & Homerum: & quoniam multa sunt Poëtarum genera, ab utilioribus est incipiendũ. Ouidius propè in omnibus facilis est, ideoq; relinquendus bibliothecis, & legendus domi. Fastorum tamen libri, & utilitatem habent & difficultatem. Metamorphosis legi omnino debet, at scholæ curriculum impedit. Necessaria magis est Comicorũ & Tragicorum Græcorum explicatio: sed non omnium,

Commentaria priuatim legenda.

Graues, & difficiles Poëtæ explicandi.

Comici & Tragici.

uel Tragœdiarum, uel comœdiarum, sed Comicorum & Tragicorũ omniũ, sunt enim insignes ut Euripides, Sophocles, Aeschylus: Aristophanẽ propter Nubes, & Calumnias aduersus optimũ philosophum Socratem fictas, atq; cõflatas, de ludo eijcerẽ, nisi utilitas in eo tanta esset, ut cum optimis cõparetur. Pindari hymni, & Horatianæ odæ rectè cõponuntur, & leguntur. Idem de Vergilij æglogis & Theocriti Idillijs statuo: sed Vergilius pueri li ludo & infriori ordini aptior est. Theocritus in hisce liberis collocãdus. Prætereirã Hesiodum, qui cũ primis est legendus, neq; male Homero succedit. Aratũ mathematicis cũ Dionysio relinquo: Lucretius Philosopho dignus est, sed tamẽ concedimus illũ otio Poëtarum: est in illo uetustas uerborũ, & sententiarũ insignes formæ sunt, cùm de diuinis ac naturalibus rebus agit. Multa habet quæ uel oratorẽ deceãt. Olim Grammatici Poëtas interpretabantur, Poëtæ uerò tantùm sua recitabãt: nostra tempora requirunt, ut idem sit & Grãmaticus & Poëta. In historijs facilis est lectio: nostri scriptores sine interprete cognosci possunt. Ex Græcis Thucydides, et Herodotus, et Xenophon, si intelligãtur, cæteros domi licet cognoscere. Ex Thucydide sentẽtiarũ grauitas, & plenorũ uerborum collocatio, ex Herodoto lepos & proflués genus compositionis, ex Xenophonte suauitas & puritas orationis locupletatur. Deniq; multa Herodotus, plura Thucydides, Xenophon nihil non habet quod sequaris. Hos tres Cæsari & Sallustio, quos dedi infrioribus ordinibus, sentio adiungendos. Liuius etiã opus habet explanatione, sed pars quædam eius est delegẽda. Neq; tres illos uolo absq; intermißione totos legi: post singulos libros plerũq; permittitur nouæ materiæ interpositio. Ex philosoph

Aristophanes. Lucretius. Historici.

losophis illa legi & proponi uolumus, quæ necessaria sunt, & à doctoribus cæterarum artium non explicantur, ut Dialectica, Ethica, Politica, & Physica, quæ à Mathematicis & Medicis nō leguntur, ut libri Aristotelis de anima, & de Naturalium rerum auscultatione, & Platonis Phædo, Animaliū historia, & Humani corporis cōpositio, & Herbarū uires atq; notiones, & Platonis Timæus, & similiū rerū libri cum Medicis ad exponendum diuidi possunt: neq; potest Mathematicus ea ignorare, quæ sunt apud Aristotelem de Cœlo & Mundo, quapropter hi duo philosopho adsint, qui non omnia simul docere potest, tametsi omnia debeat scire atq; profiteri. Iurisperiti etiā non omnia, quæ sunt apud Iustinianum, necesse habent excutere: quædam discipulorū sunt relinquenda industriæ. Sed quæ necessaria sunt, & uiam atq; rationem habent, & insignes utilitates adferunt, in illis professio suscipienda est. neq; ignarus potest esse, ut nec consuetudinis & iuris, sic etiam quæ de moribus & Rep. à Philosophis sunt explicata. Quapropter etiā hic postquàm aliquid in sua arte absoluit, ex philosophis potest adferre quædā tum cum est in hac literarum disciplina necessarium ad absoluendum istud annorum quinque curriculum. Neq; immunis Theologus, qui scire debet, quomodo Respublica sanctè gerēda sit, et quomodo cuique inter ciues suos, & in sua familia sit uersandū, quare ad huius etiam officium pertinet docere, cùm est opus.

Quæ ex Philosophis prælegenda.

Iurisperiti.

De Aristotele, Platone, & Cicerone.

SEd ex quibus sumenda sint, quæ traduntur, facilis est consideratio. Habent enim omnes artes suos autores, in quibus errari non potest. Theologia duo genera certissima, perpetuaq; scriptorū habet. Apud medicos Hip-

Cuiusq; artis autores perfecti.

pocrates ac Galenus perfectam artem confecerunt. Apud Iurisperitos nihil melius est, quàm quæ Iustinianus edi curauit. Philosophis Aristoteles datus est, qui præter tot tantarumq; rerum explicationẽ, qua propè omnia docet, non solùm eam artem perfecit, qua in omnibus artibus utuntur, & quam ad omnem disputationem adferunt, sed etiam dicendi rationem pulcherrima doctrina dilatauit.

Aristoteles.

Plato. Plato inter Philosophos copiosissimus & amplissimus autor, dialecticorum exempla omnia suppeditat: neq; mihi dubium est, dialecticos in arte perficienda multum Platonis uestigijs adiutos esse. Sed & orator quàm plurima notare apud Platonem potest, quæ in dicendo imitetur. Inter sapientes eloquentiæ laus summa, & inter eloquentes sapientiæ locus primus huic philosopho debetur. Ita copiosus est in eius sermonibus Socrates, ut quodcunq; demas, id te credas amisisse: ita docet, ut discere uelle uideatur: ita concedit, ut uincat: ita uincit, ut non id uoluisse appareat. Itaq; post pueritiæ educationem interpretandi sunt huius dialogi, in quibus amplitudinis quidẽ & doctrinæ delectus haberi non potest: sed tamen ad studiorum progreßiones, & ad ludi distributionem necessaria quædã & ratio et electio poterit accõmodari. Quod

Cicero. uerò nomen inter Græcos philosophos Plato, id inter Latinos oratores Cicero est cõsecutus, sapiẽtißimus orator, eloquentißimus philosophus, oratorum omniũ clarißimũ lumen, & unicũ omnium literatorũ exemplum. Summa laus apud hos tres manet, & ut uideo mansura perpetuo est: & cùm omnia cognoscenda sint, quæ scripserunt, tamen quoniam ab uno atq; altero interpretari omnia non possunt, partitione opus est, ut doctorũ unusquisq; quod suam artem ornare posset, putet ad se pertinere. & quoniam

niam ne ſic quidem omnia legi poſſunt, ſeligi primùm neceſſaria, deinde optima debent, cætera priuatis ſtudijs atque bibliothecis concredenda.

Diſtributio publicarum lectionum.

COmmunicare igitur inter ſe doctores docendi munera oportet, & diſtribuere operas: quod ſi facient, & in curijs inferioribus firma fuerint poſita fundamēta, facilè reliquū opus exædificabimus. Sunt autē Lectorum atq; Doctorum nouem genera. Vnum, quod ſacras literas explicat, quod primū eſt, & ſummū: alterum iura, legesq́; interpretatur: tertium quod cōſeruādæ, recuperandæq; ſanitatis præcepta tradit. Atq; in his tribus exercetur uita humana. Quicquid enim agūt homines, faciunt id aut animi mētisq; cauſa, quā Deo deuotam uolunt: aut ob uitæ cuſtodiam atq; productionem: aut ut ſua honeſtè tueātur, amplificēt, tradātq́; quaſi per manus nepotibus. Noſtris paucis hiſce ſeculis qui horum trium doctrinam conſecuti eſſent Doctores uocari placuit, nouo uocabulo in hac ſignificatione. Vnaquæq; enim ars ſuos Doctores habet, quēadmodum Rhetorica Hermeten & Hermagoram habuit, & Grāmatica Ariſtarchum. Sed ſunt quidā quibus horū trium profeßio, uel difficilior eſt, quàm ut aſſequantur, uel nō exercere cupiunt: otiumq; quod malūt ſequuntur. Itaq; quartū genus quoddā eſt, quod ſe Mathematicis dedit, in eoq; ætatē conſumit. Eſt etiam quintum amans antiquitatis, quod in legendis ſcribēdisq; hiſtorijs conſultū eſſe cupit ſibi, uitæq; humanæ. Quidam etiā excellentes ad lætitiam naſcuntur ingenij ui, & impetu mentis plurimum ualētes, ideoq; numeroſum genus orationis ſequūtur, qđ eſt Poëtarū. Nōnulli uerò Philoſophorū ſunt adminiſtri, ut Dialectici: aliq oratorū, ut Rhetores

Nouem lectorum genera. Theologi. Iuriſperiti. Medici. Doctores, uulgo. Mathematici. Hiſtorici. Poetæ. Dialectici.

Rhetores Grãmatici.

tores: aliqui poëtarum atq; historicorũ, ut Grammatici, quod genus nos hodie in puluerẽ detrudimus, & molestißimis astringimus laboribus: minimum nunc inter eruditos, olim uerò profeßione magnum. Itaq; de hoc dictũ est ante, nunc de his octo est explicandum.

De consensu artium & rerum omnium & de numero lectionum.

Philosophus scientiam rerũ, orator eorum quæ sciri possunt uerum ornatum profitetur.

SEd in his octo Philosophũ atq; Oratorẽ cõtinere uolo, quorũ uterq; omnia posse profiteri atq; suscipere uidetur: sed alter scientiã rerum, alter dictionem uerumq; ornatum illorum, quæ sciri possunt, pollicetur. Vt igitur hos duos in horum omnium, de quibus dictum est, scholis uersari atq; educari uolumus, sic etiã hi in minorem numerum poterunt constringi. Nemo enim omniũ perfectè unius alicuius doctrinæ scientiam consecutus est, qui cæteras ignoret. Omnes enim res, quæ in natura positæ sunt, quæ'ue ortũ & occasum habent, perpetuo & sempiterno cõnexæ sunt inter se uinculo quodam societatis: & quemadmodũ res, sic rerum etiam disciplinæ perenni sunt constrictæ neceßitudine, ut qui unã earum perfectè norit, reliquarũ quoq; profiteatur se nõ esse ignarum. Cõtrahamus igitur octo illa genera, & ex paucioribus magistris gymnasiũ cõstituamus. Nã & Poëta ille etiã historicos interpretari poterit, & Grammaticam pueritiæ præfecimus. Quocirca septem sunt qui docebunt quotidie, ita ut neq; horas, neq; scriptores eosdem occupent. Etiam eiuscemodi uiam poterunt atq; rationem ingredi, ut unus ex omnibus artibus ac literis, quantum satis est, ad excellentem doctrinam consequatur. De Iurisprudentia & de Medicina, & Theologia nullum dubium est,

Disciplinæ inter se cõnexæ.

Septem doctores publici.

est, quin qui discere tantum non potest quinque illis annis si unam quotidie horam uersetur in scholis, ut per se reliqua assequatur, ineptus sit ad illam doctrinam, ad quam se applicarit. Neq; *dubium aut ambiguum est,* Poë*tam illum atq; historicum, iactis his initijs, quæ in illo inferiori gymnasio fieri uolumus, tantum quinq; annis efficere posse, ut in omnibus scriptoribus egressus adolescentiam iuuenis expedite sine interprete uersetur.* Dialecti*co plus oneris impositum est.* N*am quoniam* Philosophi, *qui propè solus omnia profitetur, administer est, rationē disserendi, & perspiciendi atq; dijudicādi omnem debet tradere: uiam etiam patefacere ad earum rerum sciētiam, quæ de moribus & uita, & quæ de rebus naturæ à maximis uiris, hoc est à sapiētißimis tradita sunt, & cognitione in hac uita quantulacunq; est compræhensa.* Qua *in re adiutorem illum* Rhetorem *habet,* Oratorum *famulum, qui nō solum dicendi præcepta dare atq; perficere debet, sed etiā ea cognoscere omnia, quæ in oratione subtili acumen subeunt, & suscipiunt orationis cultum cōuenienter ac honestè.* De *disserendi ratione nemo melius* Aristo*tele explicari potest.* Rhetorici *libri extant complures, sed tres illos* Aristotelis, *& tres de oratore, &* Hermoge*nis, quos scripsit de dicendi formis, uitiosum est ignorare: reliqua quæ de moribus præcepta sunt, & scribūtur de natura, à* Platone *et* Aristotele *sunt petēda.* Sed *& morū optimus informator, et in ciuitate præclarus consiliarius* Theologus *est.* Percurri *breuiter quæ de his septē doctoribus sentirē: cætera institui cōmodius, q̄ præcipi possunt.*

Quæ lectiones Theologo, quæ Iurisperito, quæ Medico, quæ cæteris sint audiendæ.

Qvi igitur necessarias illas tres hominum uitæ artes cognoscere uolent, ita in his eos uersari oportet, ut à cæteris artibus ac literis, quibus adiuuari hæ tres possunt, nō deficiantur. Itaq; ille Dei quasi interpres, & cœlestium rerum præco Theologus, neq; ignarus sit disserendi, dicendiq; sciētiæ, & eos cognoscat, à quibus conseruata est antiquitatis memoria, & præscripta ratio cōstituendarum Rerump. atq; familiarum. Iurisperitus uerò, indignus eo nomine est, si quæ de Rep. & moribus philosophi statuerūt, ignoret: et amouendus à sua curatione, si non cognouerit, quid maiores eius, à quibus leges accepit, egerint, neq; legerit ætatum omnium historias. Et quoniam Christiana Respub. quasi imaginem diuinitatis exprimere debet, tenēda etiam sunt illa, quæ Deus literarum monimētis mandari à sacrarum rerum scriptoribus uoluit: & cùm è ludo Iurisperiti multi prodeant regum cōsiliarij, & gubernatores Rerūp. uox quoq; eius rhetoricis præceptis est erudiēda: & quia sæpe disceptandū est de iure, scire cum cæteris & illa debet, quæ traduntur à Dialecticis. Medico etiam multa necessaria sunt ad artis suæ perfectionē. Nisi enim illa habeat quæ philosophi de rebus naturæ explicarunt, nō poterit cum magnis numerari, A` Philosophis igitur et Mathematicis multa cognoscenda sunt, si iustum curriculum suæ professionis uolet percurrere: quo in studio, si disserendi scientia destituatur, deficiēt etiam ea quæ in perfectis Medicis sunt summa. Non infinita sunt ea quæ præcipimus, uix credi potest, quantas & quàm multas res humanus animus annis quinq; poßit perlustrare, post illam puerilem disciplinā. Difficilis est, fateor, & plena fastidio sex horarū auscultatio: at qui quatuor recusat, haud scio an dignus, ut appelle

Quæ theologus scire debeat.

Quę iurisperitus.

Quæ Medicus.

pelletur sapiētiæ studiosus, uideri debeat. In hoc igitur publico & literato gymnasio, ut in illo puerili quatuor horas quotidie doctorem audiat, qui uolet esse magnus aut Theologus, aut Medicus, aut Iurisperitus. Ita uerò quatuor hæc tēpora dispēset, ut quinto sextoq́;, atq; etiā septimo carere poßit. Ita uerò illi sex interpretes sua tēpora distribuāt, ut quæ singularia sunt artis, & cætera studia nō multū adiuuēt, tum legāt, cùm parti alicui utilius est alia cognoscere. Neq; enim necesse habet Theologus audire Medicū, cùm tradit curationē oculi: at cùm anatomica docet, & humani corporis partes, & partiū singulorum & actiones & figurā indicat & oculis subijcit, ac quasi cōtrario ordine quàm eo, quo factū est, animal in quo mens est, resoluit, eò utiliter & poëta & Theologus accedit. Cùm igitur liber Galeni de pulsibus legitur, minui potest labor Theologo: cùm Iuris interpres singularia quæ in Iustiniano sunt capita explanat, abesse potest: at cùm quatuor illi libri interpretātur, quibus informatur Iuris consultus, non potest sine inertiæ suspicione abesse. Sunt omniū artiū scholæ quædā, quæ ad omnes nō pertinent, quæ ita digerēdæ sunt, ut studiorū cōtinuationem nō disturbēt. Quod de tribus dictum est, id etiā ad illos pertinet, qui in nulla profeßione necessariæ doctrinæ ætatem degunt, neq; certis limitibus sese coërceri patiuntur, sed otio tantùm, & literarum oblectatione acquiescunt: quibus tamen ita uiuendum est, ut illorum etiam uitæ ac studiorum ratio apud amicos constet. Nam quo liberior est, & quò minus se arctioribus artium atq; literarum locis includi patiuntur, eò plus poßunt percipere. Anatomia.

De duplici partitione in oratione docendi.

Ten

Generalis artium traditio.

TEnenda igitur in scholis duplex uia & ratio est. Vna est, qua generatim res uniuersa traditur, nulla disceptatione cum aduersarijs suscepta. altera singulariũ rerum, quæ proprias quasdam habent & exceptiones, et quæstiones, & demonstrationes. Est etiam altera partitio, quã maxime sequi in scholis utile est. Aliquãdo enim sine autore, nulloq; proposito scriptore ars aliqua docetur, tum cũ magister id potest breuius & planius, quàm hi qui de eadem re scripserũt: id quod fieri potest in multis: aliquando etiam liber adfertur, in quo rursum bipartitus est modus in docendo. Nam aut omnia ordine atq; singulatim excutiuntur, aut quædam omittuntur, & ea solùm aperiuntur, quæ sunt necessaria, quod in multis fieri potest apud Aristotelem, & Galenum, aliosq; scriptores multos, quibus aliter, quàm ars ipsa desiderabat, propter aduersariorum opiniones explicãdum de rebus fuit. Itaq; illa generalia quotidie, nisi à quatuor tradi debẽt, quò omnibus cognoscere liceat: tres uerò semper sint, qui illa, quæ singularia sunt, et redacta in angustos quasi carceres earum artium, quarum quæstiones habẽt, eos doceant, quos proprios perpetuosq; auditores habent. Hoc modo assequemur quod uolumus, ut intelligamus ac teneamus illam omnium artium atq; literarum consensionem.

De priuatis studijs.

AT parum adferunt utilitatis scholæ, si secreta studia domi nulla instituantur. Etsi enim nulla sine interprete ars perfectè percipi potest, & magnam uim ad excitandum eius qui docet uox habet: tamen in eodem sunt uitio, & qui nullam exercitationem domi suscipit, & qui se non sinit à doctore erudiri. Sed utrunq; suas habet & commoditates, & impedimenta. Nam qui in cœtu cum

mult

multis instruitur, is hoc quasi emolumentum capit, quod quæ domi magno cum labore uix consequi possit, ea ipse breui auscultatione, certius & perfectius cognoscit, quàm si sua inuestigatione nitatur. Illud uerò est in eadē re incommodi, quòd sæpenumero mentis acies in ludo turbatur, & animus ad alienas cogitationes rapitur, quod in nostra bibliotheca cum assidemus, tametsi accidat etiam, tamen quæ ibi aguntur, quæruntur, inueniūtur, quasi priuata sint, & à nobis nata sic amplectimur, ut firmius animis inhærescāt. Sunt aliæ multæ utilitates utriusq; rationis, ut nisi coniuncta sint hæc duo, paruos progressus in literis facturi simus. Sed in frequentia, & in publico conuentu simplex labor suscipitur, in quo diligens attentio, firmaq; memoria requiritur: ille uerò secretior locus duarum rerum curationem præscribit. Vna est, ut reuoluat, quæ in ludo tractata sunt, ut & singula intelligat, et quæ distracta fusaq; sunt, ad communes generum summas reuocet: altera ut ea priuatim legat, quæ doctoris industriā subleuent, & quarum ui sæpe id quod tantum inchoatū à præceptore notatur, perficiatur, ut plenus progressus, expeditus ascensus ad arcem doctrinarum fiat. Sæpe etiā accidit, ut uel morbo impediti, uel occupationibus necessarijs auocati, non adsimus cum docetur. Aliquando etiā utile est, aut comœdiæ, aut orationis, aut historici libri recitationem præterire, tùm cùm uacamus melioribus, quas incommoditates priuata diligentia, nostraq; bibliotheca compensat, si sine magistro & interprete nos eadē assequamur. Semper aliquid ei, qui uolet esse magnus, est aut quærendum, aut audiendum, aut legendum, aut disputandum: qua in contentione cùm soleat satietas & fastidiū esse, reficiendus animus uarietate, relaxandus inæqual

Vtilitas publicæ auscultationis.

Duo priuatis studijs agenda.

qualitate, ut facilia grauibus, læta tristibus, noua ueteribus ſuccedant, & à lectione ad ſcriptionem, à ſcriptione ad ludum, à ludo ad ſermonem eruditum, & literatam familiarium congreßionem accedatur.

De Diſputandi & Declamandi conſuetudine.

PRæſcriptum iam à nobis eſt, quomodo puerilis educatio instituenda ſit, & quomodo quinq; illi anni postremi ad perfectionem ſtudiorum ſint impendendi: ſed de diſcipulorum exercitatione, quæ in ludis ſuſcipi ſolet, nihil eſt hactenus explicatum. Sunt autem eius conſuetudinis duo genera, unum Diſputandi, *alterum* Declamādi. Diſputandi *morem bis per menſem repeti moderatum laborem habet. Hic ut excitatio adhibeatur, quatuor ſunt perſonarum genera comparanda, Vnum eius eſt, qui reſpondebit: alterum eorum, qui ſubſidium adferent: tertium id eſt, quod in aduerſariorum ſubſellijs ſedet: quartum, quod uniuerſam diſputationē moderatur. Hæc quatuor in duo contrahi poſſunt, ut unum diſſerentium ſit, alterum iudicantium. Qui uerò quæſtionis capita proponit, unus ſit, isq; ſolus interrogetur ab his, qui contra diſſerunt: Sed quia fit ſæpe ut ſubito nobis in mentem nō ueniat, quod commodè reſpondeatur, addi huic tres debent, qui quaſi ſubſidio ueniāt: ſed dandæ illis reſpondēdi partes ſunt, ab eo qui omnibus præeſt, ne perturbatio oriatur, & ne ſe impediāt mutuo, qui tanquam in cōuiuio rex ſit, & unicuiq; quod uidebitur imperet. Iudicare autem hūc nō prius oportet, quàm recurrat interrogatio ad primum. huic enim illud cōcedendum eſt, ut bis rogetur: Liberalis decet hunc cœtum diſquiſitio, carens metu & ſtupore: uerùm alacritas adſit & reuerentia. Itaq; is, qui iudex*

Officium eius qui diſputationi præeſt.

dex constitutus est, æstimatoris se partes, non obiurgatoris sciat sustinere. Pudor enim subrusticus et metus, etiam quæ meditata scriptaq; habemus, tollit: alacritas uerò & excitatio multa sæpe subitò, & ex tempore inuenit, quæ cùm domi sumus, nobis in mentem non ueniunt. Res etiã ipsa, quæ ad disceptandum proponitur, talis sit, ut in contrarias partes uerisimiles sententias habeat: id quod non solùm in probabilibus fieri potest, sed necessaria quoque pronuntiata sæpe habent aduersarias opiniones, quibus uidentur infirmari. Conclusiones & argumentationes apertæ, breues, atq; simplices, & singularum partium interrogationes, utiliores principio sunt, quàm perpetuæ, & prolixæ orationes, & argumentorum multitudo: ad quas tum ueniendum est, cùm facultatẽ disputandi fuerint maiorem consecuti: at in his ipsis longis probationibus, siue scriptæ adferantur, siue nascãtur ex ipsa cõcertatione, epilogi breues atq; cõcinni faciendi sunt, qui efficiũt, ut intelligenter disceptent. Sed aptißima disputationibus breuitas est, & ad intelligẽdum, & ad uitandum insidias aduersariorũ, idonea. Suspecta enim est propositionũ cõglobatio, & sæpe à Sophistis adhiberi solet. Protagoras quidẽ à Socrate facetè laudando irridetur, quòd et copiosè, & breuiter interrogatus respondere poßit: at ab eodẽ oratores uituperantur, qui σμικρὰ ἐρωτηθέντες δόλιχον κατατείνουσι τοῦ λόγου. Sed hæc de disputandi consuetudine:

Quæ in disceptationem uocanda.

Breuitas disputationibus aptiss.

Declamãdi uerò exercitatio, nõ solùm ad uerborũ uolubilitatem, sed etiã ad præcepta philosophiæ est accõmodanda, ut nõ solùm diserta, sed etiam sapiens sit oratio. Triplex autẽ eius est tractandi uia: aut enim subitæ dictiones fiunt, aut dato ad cogitandum spatio, aut domi sunt scri-

Triplex declamandi ratio.

ptæ. Prima illa duo expeditam promptamq; requirũt memoriam: postremum etiam ex scripto poterit recitari, quã consuetudinem nõ possum improbare, si non solum pronuntiet adolescens quæ scripsit, sed etiam quam uiam secutus sit indicet. Hoc enim modo & plus utilitatis auditoribus adfertur, & ipse qui recitabit maiorem ad scribendum diligentiam & curam est adhibiturus. Poëmatum etiam & carminum festiuorum, & concinnorum & argutorum lectiones admitto: est enim liberalis exercitatio, & magnas utilitates adfert etiam in orationem. Hæc de declamandi, scribendiq; consuetudine sine qua exercitatione nihil præclarum in literis effici potest. Sed uidendum est, ne in disputando loquaces, & in scriptura tumidi, & inanes, & impuri, & negligentes simus. In disceptando subtilitas, & acumen: & in stylo uis, & ornatus, & elegãtia, & diligẽtia laudari solet. Scribere quàm plurimum, & disputare quàm sæpissime oportet: neq; prolixitate diligentiam, sed ornatu & acumine æstimamus. Quod concinnum est, etiam si breue sit, tamẽ laudem industriæ habet: quod uerò inconditũ & mendosum, quan tumuis prolixum sit, cadit in uituperationem. Est autem in omnibus argumentorum habenda ratio, ut ea seligamus, quæ subtilitatem, acumen, ornatumq; capiant: qua in re illud uidendum est, ne quod proponimus nobis sit ignotum: quod enim ignoramus, neq; elegãtiæ cõuenieti neq; ingenio subtili potest esse locus. Notũ igitur sit quod tractare uolumus, & capax omniũ quæ studemus affingere.

De Concordia, & Modestia, & Diligentia professorum.

IN his rebus, & in cæteris omnibus studijs, discipulorum industriam alere debet magistrorum diligẽtia. Et

quanquàm Diligentia in primis in doctoribus spectanda est, tamen Concordia atq; Modestia maxime praeceptores decet. Offensiones enim turbulentae, & spiritus effrae nati, ab auaritia plerunq; & ambitione oriuntur: quorũ alterum impium, alterum illiberale, utrunq; semper indignum magnis ingenijs fuit. Saepe turbare studia solet inuidia, & nulla re magis religio, quàm ambitiõe uitiatur: & in quocunq; illa duo sunt, nullus ibi locus est charitati. Vt autem ipsarum artium atq; doctrinarum, quarum professio in Ludo suscipitur, sempiterna consensio, & firmissimum uinculum est: ita etiam necessitudine coniungi harum doctores decet, ut similia sint in tali quasi collegio studia, eadem consilia, & consentientes uoluntates. Qui inuidia torquentur, & iactantur ambitione, in illis nihil fidum, nihil perfectum, nihil quod cuiusquam uirtutem possit oblectare. Et si quibus unquàm temporibus religio magna exempla desiderauit, nostra maximè desiderant, in tanta potentia & copia aduersariorum. Ferendae igitur in illis locis offensiones nõ sunt, ubi seuerior instituitur disciplina, quae ad omnes homines pulcherrimas quasi demanantes commoditates habet. Plerunq; enim ut regum uoluntatem & cultum, caeterorum nobilium habitus, sic discipulorum studia, magistrorum rationes, etiam ineptissimas imitantur: Itaq; non doctrinam ad posteros uitiosi transmittunt, sed uitiorũ stirpem radices agere sinunt, atq; in sempiternum, quantum in ipsis est, propagant. Consensus igitur sit studiorum & laborum, & communicatae uoluntates, & distributae operae. Illud etiam elaborandum est, ut non solùm ea teneamus, quae nos docere oportet: uerùm etiam caetera cognoscamus, quoad possumus, quae à reliquis, uel qui infra, uel

qui supra nos sunt, traduntur. Nam & quæ ante didicerunt pueri, ea in superioribus locis sunt etiam retinenda: & quæ in manibus sunt, insequentibus sunt accomodanda. Præsentia doceri, præterita renouari & futura prædici debent, hæc enim plurimum ad excitandum, custodiendum, erudiendum ualent. Versatur autem omne docentis officium in docendo, corrigendo, cohortando, dehortando, quæ omnia dissensione perturbantur. Sed sunt quædam necessaria concertationum genera, ut pueritiæ, & ueritatis. Errores enim ex hominibus tollendi sunt, & cōtra inscientiam doctrina, & contra uitium uirtus est defendenda. Sed abesse debet ab omni inquisitione ueritatis animi perturbatio. Itaq; recte à philosophis Socrates laudatus est, cuius suauißimus sermo ita cum Sophistis instituitur, ut ueritatis studium susceptum esse uideatur: & maximus lepos, atq; humanitas appareat cum docet, cum emendat, cum contra sentit, cum ridet: sine contumelia, sine ira, sine scurrilitate, ut uitia uitasse, homines uerò nō odisse uideatur. In pueris etiam & adolescentulis honestæ contentiones excitantur: alitur enim his illorum industria, & frænari moderariq; poßunt à præceptoribus tum, cùm præter modum exardescunt. Non uituperandū est, si uinci turpe, & doctrina excellere gloriosum esse existiment. Turpe enim est nunquàm excitari, & semper ignauiæ inertiæq; condemnari. Deinde non maneant in puerili ætate affectus, imò summæ amicitiæ ex talibus contentionibus efflorescunt. Vt enim causarum aduersarij, maximiq; patroni, cùm orant grauiter contendunt, & uociferantur: ubi uerò peroratum & iudicatum est, reconciliantur: sic etiam post puerilia hæc dißidia, quæ literarum doctores moderantur, summa plerunq; inter

Docentis officium.

grand

grandiores existit charitas & beneuolentia. Sed magistrorum studia magis quàm concertationes exerceri decet, & si quæ contentiones esse debebunt, quod fateor: sint illa comitatis, humanitatis, charitatis, non asperitatis, nõ crudelitatis, nõ odij: & talis in literarũ gymnasio cõuictus, qualẽ poëtæ in Helicone & Parnaso Musarum esse fingunt, summa cum concordia, ut uocum, numerorum, instrumentorum, sic uitæ, studiorum, atq; uoluntatum. Percurri breuiter, quæ de pucrili educatione, & de aperiendis literarum ludis in præsenti præcipi poterant: & uiam quandam si non patefeci, at commonstraui saltem iter, in quod si intremus, facilius ea quæ maxima sunt, cõsequamur.

FINIS.

Ex concilio Gabalionensi, capite tertio.

De scholis Canonicorum instruendis.

OPortet etiam ut sicut Dominus Imperator Karolus uir singularis mãsuetudinis, fortitudinis, prudentiæ, iustitiæ, temperãtiæ, præcepit, scholas cõstituant, in quibus & literalis solertia disciplinæ, & sacræ scripturæ documenta discant, & tales ibi erudiant, quibus meritò dicatur à Deo, Vos estis sal terræ, & qui condimentum plebibus esse ualeant, & quorum doctrina non solùm diuersis hæresibus, uerum etiam Antichristi monitis, & ipsi Antichristo resistant, ut meritò de illis in laude Ecclesiæ dicatur, Mille clypei pẽdẽt ex ea omnis armatura fortiũ.

Ex concilio Toletano XVI.

De conuersatione Clericorum in uno conclaui.

PRona est omnis ætas ab adolescentia in malum. Nihil enim incertius, quàm uita adolescẽtium. Ob hoc constituendum oportuit, ut si qui in Clero pueri, aut adolescentes existunt, omnes in uno Conclaui atrij cõmorentur, ut lubricæ ætatis annos non in luxuria, sed in disciplinis ecclesiasticis agant: deputati probatißimo seniori, quem & magistrum doctrinæ, & testem uitæ habeãt. Quòd si aliqui ex his pupilli existant sacerdotali tutela foueant, ut & uita eorum à criminibus intacta sit, & res ab iniuria improborum. Qui autem his præceptis resultauerint, monasterijs deputentur, ut uagantes animi & superbi, seueriori regula distringantur.

D.Nic

D. Nicolaus Gerbelius ad lectorem.

Quis Cereris dotes, quis dulcia munera Bacchi,
Quis'ue Olei nosset gratia quanta foret?
Alma Ceres fruges, blandus ni uina Lyæus,
Monstrasset, latices docta Minerua suos.
Sic foret & ratio studiorum immersa tenebris,
Sturmius hanc medica ni reparasset ope.

Ioan. Sapidus Seleſtadien. ad lectorem.

Si te tangit amor conatus, lector, honesti,
Et cupis humanas res sapienter agi:
Non potes Argentorati non totus amare,
Digna & conscriptos tollere laude patres,
Quòd satagunt summo docilem molimine pubem
Formari rectis instituiq; modis.
Tu studijs gratare bonis, uotoq; fideli
Opta principio numina dextra pio.

LVGDVNI APVD SE-
BASTIANVM GRY-
PHIVM
ANNO
M. D. XLII.

171

